

DOCUMENTA HISTORICA 77.
Az SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

A LEX IRNITANA
(egy Flavius-kori municipium törvénye)

A dokumentumot fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta:
ILLÉS IMRE ÁRON

JATEPress
Szeged 2007

A dokumentumok forrásai:

- Mommsen, Th.: *Die Stadtrechte der latinischen Gemeinden Salpensa und Malaca in der Provinz Baetica*.
In: Mommsen, Th.: *Gesammelte Schriften*.
1. Abteilung: Juristische Schriften 1. Band. Berlin, 1905., 263–382.;
González, J.: *The lex Irnitana: A New Copy of the Flavian Municipal Law*.
In: *Journal of Roman Studies*, 76. (1986) 147–243.;
d'Ors, A. – d'Ors, J.: *Lex Irnitana* (Texto bilingüe).
Santiago de Compostela, 1988.;
Fernández Gómez, F. – del Amo y de la Hera, M.: *La lex Irnitana y su contexto arqueológico*. Sevilla, 1990.;
Lamberti, F.: „*Tabulae Irnitanae*”, *municipalità e „ius Romanorum”*.
Napoli, 1993.

Szakmai és nyelvi lektor:

SZABÓ ÁDÁM és SZÉKELY MELINDA

Sorozatszerkesztő:

PÁNDI LAJOS

A kötet megjelenését támogatták:

SZTE BTK Ókortörténész Diákkör
SZTE BTK Történeti Intézet

TARTALOM

BEVEZETÉS	5
Felhasznált irodalom	9
Lex Imitana	11
Melléklet	73
Summary	75

BEVEZETÉS

1981 tavaszán a spanyolországi *Sevilla* tartományban fekvő *Molino del Postero* hegyen 6 db nagyjából 60 x 90 cm-es bronztáblát találtak, az eredeti 10-ből – amelyek *Irni municipium* törvényét hordozták – a III., V., és VII – X. táblákat. A törvénycikkek eredetileg számozatlanok voltak, de a már 1851 óta ismert – de jóval rövidebb terjedelmű – *lex Salpensanával* és *lex Malacitanával* való átfedések miatt egyrészt számozhatóak (kivéve az V. táblát, amely nem érintkezik a törvény többi részével, így az V. táblán lévő *caputok*at A – L. betűkkel jelölöm, GONZÁLEZ kiadásának megfelelően), másrészt az elveszett VI. tábla nagy része kiegészíthető.¹ A *lex Salpensana*, a *lex Malacitana* és egyéb, kisebb Flavius-kori *hispaniai* törvénytöredékek szövegével való nagyfokú egyezések miatt (az íráshibáktól eltekintve csak a *municipiumok* nevei és bizonyos számadatok különböznek) egyértelmű, hogy egy kiterjedt törvénykezési folyamatról van szó. Ez a folyamat Vespasianus uralkodása idején vette kezdetét, aki *censors*ága alatt, Kr. u. 73/74-ben megadta a latin jogot (*ius Latii*) *Hispaniának* (Plinius, *Nat.hist.* 3.3.30).² Bár vitatott, hogy ez a jogadományozás pontosan mit takart, annyi bizonyos, hogy ennek következtében a *hispaniai municipiumok magistratusai* hivatali évük letelte után római polgárjogot nyertek. Igen valószínű az is, hogy Vespasianus fiai, Titus, majd Domitianus is megerősítették ezt a rendelkezést,³ Domitianus azonban nem elégedett meg ezzel, hanem gondoskodott róla, hogy az általános rendelkezést az egyes városoknak biztosított törvénnyel váltsák fel, így egységesítve a *hispaniai municipiumok* közigazgatását. Megalkottak⁴ tehát egy „biankó-törvényt” (a szakirodalom általában *lex Flavia municipalis*nak nevezi), azaz egy olyan törvényszöveget, amely az egyes municipális törvények alapjául szolgált, ebben a szövegben csak a *municipiumok* nevét és bizonyos számadatokat (pl. a városi tanács létszáma, a helyi igazságszolgáltatás nagysága stb.) kellett módosítani, ennek köszönhető a Flavius-kori *hispaniai municipiumok* törvé-

¹ I. a melléklet és GONZÁLEZ, 1986. 147–148.

² WIEGELS, 1987.

³ vö. Suet. *Titus* 8.; Cass. Dio – Xiph. 66.19.3 és Cass. Dio 67.2.1

⁴ A törvény megalkotása során korábbi törvényekből származó részeket is felhasználtak, vö. FREDERIKSEN, 1965. ill. a 91. *caput*ban szereplő utalást a „nemrég” hozott *lex Iulia iudiciorum privatorum*-ra, másrészt viszont a *lex Flavia municipalis* 25. *caputja* bukkan fel egy Severus-kori töredéken, I. GONZÁLEZ, 1986. 242.

nyeinek nagyfokú azonossága.⁵ Az alaptörvény szövege Kr. u. 82–83-ra datálható (többek között Domitianus Germanicus győzelmi jelzőjének hiánya alapján),⁶ ezt követően azonban évek, sőt évtizedek telhettek el, amíg egy-egy *municipium* megkapta a saját törvényét (több száz *municipium*ról van szó!), pl. *Irni municipium* törvényét Kr. u. 91. október 11-e után vésték bronzba.⁷

A törvény a *municipium* belső életét szabályozta, az egyes törvénycikkek tematikus csoportosításban szerepelnek a bronztáblákon: a 18–29. *caputok* a *magistratusok* jogairól és kötelességeiről, valamint a velük kapcsolatos rendelkezésekről szólnak (pl. *per honorem* polgárjogelnyerés); a 30–K. *caputok* a városi tanácsot (*ordo decurionum*) és működését tárgyalják; az L–60. *caputok* a választások szabályozásáról szólnak; a 63–71. a *municipium* pénzügyeit szabályozza; a 72–83. *caputokban* általános rendelkezések találhatóak a *municipium* igazgatásáról; végül a 84–93. *caputok*, amelyek a legtöbb újdonságot nyújtják, a municipális jogszolgáltatást írják le. A törvény a záró rendelkezésekkel és „függelékekkel” zárul (az elveszett részekről l. a szövegnel). Egy viszonylag rövid terjedelmű törvény azonban nem fedheti le a (jogi) élet egészét, így többször találhatunk utalásokat külső jogforrásokra is, pl. a római joggyakorlatra (akár úgy, hogy Róma városára,⁸ akár úgy, hogy római polgárok közötti hasonló ügyekre utal⁹), vagy a helytartó (*Baeticában proconsul*) rendelkezéseire.¹⁰

Bár a törvény töredékes, mégis – a rekonstrukciókkal együtt – a *lex Flavia municipalis* 70%-át tartalmazza, így nagyban hozzájárul ahhoz, hogy jobban megismerjük a Flavius-kori *municipiumok* igazgatását, belső életét, és így bepillantást nyerjünk a Flavius-kor emberének hétköznapijaiba. Sőt – kellő körültekintéssel – nem csak a Kr. u. 1. sz.-i *hispaniai* viszonyokra, hanem ettől térben és időben is távol eső városok életére vonatkozóan is vonhatók le következtetések, különösen mivel bizonyos konzervativizmus jellemzi a törvények szövegét, utaltunk már a 25. *caput* Severus-kori megjelenésére, de LEBEK rámutat pl. arra, hogy a *lex Imitana* 86. *caputja* és a Kr. e. 123/122. évre datálható *lex Acilia repetundarum* szerkezete és szóhasználata is nagyfokú egyezést mutat,¹¹ továbbá jelentős párhuzamokat találunk más – nem a *lex Flavia municipalis*hoz tartozó – törvénytöredékekkel is (pl. *tabula Heracleensis*, *lex*

⁵ vö. pl. LEBEK, 1994. 255. skk.

⁶ l. pl. GALSTERER, 1971. 38.

⁷ l. az ún. Domitianus-levelet és annak keltezését mint *terminus post quem*-et.

⁸ K, 64., 71., 89. és 91. *caputok*

⁹ 22., 29., 91., 97., de különösen a 93. *caput*

¹⁰ 70. és 86. *caput*

¹¹ LEBEK, 1993. 172–178.

Ursonensis). Így ez a lelet – amit MOURGUES az évszázad egyik legnagyobb epigráfiai felfedezésének nevez – messze túlmutat saját tér- és időbeli keretein.

A törvény fordítása során, mivel jogi szövegről van szó, arra törekedtem, hogy minél szöveghűbb fordítását adjam az egyes fejezeteknek, és hogy az azonos latin kifejezéseket, mindig ugyanazokkal a magyar kifejezésekkel fordítsam. Kerek zárójelben szerepelnek azok a magyar kifejezések, amelyek megfelelői a latin szövegben nem szerepelnek, de segítik a megértést, továbbá azok a latin kifejezések, amelyeket az érthetőség kedvéért lefordítottam ugyan, de hasznosnak láttam, hogy a latin megfelelőjüket is közöljem (ezek a szavak első vagy fontosabb előfordulási helyén szerepelnek). Az epigráfiai és filológiai problémákra csak ott tértem ki, ahol ezek jelentős változást, különféle értelmezési lehetőségeket eredményeznek. A lábjegyzetekben közölt magyarázatokkal elsősorban az volt a célom, hogy jogi előképzettséggel nem rendelkező olvasók számára is érthetővé tegyem a szöveget, így – ahol lehetett – könnyen elérhető magyar nyelvű munkákra hivatkoztam, valamint elsősorban a szöveg kommentáros kiadásait vettem alapul, és nem bocsátkoztam az egyes jelenségek részletes elemzésébe. További tájékozódásul – LIEBENAM, BERGER, GALSTERER, CRAWFORD stb. bibliográfiában is idézett munkáin kívül – haszonnal forgathatók a következő általános jellegű munkák: MOMMSEN, TH.: *Römisches Staatsrecht I-III.*, Leipzig 1887–1888.; PAULY, A. et alii: *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.* Stuttgart, 1894–1980.; CANKIK, H. et alii: *Der neue Pauly. Enzyklopädie der Antike. Das klassische Altertum und seine Rezeptionsgeschichte,* Stuttgart, 1996–2003. (az egyes szócikkeknél további irodalommal), valamint a *lex Irnitana*ról megjelent számos tanulmány és monográfia (a kutatás fő irányvonalairól, rövid bibliográfiával l. LAMBERTI, F.: *La 'maggiore età' della „lex Irnitana” un bilancio di diciotto anni di studi. Minima epigraphica et papyrologica,* 3 (2000), 237–256.).

Felhasznált irodalom

- BERGER, A. 1991 (1953): *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia.
- BORDEAUX Á. (1897): *A római municipiumok politikai szerkezete, különös tekintettel Salpensa, Malaca és Julia Genetiva városi jogára*. Brassó.
- BORHY L. (szerk.) (1998): *Római történelem. Szöveggyűjtemény*. Budapest.
- BRÓSZ R. (1964): *Nem teljes jogú polgárok a római jogforrásokban. (A római polgárság rétegződése)*. Budapest.
- BURTON, G. P. (1996): The *Lex Irnitana*, Ch. 84, the Promise of Vadimonium and the Jurisdiction of Proconsuls. *Classical Quarterly*, 46, 217–221.
- CRAWFORD, M. H. (ed.) (1996): *Roman Statutes I-II*. London.
- CURCHIN, C. L. (1990): *The Local Magistrates of Roman Spain*. Toronto.
- DIÓSDI GY. (1959): A servus publicus. *Antik Tanulmányok*, 6, 1–17.
- DIÓSDI GY. (szerk.) (1973): *A római jog világa*. Budapest.
- D'ORS, A. (1984): La ley Flavia municipal. *Anuario de Historia del Derecho Español*, 54, 535–573.
- D'ORS, A. (1993): Una aproximación al capitulo „de iure et potestate duumvirorum” de la ley municipal. *IURA*, 44, 149–164.
- D'ORS, A. – D'ORS, J. (1988): *Lex Irnitana (Texto bilingüe)*. Santiago de Compostela.
- FERNÁNDEZ GÓMEZ, F. – DEL AMO Y DE LA HERA, M. (1990): *La lex Irnitana y su contexto arqueológico*. Sevilla.
- FITZ J. (1998): Latin epigráfia. In: HAVAS L. – TEGYEY I. (szerk.): *Bevezetés az ókortudományba I*. Debrecen, 147–187.
- FÖLDI A. – HAMZA G. (1999): *A római jog története és intéstitúciói*. Budapest.
- FREDERIKSEN, M. W. (1965): The Republican Municipal Laws: Errors and Drafts. *Journal of Roman Studies*, 55, 183–198.
- FREIS, H. (1984): *Historische Inschriften zur römischen Kaiserzeit von Augustus bis Konstantin*. Darmstadt.
- GALSTERER, H. (1971): *Untersuchungen zum Römischen Städtewesen auf der Iberischen Halbinsel*. Berlin.
- GALSTERER, H. (1988): Municipium Flavium Irnitana: A Latin Town in Spain. *Journal of Roman Studies*, 78, 78–90.
- GONZÁLEZ, J. (1986): The lex Irnitana: A New Copy of the Flavian Municipal Law. *Journal of Roman Studies*, 76, 147–243.
- HAIN I. (1982): *Hítvilág és történelem*. Budapest.
- LAMBERTI, F. (1993): „*Tabulae Irnitanae*” municipalitá e „*ius Romanorum*”. Napoli.
- LEBEK, W. D. (1992): Textkritisches zur Lex Irnitana. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 93, 297–304.
- LEBEK, W. D. (1993): La *Lex Latii* di Domiziano (Lex Irnitana): le strutture giuridiche dei capitoli 84 e 86. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 97, 159–178.
- LEBEK, W. D. (1994): Domitians *Lex Latii* und die Duumviri, Aedilen und Quaestoren in Tab. Im. Paragraph 18–20. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 103, 253–292.

- LEBEK, W. D. (1995): Die municipalen Curien oder Domitian als Republikaner: Lex Lati (Tab. Irn.) Paragraph 50(?) und 51. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 107, 135–194.
- LIEBENAM, W. (1967): *Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche*. Amsterdam.
- MACKIE, N. (1983): *Local Administration in Roman Spain A.D. 14 – 212*. Oxford.
- MOMMSEN, TH. (1887): *Römisches Staatsrecht II*. Leipzig.
- MOMMSEN, TH. (1905): Die Stadtrechte der latinischen Gemeinden Salpensa und Malaca in der Provinz Baetica. In: MOMMSEN, TH.: *Gesammelte Schriften. I. Abteilung: Juristische Schriften I. Band*. Berlin, 263–382.
- MOURGUES, J.-L. (1987): The So-called Letter of Domitian at the End of the Lex Imitana. *Journal of Roman Studies* 77, 78–87.
- NÉMETH GY. (2006): Választások a köztársaságkori Rómában. In: *Hogyan nyerjük meg a választásokat? Quintus Tullius Cicero: A hivatalra pályázók kézikönyve*. (ford. NÓTÁRI T., szerk. NÉMETH GY.) Szeged, 133–155.
- NICOLS, J. (1988): On the Standard Size of the Ordo Decurionum. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*, 105, 712–719.
- RODGER, A. (1996): Postponed Business at Irni. *Journal of Roman Studies*, 86, 59–73.
- SPITZL, TH. (1984): *Lex municipii Malacitani*. München.
- TÓTH I. – SZABÓ Á. (1999): *Bevezetés a római feliratok világába*. Pécs.
- ÜRÖGDI GY. (1968): A publicanusok. *Antik Tanulmányok*, 15, 101–109.
- WEISS, E. (1925): „lex”. *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, 12.2, Stuttgart, 2315–2319.
- WEIß, A. (2001): *Limocincti* in Irni. Zur Ergänzung des Duumvirnparagraphen 18 der *lex Imitana*. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 135, 284–286.
- WIEGELS, R. (1987): Das Datum der Verleihung des *ius Latii* an die Hispanier: zur Personal- und Municipalpolitik in den ersten Regierungsjahren Vespasians. *Hermes*, 106, 197–213.
- WOLF, J. G. (é. n.): *Iudex iuratus*. <http://www.jura.uni-freiburg.de/institute/rgesch/ iudexiuratus.pdf> A letöltés dátuma: 2005. 01. 06. 00:08

Lex Irnitana

A törvény első két táblája nem maradt ránk, kivéve néhány töredéket a második tábla utolsó hasábjából. A hiányzó táblákon a következő témakörök kerülhettek tárgyalásra:¹

- a, az éves *magistratusok* összlétszámának meghatározása
- b, a hivatalviselés és a hivatalra pályázás általános feltételei
- c, rendelkezések a *solus duumvir* jogköréről (kérdéses)
- d, a *municipium* vallási ügyei (papság, létszámuk, kijelölésük stb.)
- c, a polgárok (*municipes*) és esetleg a betelepült lakosok (*incolae*) meghatározása, ki számított annak és ki nem stb.
- d, a *census*

* * *

¹ GONZÁLEZ, 1986. 200., GALSTERER, 1988. 80–81., a rekonstrukció – itt és máshol – főleg a törvény fennmaradt részeinek utalásain, és más városi törvényekkel való összevetésén alapul.

XVIII. rubrica.² A *duumvirek*³ jogáról és hatalmáról⁴

1. A *duumvirek*, akiket abban a *municipiumban*⁵ *Imperator Vespasianus Caesar Augustus, Imperator Titus Caesar Vespasianus Augustus* vagy *Imperator Caesar Domitianus Augustus edictuma* alapján választottak meg és most abban a *duumviri*-tisztségben (*duumviratus*) vannak, azok a *duumvirek*, addig a napig, ameddig megválasztották őket; továbbá akiket ott e törvény értelmében ezután fognak *duumvir*té választani, addig a napig, ameddig megválasztották őket, *municipium Flavium Irnitatum duumvirei* legyenek. 2. És ezeknek a *duumvirek*nek (és azoknak), akiket ezután fognak e törvény alapján megválasztani, azokban az ügyekben, amelyekben azon *municipium* polgárai vagy betelepült lakosai (*incolae*)⁶ egymás között a saját vagy más nevében magán

² D'ORS, 1993. véleménye szerint – egy *duratóni* töredék alapján – a *duumvirek*-kel, kiterjedt jogkörük miatt, két *caput* foglalkozott. A fennmaradt töredékek a korábbihoz, azaz a 17. *caput*hoz tartoznának, amely azokat az eseteket tárgyalta volna, amelyekhez a *duumviren* kívül a tanácsra is szükség volt, a 18. pedig azokat az eseteket, amelyeket a *duumvir* egyedül intézhetett. Azonban a FERNÁNDEZ–DEL AMO, 1990. 34. oldalon között fénykép egyértelműen mutatja, hogy a töredékek egy tábla jobb szélső hasábjából származnak (a töredékek egy részén látszik a tábla egyenes (jobb) széle, illetve a rögzítésre szolgáló lyuk a hasáb jobb alsó sarkánál van) és a töredékek elérnek a tábla jobb alsó sarkáig, így szükségszerűen a 19. *caput*ot közvetlenül megelőző, tehát a 18. *caput*hoz tartoznak.

³ A városok főtisztviselői, „polgármesterek”.

⁴ A fennmaradt csekély töredékek alapján több kutató is készített hosszabb-rövidebb kiegészítéseket (FERNÁNDEZ – DEL AMO, 1990. 37., LAMBERTI, 1993. 269. valamint D'ORS, 1993.), az egyetlen teljes rekonstrukció LEBEK, 1994. 289–291. munkája, amely nagy vonalakban elfogadhatónak tűnik és amelyet a fordítás során alapul vettem.

⁵ Az egyes törvényeknek mintául szolgáló alapszövegben az egyes *municipiumok* teljes neve helyett (*municipium Flavium Irnitatum, municipium Flavium Malacitanum, municipium Flavium Salpensanum* stb.), az *id municipium* (-az a *municipium*, az illető / adott *municipium*) megfelelően ragozott alakja szerepelt, e kifejezést – a helyi adaptáció során – hol kicserélték a *municipium* teljes nevére, hol nem, vö. FREDERIKSEN, 1965. 191.

⁶ Egy adott városban tartósan élő, de ott helyi polgárjoggal nem rendelkező személyek (pl. kereskedők, veteránok, vö. görög *metoikosok*), l. pl. „Polgárrá (*civis*) a származás, a szabadon bocsátás, a bevásárlás és az örökbefogadás tesz; betelepült lakossá (*incola*) pedig, ahogyan *Divus Hadrianus* egy *edictum*ában igen világosan kinyilvánította, a lakóhely tesz.” *Cod. Iust.* 10.40.7pr., valamint „A betelepült lakos (*incola*) egyrészt engedelmességgel tartozik azon város *magistatus*ainak, ahol betelepült lakos, másrészt azon város *magistatus*ainak, ahol polgár; és nem csak az igazságszolgáltatásnak van mindkét *municipiumban* alávetve, hanem mindkét helyen az összes közterhet is viselnie

ügyben perelni akarnak, 1.000 *sestertius* értékig igazságszolgáltatásra, bíró és esküdtbírák adására és kijelölésére (legyen joguk), úgy ahogy e törvény majd megengedi.⁷ 3. És ezeknek a *duumvirek*nek bármilyen ügy címén – ahogyan e törvény alapján lehetséges – az összeírt *decuriók* (*decuriones conscripti*)⁸ összehívására, (gyűlésük) megtartására és véleményük kikérésére; vagy ha még nem lesz lehetőség az összehívásokra, gyűlésük megtartására és a véleményük kikérésére, akkor az összeírt *decuriók* rendjének megszervezésére; valamint azon *municipium* polgárainak és betelepült lakosainak választási- és népgyűléseinek megtartására; és e célból azon *municipium* *forum*ának igénybe vételére vagy az összeírt *decuriók* *decretuma* alapján egyéb helyek használatára legyen joguk és hatalmuk.⁹ 4. (És ezeknek a *duumvirek*nek) azon *municipium* szent és vallásos célra szánt pénzének, amennyi csak lesz, az áldozatok költségeire való kifizetésére; az állami bevételek (*vectigalia*) hozzácsatolására, amennyi állami bevétele csak lesz azon *municipium* polgárainak; vagy, ha azon *municipium* polgárainak nem lesz állami bevétele, akkor az áldozatok kiadásai miatt kölcsön felvételére azon *municipium* polgárainak közös nevében a közmunkák (*ultra tributa*) és a munkálatok jobb elvégzése céljából joguk és hatalmuk legyen, miután az összeírt *decuriók*knak ezen ügyekről, ahogyan e törvény értelmében szükséges lesz, *decretuma* született.¹⁰ 5. (És ezeknek a *duumvirek*nek) *intertium* alkalmazása miatt haladék engedélyezésére; a tisztásra pályázás határidejének kijelölésére; a (pályázati) nyilatkozatok elfogadására; azon *municipium* polgárainak valamennyi közös feladatának (*negotium*) intézésére; e közös feladatok miatt közös archívumok készítésére; valamint arra, hogy maguk mellett fejenként két-két írnokot tartsanak, hogy azok azon *municipium* polgárainak közös archívumát, könyveit és számadásait írják és vezessék, valamint arra, hogy [---- / ---] hivatalszolgákat (*apparitor*) tartsanak (maguk mellett) joguk és hatalmuk legyen.¹¹ 6. És ezeknek a *duumvirek*nek legyen megengedve, hogy maguk mellett – az összeírt *decuriók* *decretuma* alapján – bíborsávós köténnyel övezett (*limo cincti*)¹² magánrabszolgákat tartsanak, hogy azon

kell.” *Dig.* 50.1.29 (ahol a fordító neve nincs feltüntetve, ott a forrásokat a saját fordításomban közlöm)

⁷ I. 84. *caput*

⁸ A városi tanács tagjai (*ordo decurionum*), vö. *patres conscripti*, ALFÖLDY, 2000. 24. skk., FÖLDI – HAMZA, 1999. 23.

⁹ I. 31. *caput* skk.

¹⁰ I. 63., 76. és 77. *caput*

¹¹ I. 73. *caput*

¹² Az ún. *limocincti* a *magistratusok* hivatalszolgái voltak, vö. „Úgy mondja (ti. *Tiro*, *Cicero libertusa*), hogy haránt hordott szalaggal, amit *limusnak* neveznek, öveztek azokat, akik a *magistratusok*knak szolgáltak.” Gellius, 12.3.3

municipium polgáira és betelepült lakosaira a közmunkálatokat kiróják és elvégeztessék.¹³ 7. És ezeknek a *duumvireknek* azon *municipium* polgárainak és betelepült lakosainak megbüntetésére és tőlük zálog elfogadására, ami egy-egy ember esetében naponként nem lehet több --- *sestertius*nál; ugyanazokkal szemben büntetés és bírság kiszabására, egy-egy ember esetében naponként legfeljebb --- *sestertius* értékben joguk és hatalmuk legyen (úgy), ahogy e törvény összefoglalta és biztosította.¹⁴ 8. És nekik legyen megengedve, hogy – azokon a szolgálatokon felül is, amelyeket a törvény kicsivel feljebb már megengedett nekik – azon *municipium* polgárainak bíborsávós köténnyel övezett közös rabszolgáival rendelkezzenek.¹⁵ 9. (A *duumvireknek*) mindezekre legyen joguk és hatalmuk, kivéve ha mind közül, ami fentebb leíratott, valami a törvények (*lex*), a néphatározatok (*plebiscitum*), a *senatus* határozatai (*senatus consultum*) és *Divus*¹⁶ *Augustus*, *Tiberius Iulius Caesar Augustus*, *Tiberius Claudius Caesar Augustus*, *Imperator Galba Caesar Augustus*, *Imperator Vespasianus Caesar Augustus*, *Imperator Titus Caesar Vespasianus Augustus*, *Imperator Caesar Domitianus Augustus*, *pontifex maximus*, a haza atyja (*pater patriae*) *edictumai*, *decretumai* és döntései (*constituciones*)¹⁷ ellen történik.

XIX. rubrica: Az *aedilisek* jogáról és hatalmáról¹⁸

III. tábla A oszlop

I. Az *aedilisek*, akiket abban a *municipiumban* *Imperator Vespasianus Caesar Augustus*, *Imperator Titus Caesar Vespasianus Augustus* vagy *Imperator Caesar Domitianus Augustus edictumai*¹⁹ alapján választottak meg és most

¹³ Ez a kiegészítés – különösen a magánrabszolgák bevonásával – problémás, l. WEIß, 2001.

¹⁴ vö. 19. *caput*

¹⁵ vö. 19. *caput*

¹⁶ vö. HAHN, 1982. 245–267.

¹⁷ A *constitutio* itt valószínűleg a császári leiratokra utal, l. D'ORS – D'ORS, 1988. 14.

¹⁸ A *rubrica* az elveszett II.C-n volt, de értelemszerűen pótolható.

¹⁹ A 20. *caputban* a rendelet (*edictum*) mellett szerepel a határozat (*decretum*) és a parancs (*iussus*) is, mint amelyek alapján *quaestorok*at választhatnak. Előfordulhat, hogy elírásról van szó, de valószínűbb, hogy a két tisztség közötti eltérés a különbség oka: *aedilisek* minden városban voltak, *quaestorok* nem, így a *municipiumi* rangot biztosító *edictum* szükségszerűvé tette az *aedilisek* létét, míg a *quaestorokét* nem feltétlenül. Ezért bizonyos esetekben egyéb rendelkezések iktathattak *quaestorok*at az egyes városok *magistratusai* közé (ha nem volt *quaestor*, akkor feladatait a *duumvirek* és *aedilisek* végezték, vagy a polgárok közfeladatként [*munus*], LIEBENAM, 1967. 265–266.). Az itt említett *edictum* lehetett az, amellyel Vespasianus latin jogot biztosított Hispaniának (Plinius, *Nat.hist.* 3.3.30), l. GONZÁLEZ 1986, 201. illetve a Bevezetés.

abban az *aedilisi*-tisztségben (*aedilitas*) vannak, azok az *aedilisek*, addig a napig, ameddig megválasztották őket; ugyanígy azok, akiket ott e törvény értelmében ezután fognak *aedilisszé* választani, addig a napig, ameddig megválasztották őket, *municipium Flavium Irnitantum aedilisei* legyenek. Legyen joguk és hatalmuk a gabonaellátás (*annona*),²⁰ a szentélyek, a szent kultuszhelyek, a város (*oppidum*),²¹ az utak, a városnegyedek, a csatornák,²² a fürdők és a piac felügyeletére és a súlyok és mértékek egységesítésére, és, amikor a helyzet úgy kívánja, a tűzoltóság (*vigiliae*) megszervezésére; és, ha az összeírt *decuriók* úgy határoznak, hogy az *aedilisek*nek ezeken felül még valamit el kell végezniük, annak az összes dolognak az ellátására és elvégzésére; valamint zálog (*pignus*) átvételére a *municipium* polgáraitól és betelepült lakosaitól, ami egy-egy ember esetében naponként nem lehet több 10.000 *sestertius*nál; és ugyanazokkal szemben bírság és büntetés kiszabására, egy-egy ember esetében naponként legfeljebb 5.000 *sestertius* értékben.²³ 2. Ezeknek az *aedilisek*nek és azoknak, akiket e törvény alapján ezután fognak megválasztani, azokban az ügyekben és azok között (az emberek között), amely ügyekben és akik között a *duumvirek*nek igazságszolgáltatási (joguk) van, legyen (joguk) 200 *sestertius* értékig az igazságszolgáltatásra, bíró és esküdtbírák adására és kijelölésére, úgy, ahogy e törvény alapján lehetséges.²⁴ 3. Az *aedilisek*nek legyen szabad azon *municipium* polgárainak közös, bíborsávós köténnyel övezett rabszolgáit (maguk mellett) tartani, hogy azok a rendelkezésükre álljanak. 4. Az *aedilisek*nek (mindezekre) legyen joguk és hatalmuk, kivéve ha mind közül, ami fentebb leíratott, valami a törvények, a néphatározatok, a *senatus* határozatai és *Divus Augustus*, *Tiberius Iulius Caesar Augustus*, *Imperator Galba Caesar*

²⁰ Részben az élelmiszerellátásra illetve az élelmiszerárak alacsonyan tartására vonatkozik a 75. *caput* is.

²¹ Itt a város belterülete.

²² vö. 82. *caput*, a középületekkel kapcsolatban I. 63. és 83. *caput*

²³ vö. 66. *caput*

²⁴ A bronztablán 200 *sestertius* szerepel (HS CC, vö. D'ORS – D'ORS, 1988. 12–13. valamint FERNÁNDEZ – DEL AMO, 1990. 72–73., a többi kiadónál 1.000), de a 84. *caput*-ban, amely a *duumvir* bírászkodási jogkörét tárgyalja és amelyre az „ahogy e törvény alapján lehet” kifejezés utal, az *aedilisek*re vonatkozóan ugyanannyi, mint a *duumvirek* esetében, azaz 1.000 *sestertius*. Ha az 1.000 *sestertius*nyi értékhatár helyes, akkor az *aedilisek* ugyanolyan bírászkodási jogkörrel rendelkeztek, mint a *duumvirek*. D'ORS azonban úgy értelmezi a 84. *caput* *aedilisekről* szóló részét, hogy ha pl. mindkét peres fél egyetért, amely feltétel a *duumvir*nek is tágabb jogkör biztosít, akkor az *aedilis* 1.000 *sestertius* értékhatárig törvénykezhet (erre utal az „ugyanolyan feltétellel” ~ *eadem condicione* kitétel), egyéb esetben csak 200-ig, l. D'ORS – D'ORS, 1988. 12–13.

Augustus,²⁵ Tiberius Claudius Caesar Augustus, Imperator Vespasianus Caesar Augustus, Imperator Titus Caesar Vespasianus Augustus, Imperator Caesar Domitianus Augustus, pontifex maximus, a haza atyja edictumai, decretumai és döntései ellen (történik).

XX. rubrica: A quaestorok jogáról és hatalmáról

1. A quaestorok, akiket Imperator Caesar Vespasianus Augustus, Imperator Titus Caesar Vespasianus Augustus vagy Imperator Caesar Domitianus Augustus edictuma, decretuma vagy parancsa (*iussus*) alapján e törvény (életbe lépése) előtt választottak, és most abban a quaestori tisztségben (*quaestura*) vannak, addig a napig, ameddig megválasztották őket; ugyanígy azok, akiket e törvény értelmében fognak megválasztani, addig a napig, ameddig megválasztották őket, quaestorok legyenek. 2. Ezeknek (a quaestoroknak) legyen joguk és hatalmuk – a *duumvirek* felügyelete alatt – azon *municipium* polgárainak közös vagyonának behajtására, kifizetésére, őrzésére, kezelésére és gondozására. 3. A (quaestoroknak) legyen szabad azon *municipium* polgárainak közös rabszolgáit maguk mellett tartaniuk abban a *municipiumban*, hogy azok a rendelkezésükre álljanak. 4. A (quaestoroknak) legyen joguk és hatalmuk (mindezekre), kivéve, ha mind közül, ami fentebb leíratott, valami a törvények, a néphatározatok, a *senatus* határozatai és *Divus Augustus, Tiberius Iulius Caesar Augustus, Tiberius Claudius Caesar Augustus, Imperator Galba Caesar Augustus, Imperator Vespasianus Caesar Augustus, Imperator Titus Caesar Vespasianus Augustus, Imperator Domitianus Caesar Augustus, pontifex maximus*, a haza atyja edictumai, decretumai és döntései ellen (történik).

XXI. rubrica: Hogyan lehet római polgárjogot (*civitas Romana*) nyerni abban a *municipiumban*?

Akiket a *senatorok* és az összeírt *decuriók* közül²⁶ *municipium Flavium Irnitantum magistratus*ává választottak vagy fognak választani – úgy ahogy e törvény összefoglalta²⁷ –, azok, hivatali évük lejárta után, szüleikkel, feleségükkel és (azokkal a) gyermekeikkel, akik törvényes házasságból születtek²⁸

²⁵ A felsorolásban *Galba* kronológiailag rossz helyen szerepel.

²⁶ *Senatorok és decuriók*: 30. skk. (*senatorok* csak e két helyen)

²⁷ A választásokról: „L” – 60. *caput*

²⁸ Bizonyos esetekben a római jog is tiltotta a házasságot (pl. testvérek nem házasodhatnak, vö. *Gaius. Inst.* I. 58–64.), a tilalom ellenére kötött házasságot nem ismerték el, az ilyen házasságból született gyermekek jogilag nem voltak az apa (teljes jogú)

még szülei hatalmában vannak,²⁹ valamint fiuktól származó fiú- és lányunokáikkal együtt,³⁰ akik még szülei hatalmában vannak, római (polgárjoggal bíró) polgárok legyenek,³¹ kivéve ha több római (polgárjoggal bíró) polgár lenne, mint amennyi *magistratus* e törvény értelmében meg kell választani.³²

XXII. rubrica: Azok, akik elnyerték a római polgárjogot, maradjanak ugyanazok férjji, mancipiális³³ és atyai hatalmában,³⁴ (akik hatalmában előtte voltak)

Amely férfi vagy nő e törvény vagy *Imperator Caesar Vespasianus Augustus*, *Imperator Titus Caesar Vespasianus Augustus* vagy *Imperator Caesar Domitianus Augustus*, a haza atyja *edictuma*³⁵ alapján római polgárjogot nyer, az annak a hatalmában legyen – (feltéve hogy az a személy már) e törvény

gyermekai. A házasságról bővebben I. DIÓSDI, 1973. 90 – 111., FÖLDI – HAMZA, 1999. 250. skk.

²⁹ „Az apai hatalom a római jogban a családfejnek a családjához tartozó szabad személyek fölötti teljes magánjogi uralma.” (FÖLDI – HAMZA, 1999. 243.) Ez a hatalom alapesetben az apa haláláig állt fent, de több módon is kikerülhettek a családtagok az apa hatalmából (örökbefogadás, *manus*-os házasság, stb.). (Irodalmat I. a köv. jegyzetben)

³⁰ Az ún. *manus*-os házasság esetén a feleség az apja (vagy valamely férfi-felmenője) hatalmából átkerült a férje (vagy a férj valamely férfi-felmenője) hatalmába, vagyis a fiam gyermekei az én hatalmam alatt állnak, de a lányom gyermekei a férje, vagy az apósa hatalma alá (családjába) kerülnek („Leányod gyermeke azonban nem a te hatalmadban van, hanem az apjéban.” Iustinianus, *Inst.* 1.9.3, ford. MÉSZÖLY GEDEON). vö. DIÓSDI, 1973. 75 – 82., FÖLDI – HAMZA, 1999. 243. skk.

³¹ Ez az ún. *Latium minus* („kisebb latin jog”) esete, amikor csak a *magistratus*ok nyernek római polgárjogot, a *Latium maius* („nagyobb latin jog”, feltehetően Hadrianus [117–138] vezette be) a *decurio*knak is polgárjogot ad (vö. Gaius, *Inst.* 1.96)

³² Azaz évente ne nyerjen több tisztségviselő római polgárjogot, mint ahány *magistratus* kell választani. Ez a rendelkezés tehát meggátolja, hogy pl. a *suffectus*-tisztséggel (52. 2.) visszaéljenek a polgárjog-szerzés során (D’ORS – D’ORS, 1988. 16. és GONZÁLEZ, 1986. 204.).

³³ Jelentése itt: bizonyos szabad személyek felett (ideiglenesen fennálló) hatalom, pl. a fizetésektelen adós tartozása megtérítéséig a hitelező mancipiális hatalmába (*manicipium*ába) kerülhetett (I. FÖLDI – HAMZA, 1999. 320–322. és passim).

³⁴ vö. Gaius, *Inst.* 1.48. skk.

³⁵ GONZÁLEZ szerint (GONZÁLEZ, 1986. 203.) itt és a következő *caput*ban olyan *edictum*ról van szó, amellyel az uralkodók egyes személyeknek (*ad hominem*) adnak polgárjogot. Sokkal valószínűbb, hogy itt is arról a rendeletről van szó, amelyben Vespasianus latin jogot biztosított *Hispaniának* (vö. LEBEK, 1993. 163–164. és LEBEK, 1995. 135–141., bővebben I. a 19. *caput*), így magyarázható az – amit GONZÁLEZ is furcsáll –, ti. hogy miért nincs utalás az eljövendő uralkodókra.

alaján római (polgárjoggal bíró) polgár –, akinek a (hatalmában) kellene lennie, ha nem változott volna meg a polgárjoga. Továbbá rendelkezzen a gyám választásának azzal a jogával, amellyel akkor rendelkezne, ha római polgártól származna és nem változott volna meg a polgárjoga.³⁶

XXIII. rubrica: Azok, akik elnyerték a római polgárjogot, tartsák meg a *libertusaikkal szembeni jogaikat*³⁷

III. tábla B oszlop

Amely férfi vagy nő e törvény vagy *Imperator Caesar Vespasianus Augustus*, *Imperator Titus Caesar Vespasianus Augustus* vagy *Imperator Caesar Domitianus Augustus edictuma* alapján római polgárjogot nyer, annak saját magának és az apjának³⁸ a *libertusaival* és *libertáival* szemben, akik nem jutottak még római polgárjoghoz, valamint az ő javaikkal és a szabadság fejében kirótt (kötelezettségeikkel)³⁹ kapcsolatban ugyanaz a joga és ugyanaz a helyzete legyen, amely akkor lenne, ha nem változott volna meg a polgárjoga.

XXIV. rubrica: *Imperator Caesar Domitianus Augustus praefectus*áról⁴⁰

Ha annak a *municipium*nak az összeírt *decuriói* és polgárai *imperator Caesar Domitianus Augustus*, a haza atya számára azon *municipium* polgárainak nevében *duumviri*-tiszttséget ajánlanak fel, és *Imperator Caesar Domitianus Augustus*, a haza atya, azt a *duumviri*-tiszttséget elfogadja és elrendeli, hogy valaki helyette *praefectus* legyen,⁴¹ akkor az a személy olyan joggal legyen

³⁶ A gyámsághoz I. 29. *caput*

³⁷ E fejezet kiegészítője a 97. *caput*, e két *caput* rendelkezései alapján, a *libertusokkal* szemben – polgárjoguktól függetlenül – a *patronusok* jogai megmaradnak (a 97. *caput* alapján a *patronus* jogai akkor is megmaradnak, ha *libertusai* római polgárjogot nyernek, de ő maga nem, GONZÁLEZ, 1986. 204.). A *libertusokról* bővebben I. BRÓSZ, 1964. 48–120.

³⁸ A *libertusokkal* szembeni jogok és kötelezettségek a *patronus* halálával örökösre szálltak (FÖLDI – HAMZA, 1999. 216.).

³⁹ A rabszolga és ura között a felszabadítással nem szűnt meg a jogi kapcsolat, a *libertus* továbbra is bizonyos függőségi viszonyban maradt és engedelmességgel, különböző szolgálatokkal tartozott *patronusának* (FÖLDI – HAMZA, 1999. 216–217.), valószínűleg itt is erről lehet szó.

⁴⁰ Itt nagyjából helyettes

⁴¹ Valószínű, hogy császár egyes esetekben nem jelölt ki *praefectust*, hanem ezt a jogot a *decuriők*nak adta (vö. „*Lucius Fabius Rufinus*, *Lucius* fia a *Galeria tribus*ből (volt) *duumvir*, akit a *decuriók* a *decuriók decretumának* értelmében igazságszolgáltatás élén állt *praefectus*nak választottak”, CIL II, 1731, Gades), I. MACKIE, 1983. 84–85.

praefectus, amely joggal akkor (rendelkezze), ha őt e törvény értelmében egyedül (*solus*) kellene *duumvirre* választani, és őt e törvény értelmében egyedül választották volna az igazságszolgáltatás élén álló *duumvirre*.⁴²

XXV. rubrica: A *praefectus* jogáról, akit (helyetteseként) a *duumvir* hagy hátra

1. Ha a *duumvirek* közül, akik abban a *municipiumban* az igazságszolgáltatás élén állnak, valamelyik⁴³ ezután eltávozik abból a *municipiumból*, és úgy gondolja, hogy nem tér vissza ugyanazon a napon abba a *municipiumba*, akkor gondoskodjon róla, hogy az, akit az összeírt *decuriók* közül a *municipium praefectusaként* hátra akar hagyni – feltéve, hogy nem fiatalabb 35 évesnél⁴⁴ –, tegyen esküt *Iuppiterre*, *Divus Augustusra*, *Divus Claudiusra*, *Divus Vespasianus Augustusra*, *Divus Titus Augustusra* és *Imperator Caesar Domitianus Augustus geniusára*⁴⁵ és a *Penates*⁴⁶ istenekre,⁴⁷ hogy azt, – amit e törvény értelmében a *duumvirnek*, aki az igazságszolgáltatás élén áll, meg kell tenni és amit az idő alatt meg lehet tenni –, amíg *praefectus* lesz, meg fogja tenni, és nem fog azon (feladatok) ellen tenni szándékos és rosszindulatú csalással. Miután így esküdött, őt (a *duumvir*) annak a *municipiumnak* a *praefectusaként* hagyja hátra. 2. Annak, akit így *praefectusként* hátrahagytak, amíg valamelyik *duumvir* vissza nem tér abba a *municipiumba*, minden ügyben, kivéve a *praefectus* kinevezését és a római polgárjog elnyerését,⁴⁸ ugyanaz a joga és hatalma le-

⁴² Tiberius uralkodásáig (14–37) előfordult, hogy a császárt vagy a tiszteletbeli *magistratusszal* megtisztelt személyt egy helyi *decuriával* együtt választották *duumvirnek*, így nem volt szükség *praefectusra*, mert a helybeli *duumvir* ellátta a *duumviri* feladatokat, l. CURCHIN, 1990. 35.

⁴³ A későbbi „amíg valamelyik *duumvir* vissza nem tér” kitétel miatt itt nyilvánvalóan arról az esetről van szó, amikor az egyik *duumvir* már nincs a *municipiumban*, így a másik *duumvir* távozásával nem maradna főtisztviselő. Ezért értelmileg helyes BORDEAUX ÁRPÁD fordítása: „*duovirek* közül az, a melyik társa eltávozta után a *municipiumot* elhagyja”, de a latin szövegben a „társa eltávozta után” nem szerepel.

⁴⁴ Normál esetben *duumviratusra* való pályázás korhatára 25 év, l. 54. *caput*.

⁴⁵ A rómaiak hite szerint mindenkinek születésétől fogva volt egy védőistensége, ezt nevezték *geniusnak* (nőknél *iuno*).

⁴⁶ A *Penates* – a *Laresszal* együtt – a ház és a család védőistenei voltak, de az államnak is voltak ilyen védőistenei, kultuszuk *Vestával* kapcsolódott össze.

⁴⁷ A köztársaságkori törvények esküformuláiban természetesen csak *Iuppiter* és a *Penates* szerepelnek (vö. *lex Latina Tabulae Bantinae* 24. sor, és *lex Ursonensis* 91. *caput*).

⁴⁸ Vagyis a *praefectus* nem kap római polgárjogot a hivatala után. N.b. úgy tűnik az ismert *praefectusok* többsége korábban már volt *duumvir*, l. MACKIE, 1983. 61.

gyen, mint amely jog és hatalom e törvény értelmében a *duumvireket*, akik az igazságszolgáltatás élén állnak, megilleti. 3. És ő, amíg *praefectus*, valahányszor elhagyja a *municipiumot*, nem maradhat távol egy-egy napnál tovább.

XXVI. rubrica: A *duumvirek*, az *aedilisek* és a *quaestorok* esküjéről

1. A *duumvirek*, akik abban a *municipiumban* az igazságszolgáltatás élén állnak, ugyanígy az *aedilisek*, akik abban a *municipiumban* vannak, ugyanígy a *quaestorok*, akik abban a *municipiumban* vannak, tehát mindezek e törvény kiadását (*post legem datam*) követő öt napon belül; (továbbá azok) a *duumvirek*, *aedilisek* és *quaestorok*, akiket e törvény értelmében ezután fognak megválasztani, valamennyien attól a naptól számított öt napon belül,⁴⁹ amelyik napon *duumvirek*, *aedilisek* illetve *quaestorok* lettek⁵⁰ – mielőtt az összeírt *decuriók* gyűlését megtartanák – a népgyűlés előtt tegyenek esküt *Iuppiterre*, *Divus Augustusra*, *Divus Claudiusra*, *Divus Vespasianus Augustusra*, *Divus Titus Augustusra* és *Imperator Caesar Domitianus Augustus geniusára* és a *Penates* istenekre, hogy, amit csak e törvény értelmében és *municipium Flavium Imitanum* polgárainak közös érdekében jónak látnak, azt helyesen el fogják végezni és nem fognak e törvény és azon *municipium* polgárainak közös érdeke ellen tenni szándékos és rosszindulatú csalással, továbbá hogy, akiket csak meg tudnak akadályozni (ilyen tettben), azokat meg fogják akadályozni, és nem fognak másképpen tanácskozásba fogni, tanácsot adni, véleményt nyilvánítani, mint ahogyan e törvény értelmében és azon *municipium* polgárainak érdekében jónak látják. 2. Aki nem esküdött így, az köteles büntetésképpen 10.000 *sestertius*ot fizetni a *municipium* polgárainak, és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban a *municipium* azon polgárának,⁵¹ aki akarja, és akinek

⁴⁹ Úgy tűnik a törvényben a hivatalbalelépés utáni öt napos határidő az általános az olyan ügyekben, amelyek a *magistratus* egész hivatali évére kihatnak (itt az eskü, a 78-ban állami rabszolgák tevékenysége és a 86-ban leendő bírók kiválasztása). Az egyes különálló ügyekben általában 10 nap a határidő (29-ban a gyám kijelölése, az F-ben a *decuriók decretumainak* archiválása).

⁵⁰ Az 57. és 59. *caput* szerint a hivatalra pályázóknak az eredményhirdetés előtt is meg kellett esküdniük.

⁵¹ A bronztáblán *municipum eius municipi* (~ a *municipium* polgárai közül) szerepel (FERNÁNDEZ – DEL AMO, 1990. 74.), de a szokott formulának megfelelően (vö. G, I, J, 58., 62., 67., 72., 75., 90. és 96.) *municipi eius municipi*-ként (a *municipium* polgárának) fordítom. Az ilyen típusú íráshibákat sokszor annak lehet tulajdonítani, hogy a mintaszövegben található rövidítéseket az csetenként nem megfelelő latintudással rendelkező véso rosszul oldja fel, fejezi be (vö. FREDERIKSEN, 1965.). Ez a hiba azonban megtalálható mind a *lex Imitana* (IIIB.50.), mind a *lex Salpensana* (2. hasábj, 10. sor, MOMMSEN, 1905. 270.) szövegében, ebből következik, hogy a hiba már két szöveg közös mintaszövegében benne volt.

e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez (való joga) (*actio, petitio, persecutio*) legyen.

XXVII. rubrica: A duumvirek, az aedilisek és a quaestorok intercessió-járól⁵²

Akik annak a *municipium*nak duumvirei vagy aedilisei vagy quaestorai lesznek, azoknak a duumvireknek az *intercessióra* legyen joguk és hatalmuk egymással szemben és – amikor valamelyikükhöz vagy mindkettejükhöz fellebbez valaki az aedilistől akkor – az aedilisekkel szemben és – ha a quaestortól akkor – a quaestorokkal szemben,⁵³ ugyanígy az aediliseknek (is legyen joguk és hatalmuk) az *intercessióra* egymással szemben; [ugyanígy a quaestoroknak is legyen joguk és hatalmuk az *intercessióra* egymással szemben],⁵⁴ (valamennyiüknek) a fellebbezést és az *intercessio* lehetőségét követő három

⁵² A római hivatalviselés egyik alapvető elve volt a *collegialitas*, vagyis a tisztséget általában kettő vagy több személy töltötte be, azonos jogkörrel. Továbbá egymással (és adott esetben az alárendelt tisztségviselőkkel) szemben vétőjoggal rendelkeztek (*ius intercedendi* – a közbelépés joga, ebből *intercessio*), azaz semmissé teheték a másik *magistratus* döntését.

⁵³ Más értelmezés szerint: „ha valaki az aedilistől vagy az aedilisektől, illetve a quaestortól vagy a quaestoroktól fellebbez”, vö. pl. GONZÁLEZ, 1986. 184.

⁵⁴ A szögletes zárójelben szereplő rész sem a *lex Irnitana*, sem a *lex Salpensana* szövegében nem található meg. A kiegészítést a *lex Irnitana* kiadói nem teszik meg (ezzel szemben MOMMSEN a *lex Salpensana* kiadásában pótolja, MOMMSEN, 1905. 270.), egyrészt azzal érvelve, hogy a 19–20. *caput* alapján (l. ott) nem minden „*flaviusi*” *municipium*ban volt quaestor, másrészt ahol volt, ott nem számítottak a duumvirek és aedilisek *collegáinak*, és nem rendelkeztek *ius intercedendi*vel (l. GONZÁLEZ, 1986. 206. és D’ORS – D’ORS, 1988. 22.). Azonban úgy vélem, a *caput* megszövegezése miatt (*rubrica* és első sorok) vitathatatlan, hogy eredetileg a quaestorok is szerepeltek a szövegben. Továbbá nem tartom valószínűnek, hogy tudatosan hagyták ki a quaestorokra vonatkozó részt (függetlenül attól, hogy voltak-e quaestorok az adott *municipium*ban), hiszen több helyen is szerepelnek a törvényben (l. 20., 26., G., J., 52., 53., 54., 59., 60., 86. és 87.), egy tudatos átszerkesztés ezeknek az előfordulásoknak legalább egy részét érintette volna. Elfogadom tehát MOMMSEN konjektúráját, azzal a megjegyzéssel, hogy a hiba már a mintaszövegben megvolt (vö. 51. jegyzet), a hibát elősegíthette a szövegben található ismétlődés: *item aedilibus inter se intercedendi, item quaestoribus inter se intercedendi*.

napon belül, ha ez nem ellentétes e törvénnyel, és ha egyikükhöz sem fellebbeztek ugyanabban az ügyben egynél többször, továbbá senki ne tegyen azokkal (a döntésekkel) szemben semmit, miután már *intercessio* történt.⁵⁵

XXVIII. rubrica: A rabszolgák *duumvirek* előtt történő felszabadításáról⁵⁶

Ha *municipium Flavium Irnitianum* valamely polgára, aki latin (polgárjoggal bíró) (*Latinus*),⁵⁷ azon *municipium* igazságszolgáltatás élén álló *duumvir*-nek színe előtt saját rabszolgáját vagy saját rabszolganőjét a szolgaságból a szabadságba felszabadítja, és megparancsolja, hogy szabad férfi vagy nő legyen – kivéve ha egy önjogú serdületlen (*pupillus*)⁵⁸ vagy egy hajadon vagy egy asszony a gyám hozzájárulása nélkül szabadítaná fel és parancsolná meg, hogy szabad férfi vagy nő legyen –, akkor amely férfit így felszabadítottak és megparancsolták, hogy szabad legyen, az legyen szabad, és amely nőt így felszabadítottak és megparancsolták, hogy szabad legyen, az legyen szabad (úgy), ahogyan szabadok és szabadok lesznek a teljes jogú latin (polgárjoggal bíró)⁵⁹ *libertinusok*, feltéve, hogy az, aki fiatalabb 20 évesnél, csak abban az esetben szabadíthat fel (rabszolgákat), ha a *decurióknak* az a testülete,⁶⁰ amely által az e törvény értelmében hozott *decretumok* jogerősek,⁶¹ úgy véli, hogy a felszabadítás indoka jogos (*causa iusta*).⁶²

⁵⁵ Az *intercessio* bizonyos korlátozására l. 58. és E *caput*.

⁵⁶ A 72. *caput* külön tárgyalja a *servus publicus* felszabadítását.

⁵⁷ A római polgárjogú polgárok a római polgárokra érvényes törvények alapján (*ius civile*) szabadíthatnak fel, az *incolae* pedig valószínűleg az eredeti lakhelyén, l. GONZÁLEZ, 1986. 206. és LAMBERTI, 1993. 285.

⁵⁸ 7 és 14 (lányoknál 12) év közötti, korlátozott cselekvőképességű személy (bizonyos jogügyletekben szabadon vehettek részt, másokban csak gyámjuk hozzájárulásával), l. FÖLDI – HAMZA, 1999. 226–227.

⁵⁹ A felszabadító polgárjoga határozta meg a felszabadított polgárjogát is, ha római polgárjogú szabadította fel, akkor római polgárjogot, ha latin polgárjogú, akkor latin polgárjogot nyert a *libertinus*, l. FÖLDI – HAMZA, 1999. 209–210.

⁶⁰ A *numerus* egyben létszámot is jelent, talán 2/3-os jelenlét, vö. 29. *caput* illetve *Dig.* 50.9.3 „A *lex municipalis* gondoskodik arról, hogy a *decuriók* gyűlését legalább 2/3-os jelenléttel kell megtartani.” GONZÁLEZ, 1986. 206. és 209.

⁶¹ vö. *Dig.* 5.9.2 „Azok a *decretumok*, amelyeket nem a *decuriók* törvényben meghatározott létszámának összehívásával hoznak meg, nem jogerősek.”

⁶² vö. „Ugyanez a törvény (ti. a *lex Aelia Sentia*, Kr. u. 4.) ugyanis csak akkor enged meg a 20 éven aluli tulajdonosnak a felszabadítást, ha az *vindicta* (ti. színleges, ún. szabadságper útján zajlik), a tanács előtt történik, és bizonyították a felszabadítás jogos

XXIX. rubrica: A gyám kijelöléséről⁶³

1. Ha az, akinek nem lesz gyámja vagy bizonytalan lesz, (hogy ki a gyámja,) *municipium Flavium Irnitenum* polgára, és nem önjogú serdületlen fiú vagy leány, és azon *municipium* igazságszolgáltatás élén álló *duumvir*től kéri, hogy neki gyámot adjon, és meg is nevezi azt, akit (gyámjául) kapni akar, akkor az, akihez ezt a kérést intézik – amennyiben egy vagy több hivatalnoktársra van –, az összes (olyan) hivatalnoktársra véleményét figyelembe véve, aki akkor abban a *municipium*ban vagy a *municipium* határain belül van, ha – miután az ügyben tájékozódott – jónak látja, azt adja gyámul, akit megneveztek. 2. Ha pedig az, akinek a nevében a kérést intézték, önjogú serdületlen fiú vagy leány, vagy ha annak, akihez a kérést intézték, nincs hivatalnoktárs,⁶⁴ vagy pedig egy hivatalnoktárs sem tartózkodik abban a *municipium*ban vagy azon *municipium* határain belül, akkor az, akihez ezt a kérést intézik – miután az ügyben tájékozódott –, a következő 10 napon belül a *decuri*ók *decretum*a alapján, amelyet akkor hoztak, amikor a *decuri*ók testületének legalább 2/3 része jelen van,⁶⁵ azt adja neki gyámul, akit megneveztek, – amennyiben a jogos gyámtól a gyámság nincs távol.⁶⁶ 3. Akit e törvény értelmében gyámként jelölnek ki, az annak, akinek gyámja lett, – amennyiben a jogos gyámtól a gyámság nincs

indokát (*iusta causa manumissionis*). A felszabadítás jogos indokai lehetnek például: ha valaki az apját vagy az anyját, a tanítóját vagy a testvérét szabadítja fel.” Gaius, *Inst.* 1.38–39, illetve „A felszabadítás jogos indoka például az, ha valaki a fiát, vagy a leányát, vagy a tanítványát, vagy a tanítóját, vagy a rabszolgáját azért, hogy legyen megfelelő ügyvivője, vagy a rabnőjét házasság céljából a tanács előtt felszabadítja.” Gaius, *Inst.* 1.19, 30 éven aluli rabszolgák felszabadítása esetén, ford. BRÓSZ R., zárójeles kiegészítések tőlem.

⁶³ „A gyámság (*tutela*) az önjogú, de kora vagy neme miatt cselekvőképességében korlátozott vagy ilyen képességgel egyáltalán nem bíró személyeknél e képesség pótlására irányuló intézmény.” FÖLDI–HAMZA, 1999. 261–263. l. még DIÓSDI, 1973. 75–82., továbbá Gaius, *Inst.* 1.142–200.

⁶⁴ A hivatalnoktársak (*collegae*) létszámára való utalások értelmezése problémás. GONZÁLEZ úgy véli, hogy az „amennyiben egy vagy több hivatalnoktársra van” kifejezés esetében az *aedilisek* is *collegának* számítanak, a „nincs hivatalnoktársra” kitételnél pedig a *praefectus*ról lenne szó (24–25. *caput*), GONZÁLEZ, 1986. 207. Ezzel szemben áll GALSTERER feltételezése, ti. hogy a *duumvirek* létszáma mind pozitív, mind negatív irányba mutatható bizonyos ingadozást, (l. GALSTERER, 1971. 57–58.), így egy *duumvir* illetve *praefectus* esetén nincs hivatalnoktárs, két *duumvir* esetén van egy, (három vagy több) esetén több hivatalnoktárs.

⁶⁵ Vagyis alapesetben a *duumvirek* döntenek, egyébként pedig a *decuri*ók.

⁶⁶ A „jogos gyám” itt a *pater familias* által az örökösének kijelölt gyám, vagy a legközelebbi férfiági rokon lehet, tehát ilyen esetben neki kell / lehet gyámnak lennie és ezt a döntés során figyelembe kell venni, GONZÁLEZ, 1986. 207.

távol –, oly mértékben jogos gyámja legyen, mintha ő római polgárjoggal bíró személyként és legközelebbi férfiági rokonként (*adgnatus proximus*)⁶⁷ lenne egy római polgárjoggal bíró személy gyámja.

XXX. rubrica: Az összeírt *decuri*ók helyzetéről⁶⁸

Akik *municipium Flavium Irnitantum*ban most *senator*ok vagy *senator*okként vannak (*pro senatoribus*), illetve összeírt *decuri*ók vagy összeírt *decuri*ókként (*pro decurionibus conscriptisve*) vannak;⁶⁹ és akiket e törvény értelmében ezután fognak az összeírt *decuri*ók testületébe választani vagy pótlólag megválasztani,⁷⁰ mindegyikük közül azok, akik e törvény értelmében összeírt *decuri*ók kötelesek lenni,⁷¹ *municipium Flavium Irnitantum* összeírt *decuri*ói legyenek (úgy), ahogyan minden egyes latin *municipium*nak legmagasabb állású⁷² és teljes jogú összeírt *decuri*ói vannak.

XXXI. rubrica: A *decuri*ók *edictum*mal történő összehívásáról *decuri*ók pótlólagos megválasztása céljából

1. Amelyik évben abban a *municipium*ban kevesebb, mint 63⁷³ összeírt *decurio* lesz,⁷⁴ – amennyien e törvény indítványozása előtt azon *municipium* tör-

⁶⁷ „*Agnatusok* pedig azok a rokonok, akiket férfiági rokonság köt össze, mintegy az apától rokon, mint pl. az ugyanazon apától született fivér, a fivér fia és az ő unokája, valamint az apai nagybácsi és a nagybácsi fia, és az attól származó unokái. Azok azonban, akiket nőnemű személyek rokonsága köt össze, nem *agnatusok* ...” Gaius, *Inst.* I. 156. ford. BRÓSZ R.

⁶⁸ Vagyis, hogy *municipium Flavium Irnitantum* összeírt *decuri*ói ugyanolyan joggal rendelkezzenek, mint a latin *municipium*ok *decuri*ói.

⁶⁹ A *pro decurionibus conscriptisve* illetve *pro senatoribus* a tiszteletbeli tanács- tagokra utalhat, akik a címet megkapták, de tényleges nem voltak a tanács tagjai (nem szavazhattak stb.), GONZÁLEZ, 1986. 208. és LAMBERTI, 1993. 287.

⁷⁰ I. a következő *caput*nál

⁷¹ Utalás a törvény elveszett – valószínűleg a 31. *caput*ot követő – részére, ahol a *decuri*ói tisztség illetve tanács tagság előfeltételeiről és a *decuri*ók megválasztásáról volt szó, vö. GONZÁLEZ, 1986. 208.

⁷² vö. CRAWFORD, 1996. XXIV. és *passim*

⁷³ A fejezet alapján az *ordo decurionum* minimális létszáma *Irni*ben 63 volt, mivel azonban csak 63 föig kellett kiegészíteni, feltételezhető, hogy ezt nem is haladta meg sokkal, a 100 fős standarddel szemben l. NICOLS, 1988.

⁷⁴ A *tabula Heracleensis* 84–88. csak egy *decurio* halála vagy büntetése (méltatlanná válása) esetén engedi meg, hogy helyébe új *decuri*ót válasszanak, itt is hasonlóról lehet szó, l. GONZÁLEZ, 1986. 208. és LAMBERTI, 1993. 189., a *decuri*ók különböző okokból történő eltávolításáról és ennek következményeiről l. *Dig.* 50.2.1 skk.

vénye és szokása szerint voltak –, azok a *duumvirek*, akik abban az évben az igazságszolgáltatás élén fognak állni, mindketten vagy csak az egyikük az első (alkalmas) időpontban, ahogyan helyesnek látják, az összeírt *decuriók* elé terjeszték azt – amikor nem kevesebb, mint 2/3 részük jelen van, és amennyiben abban az évben még nem volt összeírt *decurio* választás és pótlólagos megválasztás –, hogy melyik napon válasszák meg (*legere*), válasszák meg pótlólagosan (*sublegere*) vagy helyettesként (*substituere*)⁷⁵ azokat, akiket miután besoroltak az összeírt *decuriók* testületébe, az összeírt *decuriók* abban a *municipiumban* 63-an lesznek – amennyien e törvény indítványozása előtt is voltak azon *municipium* törvénye és szokása szerint. 2. És ők (az összeírt *decuriók*), amint azt az ügyet eléjük terjesztik, az első (alkalmas) időpontban erre az ügyre jelöljenek ki egy napot, – (azzal a feltétellel,) hogy az a nap nem lehet azok közül a napok közül való, amelyeken abban a *municipiumban* törvényszünet⁷⁶ lesz, vagy amely napok a császári család iránti tisztelet miatt ünnepnapok vagy pedig a (bíráskodási) szünnapok sorába tartoznak, és (az a nap) nincs az attól a naptól számított 30 napon belül, amelyik napon erről az ügyről majd döntenek –, tehát a 30. naptól számított első olyan napot jelöljék ki, amelyiken törvénykezni lehet⁷⁷ és amelyikről a(z) összeírt *decuriók* nagyobb része dönt. 3. Mindkét *duumvir* vagy közülük csak az egyik az első alkalmas időpontban gondoskodjon róla,⁷⁸ hogy azon a napon az összeírt *decuriók*, mindegyikük az életkora szerint...⁷⁹

* * *

A törvény negyedik táblája nem maradt ránk, mivel mind a megelőző, mind a következő *caputok* a *decuriók*kal foglalkoznak, valószínű, hogy a hiányzó negyedik tábla teljes egészében a *decuriók*knak volt szentelve, a következő témák valószínűsíthetőek.⁸⁰

⁷⁵ Úgy tűnik, az eljárás alapigéje a *sublegere* (tkp. valakit valaki helyébe választani, vö. *rubrica*, *Dig.* 50.2.2, *tabula Heracleensis* 83–88.), a másik két igé a teljesség illetve a jogászai pontosság kedvéért szerepel, l. GONZÁLEZ, 1986. 208.

⁷⁶ vö. „K” *caput*

⁷⁷ vö. 92. *caput*

⁷⁸ A *caput* ránk maradt részében nincs szó a *rubricában* említett *edictum*ról, ez alapján feltételezi GONZÁLEZ, hogy a fennmaradt *egito* alakot nem *agito*-ra, hanem *edictio*-ra kellene javítani, GONZÁLEZ, 1986. 208.

⁷⁹ Itt véget ér a harmadik tábla.

⁸⁰ GONZÁLEZ, 1986. 208–209. és GALSTERER, 1988. 82., kétségessé teszi GONZÁLEZ feltételezést (ti. hogy itt szerepelt rendelkezés arról, hogy *interregnum* esetén *praefectus* kell választani) az a tény, hogy ennek nyoma sincs a 24–25. *caputok*ban.

- a, a *decurió*i tisztség viselésének feltételei (mind pozitív, mind negatív)
- b, kizárás az *ordo decurionum*ból
- c, a *decuriók* névsorának (*album*) összeállítása, publikálása, felülvizsgálata
- d, a *decuriók* gyűlésének összehívása és lefolytatása
- e, a *decuriók* általános határozatképességéhez szükséges létszám meghatározása (valószínűleg 2/3-os jelenlét)
- f, rendelkezés arról, hogy a *decurió*knak az év bizonyos részében a *municipium*ban kell tartózkodni illetve ingatlannal rendelkezni (lehet, hogy együtt az a-val és b-vel)

* * *

V. tábla A oszlop

„A” *rubrica*:⁸¹ A *decuriók* elé terjesztett ügyekről⁸²

1. ... (hogy) ne legyen ellentétes e törvénnyel/ amennyiben nem ellentétes ezzel a törvénnyel, terjessze elő.⁸³ 2. Mielőtt kikérné a (*decuriók*) véleményét, azoknak, akik kérték, hogy az ügy elő legyen terjesztve,⁸⁴ adjon lehetőséget (a *duumvir*), hogy (arról az ügyről) szóljanak, ha pedig valaki ellene akar szólni, neki is adjon lehetőséget a szólásra; és (azután) ahogyan e törvény értelmében ~~szükséges, kérje ki a véleményüket.~~ 3. ~~És amit az összeírt *decuriók* többsége~~ arról az ügyről elhatároz, azt tegye közzé, valamint tegyen és gondoskodjon arról, hogy úgy legyen (ahogyan határoztak). 4. Ha pedig ezeken felül lesz még valami, amivel kapcsolatban azon *municipium duumvire* úgy fogja látni, hogy a köz érdekében a *decuriók* elé kell terjeszteni, semmi sincs indítványozva e törvényben,⁸⁵ ami által ezt nem terjesztheti a *decuriók* elé (ügy), ahogyan e törvény alapján lehet.

⁸¹ A *caputok* számozásához l. a Bevezetésben.

⁸² D'ORS – D'ORS, 1988. 27. kiegészítése

⁸³ Az első sorok hiányoznak, a fordítás a kiegészítéstől függ.

⁸⁴ vö. *lex Ursonensis* 96., egy *decurio* kérhette a *duumvirtól* (*praefectustól*), hogy bizonyos ügyeket terjesszen a *decuriók* elé, ezt a *duumvir*nek meg kellett tenni.

⁸⁵ Azaz semmi olyat nem tartalmaz ez a törvény, ami meggátolná abban, hogy...

„B” rubrica: Milyen sorrendben kell kikérni a *decuriók* véleményét?

1. Aki⁸⁶ e törvény értelmében az összeírt *decuriók* (gyűlését) fogja tartani, az – kivéve ha abban az ügyben valami olyat tesz, ami ellentétes a törvényekkel, a *senatus* határozataival, *Divus Augustus* vagy *Tiberius Iulius Caesar Augustus* vagy *Tiberius Claudius Caesar Augustus* vagy *Imperator Galba Caesar Augustus* vagy *Imperator Vespasianus Caesar Augustus* vagy *Imperator Titus Caesar Vespasianus Augustus* vagy *Imperator Caesar Domitianus Augustus pontifex maximus*, a haza atyja *edictuma*ival vagy *decretuma*ival vagy ellentétes ezzel a törvénnyel –, (úgy,) ahogy e törvény értelmében lehet, először (azoktól) a *decurióktól* kérje ki a véleményüket, (akiknek vannak gyermekeik,) aszerint, ahogy kinek-kinek a saját rendjében⁸⁷ a legtöbb törvényes házasságból született gyermeke van,⁸⁸ (illetve aszerint) ahogy (ki-ki) olyan helyzetben lesz – illetve lenne, ha római polgár lenne –, hogy úgy kell (tekinteni) őt, mintha gyermekei lennének. 2. Ha pedig kettő vagy több személy ugyanabban a helyzetben van, vagy nincs gyermekük és nem is rendelkeznek a gyermekek jogával (*ius liberorum*),⁸⁹ ahogyan fentebb leíratott, akkor egyrészt azok véleményét kell először kikérni, akik *duumvirek* voltak, (abban a sorrendben), hogy ki viselte korábban (e tisztséget), másrészt a többiek közül (vagyis akik nem voltak *duumvirek*) (annak kell először kikérni a véleményét), akit legkorábban választottak az összeírt *decuriók* közé.⁹⁰

⁸⁶ A *duumvirek* vagy a *praefectus*.

⁸⁷ A *decuriókat* pl. a *cursus honorum* alapján több csoportra osztották (*quinquennalesi*-, *duumviri*-, *aedilisi*-, *quaestori*-tisztséget viseltek, a *decuriók* fiait, akik látogathatták az üléseket, de szavazati joguk nem volt [*praetextati*] stb. vö. 80. jegyzet), itt ezekről a rendekről (*ordo*) van szó. A *caput* utolsó mondatai mindenestre azt sugallják, hogy *Irni*ben csak két csoport volt: a *duumviri*-tisztséget viseltek, és a többiek, l. GONZÁLEZ, 1986. 210.

⁸⁸ A gyermekek számának figyelembevételét részletesebben szabályozza az 56. *caput*.

⁸⁹ Augustus családjogi törvényei (*lex Iulia de maritandis ordinibus*, Kr. e. 18. és a *lex Papia Poppaea*, Kr. u. 9.) kedvezményeket adtak a többgyermekes szülőknek, illetve hátrányokkal sújtották a nőtlen, gyermektelen férfiakat (pl. az öröklésben). A kedvezményt – császári kegyből – gyermektelen szülők is megkaphatták (pl. *Martialis*, *Ep.* 3.95.5–6 és *Plinius minor*, *Ep.* 10.2 illetve 10.94 *Suetonius*ról; *Suet. Galba* 14). Itt is erről van szó, bizonyos személyeket, bár gyermektelenek, úgy kell tekinteni, mintha gyermekeik lennének (vö. GONZÁLEZ, 1986. 21. és CRAWFORD, 1996. 801–809.).

⁹⁰ vö. „A *decuriókat* úgy kell az *albumba* beírni, ahogy a városi törvény elrendeli. De ha a törvény erről nem rendelkezik, akkor a tisztségeket kell figyelembe venni, hogy a *decuriók* olyan sorrendben legyenek beírva, ahogyan közülük ki-ki a városban a legtekintélyesebb hivatalt viselte. Tekintsd először azokat, akik *duumviratust* viseltek, ha

„C” rubrica: A decuriók decretumainak felolvasásáról és a municipium archívumába (tabula) történő beírásukról

1. Az összeírt *decuriók* amely *decretuma* e törvény alapján abban a *municipiumban* megszületik, azt az, aki létrehozta, vagy az ő hivatalnoktársa vagy az, aki valamelyikük helyett eljár,⁹¹ az összeírt *decuriók* előtt nyilvánosan olvassa fel azon a napon, amelyen (a *decretum*) megszületett. 2. Ha azon a napon nem olvassa fel, akkor a legközelebbi (alkalommal), amikor az összeírt *decuriók*knak gyűlése lesz, olvassa fel, mielőtt bármi másról tanácskoznának. Ha pedig az, aki előterjesztette a határozatot, amely megszületett, már nem lesz *duumvir*, akkor az olvassa fel, aki akkor *duumvir* lesz. 3. És azután azt (a határozatot) azon *municipium* polgárainak közös archívumába 10 napon belül vezettesse be úgy, ahogy felolvasták és jóváhagyták.

„D” rubrica: Ha decuriók valamely decretumait hatályon kívül kell helyezni, azokat hogyan lehet hatályon kívül helyezni⁹²

1. Az összeírt *decuriók* amely *decretuma* e törvény alapján abban a *municipiumban* megszületik, annak a határozatnak a hatályon kívül helyezését, visszavonását, érvénytelenítését senki se terjessze az összeírt *decuriók* elé, ha csaknem akkor, amikor (az összeírt *decuriók*) nem kevesebb, mint 2/3 része jelen van. 2. Miután így előterjesztették, ha azoknak, akik jelen vannak, nem kevesebb, mint 3/4 része jónak látja, hogy hatályon kívül helyezték, visszavonják, érvénytelenítsék, (akkor) az (a *decretum*) legyen érvénytelen. 3. És az, aki ezt az ügyet előterjesztette, vagy hivatalnoktársa vagy a *praefectus*, akit e törvény alapján neveztek ki és hagytak hátra (helyettesként), az összeírt *decuriók* színe előtt gondoskodjon róla, hogy (az a *decretum*) hatályon kívül legyen helyezve, vissza legyen vonva, érvénytelen legyen.

kimagaslik ez a tisztség, a *duumviri*-hivatalt viseltek közül pedig az az első, aki legrégebben viselte. Ezután azok jönnek, akik az államban a *duumviratus* utáni második hivatalt látták el. Ezek után akik a harmadikat, és így tovább; majd azok, akik nem viseltek hivatalt, abban a sorrendben, ahogy ki-ki e rendbe jutott.” *Dig.* 50.3.1 továbbá „A vélemény-nyilvánításnál is azt a sorrendet kell szem előtt tartani, amit az *alumba*-írásnál elmondtunk.” *Dig.* 3.1.1 N.b. itt ez a szabályozás csak másodlagos, elsődleges a házasság illetve a gyermekek száma.

⁹¹ *Praefectus*, a következő *caputban* már nevével nevezve, l. GONZÁLEZ, 1986. 210.

⁹² vö. „*Divus Hadrianus* azt írta leiratában a *Nikomédiaiak*knak, hogy amit egyszer a tanács elhatározott, azt csak jó okkal lehet érvényteleníteni, azaz ha a korábbi *decretum* érvénytelenítése a köz hasznára van tekintettel.” *Dig.* 50.9.5

„E” rubrica: Hogy ne küldjék el és ne is hívják el a *decuri*ókat (a *duumv*irek egymástól)

Amikor az (egyik) *duumvir* e törvény értelmében már összehívta abban a *municipium*ban az összeírt *decuri*ókat, az ő hivatalnoktársa ne küldje el őket és ne is hívja őket máshová, kivéve ha az, aki korábban összehívta, már elküldte őket.

„F” rubrica: A *decuri*ók három *decuri*ába való beosztásáról, hogy azok (a *decuri*ák) a követségeket (*legatio*) felváltva lássák el

1. Azok a *duumv*irek, akik e törvény hatályba lépését követően elsőként lesznek (*duumv*irek); valamint azok, akik azokban az években fognak az igazságszolgáltatás élén állni, amelyekben azoknak az új beosztását kell elvégezni, akiknek e törvény alapján az

V. tábla B oszlop

elvégzendő követi feladatokat el kell látniuk, mindketten vagy (csak az) egyikük az első (alkalmas) időpontban azokat az összeírt *decuri*ókat, akik 60 évesnél fiatalabbak,⁹³ a lehető legméltányosabban három *decuri*ába osszák be,⁹⁴ és azok között a *decuri*ák között és a *decuri*ók között, akik azokba a *decuri*ákba (lettek beosztva), sorsolják ki, hogy a *decuri*ák, és azon belül a *decuri*ók, akik az egyes *decuri*ákba (lettek beosztva), milyen sorrendben lássák el a követi feladatokat. 2. Amilyen sorrendben ki lesznek sorsolva a *decuri*ák és a *decuri*ók, akik azokba a *decuri*ákba (lettek beosztva), sorban egymás után abban a sorrendben végezzék el a követi feladatokat,⁹⁵ míg e törvény alapján más beosztás nem lesz.

⁹³ A különböző feladatok alól szintén 60 év fölött jár mentesség a G és 86. *caput*-ban, valamint a *lex Ursonensis* 98-ban, de a *lex Irnitana* 86–87-ben 65 év, a *Dig.* 50.4.3.6-ban 75, az 50.6.4-ben 70 év a korhatár.

⁹⁴ A 86. *caput*ban a bírókat is három *decuri*ába osztják.

⁹⁵ Marcianusnál nem sorsolás, hanem a tanácsba-kerülés időpontja határozza meg, hogy ki mikor látja el a követi feladatokat, „De *Divus Hadrianus* azt írta a *Klazomenai*-beliekhez intézett leiratában, hogy nem kell tekintettel lenni a sorrendre, ha a követsége a legelőkelőbb férfiak szükségesek, de éppen alacsonyabb-rangúak vannak soron.” *Dig.* 50.7.5.5

„G” rubrica: Követek (*legatus*) küldéséről és mentességeik elfogadásáról

1. Amikor egy vagy több követet (*legatus*)⁹⁶ kell küldeni valahová *municipium Flavium Irnitatum* polgárainak közös ügye miatt, akkor a *duumvir*, aki az igazságszolgáltatás élén áll, terjessze az összeírt *decuriók* elé a követek küldésének az ügyét. 2. Miután ezt így előterjesztette, (amit) az összeírt *decuriók* határoznak, hogy mennyi követet, hova és milyen ügyben kell küldeni, annyi követet küldjön és menessen oda⁹⁷ és abban az ügyben. Mégpedig azokat (küldje) követként, akiknek akkor a követi feladatokat saját (feladatuk) gyanánt kell ellátniuk, – kivéve,⁹⁸ ha valaki olyat küldene és menesztene, aki abban vagy az előző évben abban a *municipiumban duumvir*, *aedilis* vagy *quaestor*, (vagy *duumvir*, *aedilis* vagy *quaestor*) volt és még nem számolt be és nem számolt el az elvégzett *duumviri*, *aedilisi* illetve *quaestori* hivataláról azon *municipium* összeírt *decuriói*nak; vagy akinél olyan pénz volt, amely azon *municipium* polgárainak közös pénze, vagy aki azon *municipium* polgárainak számadásait vagy közfeladatait látta és végezte el, és azt a pénzt még nem adta vissza azon *municipium* polgárainak közös pénztárába illetve még nem számolt be és nem számolt el (tevékenységéről és kiadásairól) az összeírt *decuriók*nak vagy (azoknak), akire illetve akikre (az elszámolások) átvételének és ellenőrzésének feladatát bízták⁹⁹ az összeírt *decuriók decretuma* alapján, amit akkor hoztak, amikor nem kevesebb, mint $\frac{2}{3}$ részük jelen volt¹⁰⁰ – hacsak az összes összeírt *decurio* nem kevesebb, mint $\frac{2}{3}$ része úgy nem dönt, hogy (az előbb felsoroltak) közül kell valakit követségbe küldeni és meneszteni. 3. Aki pedig e törvény alapján követ lesz, az, – kivéve ha az összeírt *decuriók* elfogadják a mentességét, vagy ha az összeírt *decuriók* előtt megesküszik *Iuppiterre*, *Divus Augustusra*, *Divus Claudiusra*, *Divus Vespasianus Augustusra*, *Divus Titus*

⁹⁶ „*Divus Vespasianus* egy rendelete minden városnak előírja, hogy (egy ügyben) legfeljebb három követet küldjenek.” *Dig.* 50.7.5.6

⁹⁷ D’ORS – D’ORS, 1988. 33. olvasatában nem „(a)hova” és „oda” (*quoque* illetve *eo*), hanem „(a)kiket” és „azokat” (*quosque* illetve *eos*) szerepel, a táblán egyértelműen az első olvasat olvasható (l. FERNÁNDEZ – DEL AMO, 1990. 80.)

⁹⁸ Felülőn hangsúlyosak a különböző elszámolások, ilyen irányú rendelkezések hiányoznak a *lex Ursonensis* követségekről szóló 92. *caput*jából, l. GONZÁLEZ, 1986. 212.

⁹⁹ vö. 67–71. *caputok*

¹⁰⁰ Más értelmezés szerint „azokat se küldje követként, akire vagy akikre (az elszámolások) átvételének és ellenőrzésének feladatát bízták...”, l. pl. LAMBERTI, 1993. 297. A 67. *caput* megfogalmazása miatt CRAWFORD értelmezésével értek egyet (GONZÁLEZ, 1986. 186.), bár mindkét értelmezés elfogadható, mind értelmileg, mind nyelvtanilag.

*Augustus*ra és *Imperator Caesar Domitianus Augustus* *genius*ára és a *Penates* istenekre, hogy 60 éves vagy idősebb,¹⁰¹ vagy, hogy betegség gátolja abban, hogy azt a követséget el tudja látni, – lássa el a követséget, vagy pedig az összeírt *decuri*ók felügyelete alatt állítson (maga helyett) egy helyettest (*vicarius*)¹⁰² abból a rendből (amelybe maga is tartozik),¹⁰³ hogy az lássa el a követséget, – azzal a feltétellel, hogy nem állíthat olyat, aki a saját nevében is köteles azt a követi feladatot ellátni. 4. Aki pedig szándékos és rosszindulatú csalással nem fogja így ellátni a követséget, és (nem is fog) e törvény alapján helyettest állítani, hogy helyette végezze el azt a követséget, és nem is esküszik (úgy), ahogy fentebb leíratott, és nem is igazolja az összeírt *decuri*óknak a mentességét, az büntetésképpen 20.000 *sestertius*¹⁰⁴ köteles fizetni azon *municipium* polgárainak, és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban a *municipium* azon polgárának, aki akarja, és akinek e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez (való joga) legyen.

„H” *rubrica*: Mennyi (pénzt) adjanak a követeknek?

Egy-egy követnek a *duumvir* napi kiadások (*diarium*) címén annyi (pénzt) adjon, amennyit az összeírt *decuri*ók megszavaznak, hogy adjon.¹⁰⁵

„I” *rubrica*: Arról, aki nem a *decuri*ók határozatának megfelelően végzi el a követséget

1. Az összeírt *decuri*ók utasításai (*mandata*) ellen egy követ se

¹⁰¹ Az *F caput* már előírta, hogy a *decuri*ákba csak a 60 évesnél fiatalabbakat osszák be, GONZÁLEZ, 1986. 212. szerint itt azokra céloz a törvény, aki a legutóbbi beosztás óta múltak el 60 évesek.

¹⁰² A követek kijelölésének sorrendjében figyelembe vették, ha valaki már önként helyettes volt, I. *Dig.* 50.7.14. továbbá e törvény szövegétől eltérően: „A követek helyetteseiként csak saját fiaikat állíthatják.” *Dig.* 50.7.5.4

¹⁰³ vö. 80. jegyzet, de GONZÁLEZ, 1986. 212. szerint egyszerűen az *ordo decurionum*ra utal.

¹⁰⁴ D’ORS – D’ORS, 1988. 34. 2.000 *sestertius*

¹⁰⁵ vö. „Azoknak, akik nem ingyenes követséget (*legatio gratuita*) vállaltak, vert pénzben kell kifizetni a követi költségeket (*legativum*).” *Dig.* 50.7.3, továbbá Plinius minor (*Ep.* 10.43–44.) *Byzantium* anyagi helyzetén azzal segít, hogy a császárhoz és *Moesia* clóljárójához évenként küldött követek összesen 15.000 *sestertius*nyi (uti)költségét megszünteti azzal, hogy követséget nem, csak a megtisztelő iratot (*pséphisma*) küldeti el.

tegyen, ne is beszéljen, és ne is kövessen el rosszindulatú csalást, hogy azért valami az összeírt *decuriok* utasításai ellen történjen, vagy hogy a követség (a szükségesnél) lassabban legyen elvégezve vagy hírvül adva.¹⁰⁶ 2. Aki pedig szándékos és rosszindulatú csalással ezekkel ellentétesen cselekszik, az köteles akkora összeget fizetni büntetésképpen, amekkora értéket képvisel az az ügy, amelyben ezekkel ellenkezően történt valami, és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban a *municipium* azon polgárának, aki akarja, és akinek e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez (való joga) legyen.

„J” rubrica: Kik azok, akik nem bérelhetnek, nem vásárolhatnak és társak sem lehetnek, amikor az állami javakat (*publica*) bérbe adják vagy eladják?¹⁰⁷

1. Bármilyen közös javak (*publica*) és közmunkák (*ultra tributa*) vagy egyebek (vannak), amelyeket *municipium Flavium Irnitanum*-ban fognak bérbe adni vagy eladni, se a *duumvir*, se az *aedilis*, se a *quaestor*,¹⁰⁸ (továbbá) egyikük fia, unokája, apja, nagyapja, fivére, írnoka vagy hivatalszolgája se legyen bérbe, és ne is vegyen meg azok közül semmit; és azok közül semmilyen ügyben ne legyen társ, és ne is vegyen részt azok közül semmilyen ügyben, semmilyen ügygel kapcsolatban és semmilyen alapon,¹⁰⁹ és ne is tegyen semmi mást szándékos és rosszindulatú csalással, hogy azért azok közül valamely ügyből, valamely ügy miatt vagy valamilyen alapon valami haszna legyen ké-

¹⁰⁶ vö. „A *municipiumok* követeit, ha elhanyagolják követségüket, rendkívüli büntetéssel sújtják, és többnyire a tanácsból is kizárják őket.” *Dig.* 50.7.1; „A város tanácsának kell megítélnie, hogy valaki elhanyagolta-e a követségét, vagy kényszerítő ok miatt szenvedett késedelmet.” *Dig.* 50.7.2.1; „Egy követ(társ) késlekedése nem árt annak, aki a feladatát úgy, ahogyan szükséges, elvégezte.” *Dig.* 50.7.2.2

¹⁰⁷ A *municipium* bérbeadásaihoz a magyarázatokat l. a 63. *capumál*

¹⁰⁸ A bérbeadásokat a *duumvir* vezette (63. *caput*), valószínűleg itt az *aedilist* a közmunkák felügyelet miatt, a *quaestort* a pénzügyek felügyelete miatt tilja el a törvény a vásárlástól és a bérletől, vö. GONZÁLEZ, 1986. 212.

¹⁰⁹ D'ORS értelmezése szerint itt a következő három esetről van szó: a fenti személyek közvetlenül (vevőként vagy bérlőként) vesznek részt az ilyen ügyletekben, vagy közvetett módon (pl. előnyt biztosítanak valakinek), vagy maguk helyett egy képviselőjük vesz részt (vö. „Ami valaki saját nevében nem végezhet el, azt alávett személy által sem teheti meg. Azért ha egy *decurio* alávett személyek által művel közzöldet, amelyet neki bérbe venni nem szabad, a törvény értelmében a bitorolt földet visszaveszik.” *Dig.* 50.8.2.1), l. LAMBERTI, 1993. 301.

söbb.¹¹⁰ 2. Ha pedig valaki ezekkel ellentétesen cselekszik, az, amekkora értéket képvisel azok közül az az ügy, amelyet ezekkel ellentétesen intézett, (tehát) amekkora értéket képvisel az az ügy, annyi pénzt és még egyszer annyit köteles büntetésképpen fizetni *municipium Flaviium Irnitatum* polgárainak közös pénztárába, és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban *municipium Flaviium Irnitatum* azon polgárának, aki akarja, és akinek e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez (való joga) legyen.

„K” rubrica: A törvényszünetekről (*res prolatae*)

1. A *duumvirek*, akik abban a *municipiumban* most vannak, és akik ezután lesznek, mindketten vagy az egyikük az első (alkalmas) időpontban terjessze az összeírt *decuriók* elé,¹¹¹ hogy az ő hivatali ideje alatt mely napon akarják, hogy az aratás és a szüret miatt törvényszünet legyen. 2. Amely napokról az összeírt *decuriók* úgy határoznak, hogy azokon törvényszünet legyen, azokon a napokon, amelyekről így határoztak, törvényszünet legyen, – kivéve ha úgy határoznának, hogy egy évben több, mint két alkalommal vagy több, mint kétszer 30 napig legyen törvényszünet. 3. Miután erről az ügyről az összeírt *decuriók decretuma* megszületett, mindkét *duumvir* vagy az egyikük az első (alkalmas) időpontban hirdesse ki, hogy mely napokon lesz törvényszünet. 4. Azokon a napokon (ti. amelyeken törvényszünet lesz) a *duumvirek* ne hívják össze az összeírt *decuriók*at, ne tartsanak népgyűlést, és ne szolgáltatassanak igazságot, – kivéve az olyan eseteket, amelyekben Rómában is szokás igazságot szolgáltatni az aratás és a szüret miatti törvényszüneti napokon;¹¹² ne engedjék, hogy azokon a napokon ítéletet hozzanak, – kivéve, ha azok, akik között a tárgyalás lesz, mindannyian, (továbbá) a bírójuk és az esküdtbíráik is megegyeztek (ti. abban, hogy tárgyalást tartanak);¹¹³ ne engedjék, hogy azokra

¹¹⁰ A különböző szabályozások természetesen térben és időben is jelentős eltéréseket mutatnak: vö. pl. „A *decurio* is el van tiltva saját városa állami bevételeinek kzelésétől.” *Dig.* 50.2.6.2, és *Dig.* 50.8.2.1, a *lex Irnitana* a *decuriók*at nem zárja ki.

¹¹¹ Ezzel szemben I. „A *provinciák* helytartói szokták meghatározni – az egyes helyek szokásának megfelelően – az aratás és a szüret miatti (törvényszünetek) idejét.” *Dig.* 2.12.4

¹¹² vö. pl. „Az aratás és a szüret idején is szoktak olyan ügyekben igazságot szolgáltatni, amely ügyek az idő múlásával, vagy a halál beálltával megszűnnek. (Az elkövető) halálával pl. a lopás, a jogellenes károkozás, ...” *Dig.* 2.12.3pr

¹¹³ A peres felek megegyezéséhez még I. 84. *caput*, ahol ezáltal a *municipiumban* folytatható perek köre bővül.

a napokra *vadimonium*¹¹⁴ essen, – kivéve az olyan eseteket, amelyekben Rómában is szokás igazságot szolgáltatni az aratás és a szüret miatti törvényszüneti napokon, valamint ne engedjék, hogy más esetekkel kapcsolatban (*de ceteris*)¹¹⁵ (azokra a napokra *vadimonium* essen), hacsaknem azokra a napokra, amelyek közvetlenül azok után a napok után következnek, amelyek akkor törvényszüneti napok lesznek;¹¹⁶ továbbá azokon a napokon semmilyen bíró vagy esküdtbíró¹¹⁷ másképpen (cselekedve, mint ahogyan elrendeltetett) semmilyen ügyben ne tájékozódjon és ne is ítélkezzen.¹¹⁸

„L” rubrica: Hogy az igazságszolgáltatás élén álló *duumvirek* legfeljebb 11¹¹⁹ *curiát*¹²⁰ szervezzenek

1. Az igazságszolgáltatás élén álló *duumvirek*, akik *municipium Flavianum Irnitanum*ban elsőként lesznek (*duumvirek*), az azt követő 90 napon belül,¹²¹ hogy e törvényt abba a *municipium*ba elvitték, gondoskodjanak arról, hogy a

¹¹⁴ Ha az illetékes *magistratus* (esetünkben a *duumvir*, olykor az *aedilis*) nem tudja egy nap alatt lefolytatni a *per in iure* eljárását (a felek meghallgatása, a bírók kijelölése stb.) és az ügy átnyúlt egy másik napra, akkor az alperesnek ígéretet kellett tennie, hogy az adott napon és helyen megjelenik, ez az ígéret volt a *vadimonium*, ha ígéretét nem teljesítette, akkor a *per* értékétől függő büntetéssel sújtották, I. RODGER, 1996. 68., vö. „Amikor pedig törvénybe idézték az ellenfelet és az ügyet aznap nem lehetett befejezni, *vadimoniumot* kell tgyen, azaz meg kell ígérnie, hogy bizonyos napon meg fog jelenni.” Gaius, *Inst.* 4.184, ford.: BRÓSZ R.

¹¹⁵ A bronztáblán az eredetileg írt *decretist de ceterisre* javították, nem látom meg-alapozottnak GONZÁLEZ, 1986. 162. konjektúráját (*de interitiis*), vö. LAMBERTI, 1993. 302. vagy RODGER, 1996. 69., tehát *de ceteris*szel és RODGER értelmezésének megfelelően fordítom.

¹¹⁶ RODGER, 1996. 69–73. értelmezése szerint itt olyan esetekről van szó, amelyeket az alperes – törvényszünet idején – abban a hitben indított, hogy az „olyan eset, amelyekben Rómában is szokás igazságot szolgáltatni az aratás és a szüret miatti törvényszüneti napokon”, de az eljárás során a *magistratus* előtt kiderült, hogy nem, és így a *magistratus* legközelebb már csak a törvényszünet utáni első napokra engedélyezhet *vadimoniumot*.

¹¹⁷ Tehát a *per apud iudicem* (bírók előtti) szakaszát ugyanúgy korlátozták, mint az *in iure* (*magistratus* előtti) részét, I. GONZÁLEZ, 1986. 214., a *de iure* és *apud iudicem* eljáráshoz I. a 84. *capum*ál.

¹¹⁸ vö. 90., 92. *caputok*.

¹¹⁹ D’ORS – D’ORS, 1988. 38–39. 12 *curiát* ír, de a táblán egyértelműen XI szerepel, vö. FERNÁNDEZ – DEL AMO, 1990. 82.

¹²⁰ Itt a.m. szavazókörizet.

¹²¹ GONZÁLEZ, 1986. 214. szerint ebből az következik, hogy a törvény a *duumvirek* hivatali évének lejárta előtt legalább 90 nappal megérkezett a *municipium*ba.

decuriók nagyobb részének felügyelete alatt, mikor a *decuriók* nem kevesebb, mint 2/3 része jelen van, *curiákat* szervezzenek, de ne többet,¹²²

VI. tábla A oszlop

mint 11 és ne kevesebbet, mint *n*.¹²³ 2. És, miután a *curiákat* megszervezték, gondoskodjanak arról, hogy azon *municipium* polgárait azokba a lehető legméltányosabban osszák be úgy, hogy az apai nagyapa, az apa, a fiúgyermek és a fiúgyermekektől született unokák ugyanabba (a *curiába*) legyenek besorolva, feltéve, hogy akik szabad születésűek, azok nem fognak valamely olyan *curiában* szavazni, amelyről a *decuriók* úgy határoztak, hogy egy szabad születésű se szavazzon ott, és hogy akik *libertinusok*, azok nem fognak valamely olyan *curiában* szavazni, amelyről ugyanazok úgy határoztak, hogy egy *libertinus* se szavazzon ott...

* * *

A *lex Irnitana* VI. táblája nem maradt ránk, de nagyjából a második és harmadik hasáb kiegészíthető a *lex Malacitana* alapján, továbbá az első és második hasáb elejét egy töredék alapján rekonstruálta LEBEK, 1995. Így tulajdonképpen az első hasáb utolsó kb. 45 sora hiányzik. Mivel a megelőző és a következő *caputok* is a választásokkal foglalkoznak, a hiányzó rész is ennek volt szentelve. A hiányzó részben valószínűleg szó lehetett a választások időpontjáról, a *suffectusokról*.¹²⁴

* * *

¹²² Itt ér véget az V. tábla, a VI. nem maradt ránk, a folytatásban LEBEK, 1995. 163–166. rekonstrukcióját közlöm (a VI. tábla első hasábjának elejét), a végén dőlt betűvel az erősen hipotetikus kiegészítés.

¹²³ Nem tudjuk mennyi.

¹²⁴ I. GONZÁLEZ, 1986. 214., GONZÁLEZ itt is kitér az *interregnum praefectusaira*, ezzel kapcsolatban I. 80. jegyzet.

LI. rubrica: A hivatalra pályázók (*candidati*) megnevezéséről (*nominatio*)

1. Az, akinek e törvény értelmében választásokat¹²⁵ kell majd tartania,¹²⁶ az mindenkinek a nevét, – aki a szabad emberek azon csoportjából való, amelyet ez a törvény már összefoglalt és biztosított, és akinek a nevében a tisztségre való pályázásról a meghatározott napig nyilatkozat történt –, tegye közzé úgy, hogy a földről (nézve) megfelelően el lehessen olvasni¹²⁷ és mindannyiukról tartson választást. 2. Ha (addig a napig), amely napig nyilatkozatot (*professio*)¹²⁸ kell tenni (ti. hogy ki milyen hivatalra pályázik), senkinek vagy kevesebb (polgárnak) a nevében történik nyilatkozat,¹²⁹ mint amennyit meg kell választani, vagy ha közülük, akiknek a nevében a nyilatkozat történt, kevesebben lesznek azok, akiknek e törvény alapján lehetőségük van a választásokon indulni,¹³⁰ mint amennyit meg kell választani, akkor az, akinek választást kell tartania, írásban tegye közzé – úgy, hogy a földről (nézve) megfelelően el lehessen olvasni –, azoknak a nevét, akik e törvény szerint arra a tisztségre pályázhatnak, méghozzá annyi (nevet), ahány (polgár) ahhoz hiányzik, hogy annyian legyenek, mint amennyit e törvény értelmében meg kell választani. 3. Akiknek (a nevét) így közzéteszik, azok, ha akarnak, annál, aki azt a választást fogja tartani, fejenként egy-egy főt nevezzenek meg, aki ugyanolyan helyzetű,

¹²⁵ A latin szövegben a *comitia* ~ népgyűlés szó szerepel, ebben az összefüggésben értelemszerűen választásnak fordítom.

¹²⁶ A *duumvir* (illetve *praefectus*), l. 52. *caput*.

¹²⁷ Ez a törvényben gyakran szereplő formula mutatja, hogy mekkora jelentőséget tulajdonítottak annak, hogy mindenki megismerhesse a rá vonatkozó szabályozásokat. Ezzel kapcsolatban egy érdekes történetet őrzött meg Suetonius, *Caligula* 41.1-ben: „Ezeket az adórendeleteket kihirdette (ti. Caligula), de nem függesztette ki, így az emberek, minthogy az írott szöveget nem ismerték, sok vétséget követtek el; végül a nép követelésére kifüggesztette, de olyan apró betűkkel s egy olyan szűk zugban, hogy lehetetlen volt lemásolni.” ford. KIS FERENCNÉ.

¹²⁸ A rubricától eddig LEBEK, 1995. 146–151. rekonstrukciója.

¹²⁹ A *magistratusok* illetve a *decuriók* nem kaptak fizetést, sőt hivatalukkal együtt különböző közterheket vállaltak magukra. A köztársaságkorban és a principátus kezdetén a kedvező gazdasági helyzet és a társadalmi felemelkedés lehetősége (pl. római polgárjog elnyerése) miatt nem okozott gondot e tisztségek betöltése, de a Kr. u. 2. sz.-től már egyre kevesebben tudták vagy akarták vállalni ezeket a tisztségeket – terheket, így mindinkább a központi hatalomnak kellett gondoskodni arról, hogy a tisztségeket betöltsék. Az itt leírt jelenség (ti. hogy kevés a pályázó) is e folyamat korai előfutára lehet, l. ALFÖLDY, 2000. 126–130., 161–163., BRÓSZ, 1964. 217–249.

¹³⁰ l. 54. *caput*.

mint ők,¹³¹ és ugyanígy azok is, akiket így megneveztek, ha akarnak, ugyanannál ugyanilyen feltétellel nevezzenek meg fejenként egy-egy főt. És az, aki előtt az a megnevezés történt, valamennyiük nevét tegye közzé – úgy, hogy a földről (nézve) megfelelően el lehessen olvasni –, és mindnyájukról éppen úgy tartson választást, mintha e törvény értelmében valamennyiük nevében a tisztségre való pályázásról a meghatározott napig nyilatkozat történt volna és saját akaratukból pályáztak volna a tisztségre, és ettől szándékuktól nem álltak volna el.

LII. rubrica: A választások megtartásáról¹³²

1. A *duumvirek* közül, akik most (abban a tisztségben) vannak, ugyanígy azok közül, akik ezután lesznek abban a *municipiumban duumvirek*, az idősebb, vagy, ha ő valami ok miatt nem tud választást tartani, akkor a másik *duumvir* e törvény értelmében a *duumvirek*, valamint az *aedilisek*, valamint a *quaestorok* megválasztása illetve pótlólagos megválasztása céljából tartson választást; és gondoskodjon róla, hogy úgy szavazzanak szavazótáblával (*per tabellam*),¹³³ ahogy a *curiáknak* azzal a beosztásával, amely fentebb már össze lett foglalva,¹³⁴ szavazni kell. 2. Akiket így megválasztottak, azok egy évig, vagy, ha valaki más helyébe választották őket,¹³⁵ akkor az ő (hivatali) évének hátralevő idejéig legyenek abban a tisztségben, amit a szavazatokkal elnyertek.

LIII. rubrica: Melyik *curiában* szavazzanak a betelepült lakosok?

Aki abban a *municipiumban* a *duumvirek*, valamint az *aedilisek*, valamint a *quaestorok* választása céljából szavazást fog tartani, a *curiák* közül soroslással jelöljön ki egyet, hogy a betelepült lakosok, akik római vagy latin polgárjoggal rendelkeznek, abban szavazzanak; és számukra abban a *curiában* lesz szavazás.

¹³¹ Azaz indulhat a választásokon.

¹³² A köztársaságkori választásokról nagy vonalakban I. NÉMETH, 2006.

¹³³ Azaz titkos szavazással.

¹³⁴ Ez a rész nem maradt ránk, vö. LEBEK hipotetikus rekonstrukciója az *L caputban*.

¹³⁵ Azaz a *suffectusok*, rájuk utal a pótlólagos megválasztás kifejezés. Akkor választották őket, ha egy hivatalban levő *magistratus* már nem tudta ellátni a feladatát (halál, betegség, méltatlanná válás, stb.).

LIV. rubrica: Kik indulhatnak a választásokon?

Az, akinek a választást kell tartani, először arról gondoskodjon, hogy *duumvireket* válasszanak, hogy ők az igazságszolgáltatás élén álljanak, a szabad születésű emberek azon csoportjából,¹³⁶ amelyet ez a törvény már összefoglalt és biztosított,¹³⁷ azután az első (alkalmas) időpontban (gondoskodjon) arról, hogy *aediliseket*, ugyanígy, hogy *quaestorokat* válasszanak, a szabad születésű emberek azon csoportjából, amelyet ez a törvény már összefoglalt és biztosított. Ne legyen lehetősége a választásokon indulni annak, aki *duumviri*-hivatalra pályázik és fiatalabb 25 évesnél¹³⁸ vagy 5 éves időtartamon belül már volt abban a tisztségben,¹³⁹ valamint aki *aedilisi*- vagy *quaestori*-hivatalra pályázik és fiatalabb 25 évesnél; vagy aki olyan helyzetben van,¹⁴⁰ ami miatt, ha római polgárjoggal bíró személy lenne, nem lehetne tagja az összeírt *decuriók* testületének.¹⁴¹

¹³⁶ LIEBENAM, 1967. 268–269. alapján általában a következők voltak a hivatalviselés általános feltételei: szabad születés; polgárjog; tisztesség, megbecsültség, jogképesség; 30 illetve 25 éves életkori minimum (l. lent); vagyon; továbbá a tisztségeket meghatározott sorrendben kellett viselni és köztük bizonyos időnek el kellett telni.

¹³⁷ Ez a rész nem maradt ránk.

¹³⁸ A köztársaságkorban 30 év az alsó korhatár, ezt, úgy tűnik, Augustus szállította le 25 évre, vö. *tabula Heracleensis* 89. és 99. (meghatározott katonai szolgálat után alacsonyabb a korhatár), Plinius minor *Ep.* 10. 79–80., GONZÁLEZ, 1986. 215–216.

¹³⁹ Ezen felül l. még „*Divus Pius* egy *edictuma* kifejti, hogy a tisztségeket fokozatosan kell viselni, *Titianushoz* írt levele pedig, hogy az alacsonyabbaktól a magasabb felé haladva.” *Dig.* 50.4. 1 I pr., valamint „A tisztségek viselésében nincs szabadság, hanem ennek a dolognak meghatározott rendje van. Úgyanis senki sem viselhet magasabb tisztséget korábban, mint hogy az alacsonyabbat elvállalta volna, sem pedig tetszőleges életkortól fogva, és nem viselhet egy hivatalt sem (egy évnél) tovább.” *Dig.* 50.4. 14.5, feltűnő, hogy ez utóbbi szabályozás (ti., hogy nem viselheti közvetlenül egymás után ugyanazt a tisztséget) is hiányzik az *aedilisi* és a *quaestor* esetében, vö. „Két ugyanolyan tisztség között öt év szünetet kell tartani, különböző tisztségek között hármat.” *Cod. Iust.* 10.41.2

¹⁴⁰ Mindhárom tisztségre vonatkozik.

¹⁴¹ Hasonló rendelkezés a *lex Ursonensis* 101-ben, továbbá a 105. rendelkezik arról, hogy kérésre a *duumvir*nek kell kivizsgálni a *decurionatusra* méltatlannak vélt *decuriók* ügyét, ha a vád igaz, akkor az adott *decuriót* eltávolítják a tanácsból, nem lehet többé *decurio*, nem pályázhat *duumviri* és *aedilisi* tisztségre. A *lex Irnitana* azon része, amely a *decurionatus* előfeltételeit tárgyalta elveszett, de az 54. *caput* utolsó sorai arra utalnak, hogy itt külső (Róma-városi) rendelkezésre hivatkozik. A *tabula Heracleensis* 104. skk. alapján nem lehet *magistratus*, sem *decurio*, aki kikiáltó, „temetkezési vállalkozó” vagy akít lopás stb. miatt elítéltek.

LV. rubrica: A szavazásról

1. Aki e törvény értelmében választást fog tartani, az a polgárokat *curián*-ként hívja szavazni, úgy, hogy egy felszólítással (*uno vocatu*)¹⁴² hívjon össze minden *curiát* szavazni, és (úgy, hogy) a (*curiák*) egyenként egy-egy elkerített helyen szavazótáblával szavazzanak. 2. És ugyanő gondoskodjon arról, hogy mindegyik *curia* szavazóurnájánál (*cista*) annak a *municipium*nak a polgárai

VI. tábla C oszlop

közül 3–3 olyan legyen, akik nem tartoznak abba a *curiába*, hogy felügyeljek és összeszámlálják a szavazatokat, (és gondoskodjon arról,) hogy, mielőtt ezt tennék, mindegyikük esküdjön meg, hogy a szavazatok megszámlálását becsületesen fogja elvégezni és (az eredményt) bejelenteni.¹⁴³ 3. És ne akadályozza meg, hogy azok is, akik tisztségre pályáznak, egy-egy felügyelőt (*custos*) állítsanak mindegyik szavazóurnához.¹⁴⁴ 4. Azok a felügyelők, akiket az állított, aki a szavazást tartja, valamint azok, akiket azok állítottak, akik tisztségre pályáznak, mindannyian abban a *curiában* szavazzanak, amely *curia* szavazóurnájához felügyelőként állították őket, és éppen úgy legyen jogos és érvényes a szavazatuk, mintha ki-ki a saját *curiájában* szavazott volna.

LVI. rubrica: Mi legyen azokkal, akik ugyanannyi szavazatot kaptak?

1. Az, aki azt a választást fogja tartani, annak megfelelően, ahogy az adott *curiában* ki-ki több szavazatot szerzett, mint a többiek, hirdesse ki, hogy a többi (jelöltet) megelőzve azt (a jelöltet) nevezték ki és választották meg a *curiának*, (és ezt tegye) addig, amíg a létszám, amennyit meg kell majd választani, be nem telik. 2. Amely *curiában* kettő vagy több személy azonos számú szavazatot fog szerezni, (abban a *curiában*) részesítse előnyben a nős férfit (*maritus*) és azt, aki a nős férfiak sorába tartozik,¹⁴⁵ a gyermektelen és a nőtlen (*caelebs*) férfival szemben, aki nem tartozik a nős férfiak sorába; azt a férfit, akinek

¹⁴² Nyilvánvalóan arra utal, hogy az összes *curiának* egy időben kell szavaznia, l. SPITZL, 1984. 47.

¹⁴³ Ennek eredménye nyilvánul meg az 57. *caput* elején.

¹⁴⁴ Úgy tűnik a pályázók által állított felügyelők lehettek a saját *curiájukban* is, l. GONZÁLEZ, 1986. 216.

¹⁴⁵ SPITZL, 1984. 52. szerint a jegyesek; az özvegyek, akik 60 éves koruk előtt megházasodtak; továbbá azok, akik megkapták a *ius trium liberorumot* (l. B *capumál*), ha valakinek több gyereke volt, mint vetélytársának, akkor nem számított, hogy házas-e.

vannak gyermekei¹⁴⁶ azzal szemben, akinek nincs; azt a férfit, akinek több gyermeke van azzal szemben, akinek kevesebb¹⁴⁷ – úgy, hogy 2–2 a névadás után¹⁴⁸ elhunyt gyermeket vagy 1–1 felserdült ifjúként vagy eladósorban levő lányként elhunytat számítsen be (mint) 1–1 életben levő gyermeket –, és ezeknek a férfiaknak az elsőbbségét hirdesse ki. 3. Ha ketten vagy többen ugyanannyi szavazatot fognak szerezni és ugyanolyan helyzetben lesznek, azok neveit sorsolja ki, és hirdesse ki annak a férfinak a többiekkel szembeni elsőbbségét, akinek a nevét kisorsolta.

LVII. rubrica: A curiák kisorsolásáról (sortitio) és azokról, akiket ugyanannyi curia választott meg

1. Aki e törvény értelmében választást fog tartani, az, miután az összes curia szavazatait összesítették,¹⁴⁹ a curiák nevei között tartson sorsolást és az egyes curiák nevét sorsolja ki, és, ahogyan a sorsolás során egy-egy curia neve sorra kerül, rendelje el, hogy hirdessék ki azoknak (a nevét), akiket az a curia választott meg. Továbbá (annak megfelelően), ahogy ki-ki a curiák számának nagyobb részét megnyerte, hirdesse ki, – miután (a pályázó) e törvény szerint megesküdött¹⁵⁰ és kezeskedett a közvagyonról¹⁵¹ –, hogy őt nevezték ki és választották meg, (és ezt tegye) addig, amíg annyi magistratus nem lesz,

¹⁴⁶ „Nincs gyermekek nélkül az, akinek egyetlen fia, vagy egyetlen lánya van. Ugyanis ez a kijelentés, hogy »Gyermekei vannak.« illetve hogy »Nincsenek gyermekei.« csak többes számban fordul elő.” Dig. 50.16.148 és „Akit ugyanis nem mondhatunk gyermektelennek, arról azt kell mondanunk, hogy gyermekei vannak.” Dig. 50.16.149

¹⁴⁷ vö. B. *caput*, l. 1. még „Így a *lex Iulia* hetedik *caputja* értelmében a *consulok* közül nem az idősebbet illette előbb a végrehajtó hatalom, hanem azt, akinek több olyan gyermeke volt, akik még apai hatalma alatt voltak, vagy akik háborúban estek el. De ha gyermekeik száma egyenlő, akkor azé volt az elsőség, aki nős volt vagy a nős férfiak sorába tartozott. Ha pedig mindketten házások és egyforma számú gyermek apái voltak, akkor az előbbi megüszteltetés állott be, amennyiben amelyik öregebb volt, az viselte előbb a méltóságot.” Gellius, 2. 15.4–6, BARCZA J. és SOÓS J. fordítása felhasználásával, a fejezet megelőző része arról szól, hogy eredetileg az életkorra voltak tekintettel, de miután rájöttek, hogy az államnak nagy szüksége van gyerekekre, elsősorban a gyerekszámot és a házasságot vették figyelembe.

¹⁴⁸ A gyerekek nagyjából 8–9 naponap kaptak nevet, tehát ez a kitétel azokra a gyerekekre utal, akik túléltek a legkritikusabb első hetet, de még nem érték el a serdülőkort. A halott gyerekek figyelembevételéről l. még a fenti Gellius idézetben.

¹⁴⁹ Nyilván az 55. *caput* alapján kijelölt személyek.

¹⁵⁰ l. 59. *caput*

¹⁵¹ l. 60. *caput*

amennyit e törvény értelmében meg kell választani. 2. Ha pedig kettő vagy több (pályázót) ugyanannyi *curia* választott meg, akkor, – ahogyan fent¹⁵² már össze lett foglalva azokkal kapcsolatban, akik (egy-egy *curián* belül) ugyanannyi szavazatot kaptak –, úgy cselekedjen azokkal kapcsolatban is, akiket ugyanannyi *curia* választott meg, és ugyanolyan módszerrel hirdesse ki, hogy valakit megválasztottak.

LVIII. rubrica: Hogy ne történjen semmi, (ami megakadályozná), hogy választást tartsanak

1. Senki se fellebbezzon¹⁵³ és ne is tegyen semmi mást, (ami megakadályozná), hogy abban a *municipiumban* e törvény értelmében választást tartsanak és folytassanak le. 2. Aki másképpen ezekkel ellentétesen cselekszik szándékos és rosszindulatú csalással, az minden egyes (ilyen) eset miatt büntetésképpen 10.000 *sestertius*¹⁵⁴ köteles fizetni *municipium Flavium Irnitantum*¹⁵⁵ polgárainak, és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban a *municipium* azon polgárának, aki akarja, és akinek e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez (való joga) legyen.

LIX. rubrica: Azok esküjéről, akik a *curiák* nagyobb részének (szavazatát) megszerezték

Aki azt a választást fogja tartani, annak megfelelően, ahogy azok közül, akik *duumviri*-,

*VII. tábla A oszlop*¹⁵⁶

aedilisi- vagy *quaestori*-tisztségre pályáznak, ki-ki a *curiák* nagyobb részének (szavazatát) megszerzi, azt (a pályázót) – mielőtt még kihirdetné, hogy őt nevezték ki és választották meg –, eskesse meg nyilvánosan a népgyűlés előtt *Iuppiterre, Divus Augustusra, Divus Claudiusra, Divus Vespasianus Augustus-*

¹⁵² l. 56. *caput*

¹⁵³ l. 27. *caput*

¹⁵⁴ Mivel ez rész csak a *lex Malacitanában* maradt fent, kérdéses, hogy azonos-e a büntetés összege *Irni*ben is, bár a 61. *caput* büntetési tétele mindkét törvényben megegyezik, de a 69-ben *Irni* esetében 500, *Malaca* esetében 1.000 *sestertius* a határ.

¹⁵⁵ Értelemszerű kiegészítés a *municipium Flavium Malacitanum* helyett.

¹⁵⁶ Innentől már végig megvan a *lex Irnitana* szövege, a 69. *caput*ig a *lex Malacitanáé* is.

ra, *Divus Titus Augustus*ra és *Imperator Caesar Domitianus Augustus* geniusára és a *Penates* istenekre, hogy amit e törvény értelmében szükséges lesz megtenni, azt meg fogja tenni, és nem tett és nem is fog e törvény ellen tenni szándékos és rosszindulatú csalással.¹⁵⁷

LX. rubrica: Hogy kezeskedjenek a *municipium* közös vagyonáról azok, akik *duumviri*- vagy *quaestori*-tisztségre pályáznak

1. Akik abban a *municipiumban duumviri*- vagy *quaestori*-tisztségre pályáznak,¹⁵⁸ továbbá akiket név szerint (ti. kijelölve) abba a helyzetbe hoznak, hogy e törvény értelmében róluk is szavazni kell, – mivel kevesebbek nevében történt nyilatkozat, mint szükséges lett volna –,¹⁵⁹ azok mindannyian, amelyek napon a választás lesz, mielőtt még (a polgárok) szavaznának, annak a felügyelete alatt,¹⁶⁰ aki azt a választást tartja, állítsanak kezeseket a polgárok közös vagyonára nézve (*in commune*),¹⁶¹ hogy a polgárok közös vagyona, amit a tisztségük ideje alatt kezelni fognak, tőlük sértetlen lesz. 2. Ha úgy tűnik, hogy (valaki) ez ügyben ezekkel a kezesekkel kisebb értékben vállalt kezeseséget, akkor (a pályázó) ugyanannak a felügyelete alatt vállaljon kezeseséget az ingatlanával.¹⁶² 3. És az (akinek a felügyeletével ez történik) rosszindulatú csalás nélkül fogadja el tőlük a kezeseket és az ingatlant, amíg nem megfelelően biztosított (a közvagyon) úgy, ahogyan helyesnek látja. 4. Ha azok közül, akikről a *duumvirek* és a *quaestorok* választásán szavazni kell majd, valaki nem kezeskedik megfelelően, annak az, aki a választást tartja, ne adjon lehetőséget (ti. hogy a választásokon induljon).

¹⁵⁷ Az esküre l. még 26. *caput*, ahol 10.000 *sestertius*nyi büntetés is szerepel, ha valaki nem teszi le az esküt.

¹⁵⁸ Egyes kutatók véleménye szerint itt azért nem szerepelnek az *aedilisek*, mert nem rendelkeztek szabadon a közpénzekről (D'ORS – D'ORS, 1988. 40, vö. MOMMSEN, 1905. 342–343.), mások szerint itt hiányos rendelkezésről van szó (GONZÁLEZ, 1986. 217 és LAMBERTI, 1993. 315.).

¹⁵⁹ l. 51. *caput*

¹⁶⁰ A *duumvir* felelős volt azért, hogy csak arra alkalmasakat nevezhessenek ki kezeseknek, de ha a kezes a kinevezése időpontjában még alkalmas volt erre a feladatra és csak később – előre nem látható okok miatt – vált alkalmatlanná, azért nem felelt a *duumvir* (l. GONZÁLEZ, 1986. 218. és *Dig.* 50.8.2.7)

¹⁶¹ Más értelmezésben: a polgárok közösségének (pl. D'ORS – D'ORS, 1988. 40.) vagy a polgárok közös érdekében (pl. LAMBERTI, 1993. 317.)

¹⁶² vö. 64. *caput*.

LXI. rubrica: A *patronus* választásáról

1. Senki se válasszon a köz nevében *patronus* *municipium Flavium Irnitatum* polgárai számára és ne is adjon senkinek *patronusi* hatalmat (*patrocinium*), hacsaknem a *decuriók* nagyobb része *decretum*ának megfelelően, amely *decretum* akkor született, amikor a *decuriók* nem kevesebb, mint 2/3 része jelen volt és – miután megesküdtek – szavazótáblával szavaztak. 2. Aki másképpen ezekkel ellentétesen a köz nevében *patronus* választ *municipium Flavium Irnitatum* polgárai számára vagy valakinek *patronusi* hatalmat ad, az büntetésképpen 10.000 *sestertius* köteles fizetni *municipium Flavium Irnitatum* közpénztárába (*publicum*),¹⁶³ és akit e törvénnyel ellentétesen *patronus*nak választanak vagy akinek *patronusi* hatalmat adnak, az e miatt ne legyen *municipium Flavium Irnitatum* polgárainak *patronusa*.¹⁶⁴

LXII. rubrica: Senki se bontson le olyan épületeket, amelyeket nem szándékozik helyreállítani

1. Senki se fozszon meg a tetejétől, romboljon le vagy bontson le *municipium Flavium Irnitatum* városában (*oppidum*)¹⁶⁵ épületet, se pedig olyan épületeket, amelyek ahhoz a városhoz tartoznak, ha nem szándékozik azt a következő egy év alatt helyreállítani, – hacsaknem az összeírt *decuriók* döntésének értelmében, (amely döntés akkor született), amikor azok nagyobb része jelen volt.¹⁶⁶ 2. Aki ezzel ellentétesen cselekszik, az, amekkora értéket képvisel az az ügy,¹⁶⁷ annyi pénzt köteles büntetésképpen fizetni *municipium Flavium Irnitatum* polgárainak, és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban *municipi-*

¹⁶³ Hiányzik a szokott „és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban a *municipium* azon polgárának, aki akarja, és akinek e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez. (való joga) legyen” formula, mind a *lex Irnitana*, mind a *lex Malacitana* szövegéből.

¹⁶⁴ Hasonló szabályozás a *lex Ursonensis* 97-ben, 5.000 *sestertius* büntetéssel.

¹⁶⁵ Valószínűleg a *municipium* központi területeire utal.

¹⁶⁶ A *lex Tarentina* vonatkozó részében (32–38) szerepel még az a kikötés, hogy a helyreállított épületnek „nem rosszabbnak” kell lennie, valamint hogy a büntetés összegének egyik felét az eljáró *magistratus* a közpénztárába fizesse, a másik felét pedig játékokra vagy emlékműre költse. A *lex Ursonensis* 75-ben pedig nem határidő szerepel, hanem kezeseket kell állítani, hogy helyre fogják állítani az épületet.

¹⁶⁷ Azaz a helyreállítás költségei vagy az épület értéke, l. D'ORS – D'ORS, 1988. 42. illetve *lex Tarentina* 32–35.

pium Flaviium Irnitatum azon polgárának, aki akarja, és akinek e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez (való joga) legyen.¹⁶⁸

VII. tábla B oszlop

LXIII. rubrica: A bérbeadásokról (*locatio*), a bérleti-szerződések kifüggesztéséről és bevezetéséről a *municipium* archívumába¹⁶⁹

1. Aki *duumvirként* az igazságszolgáltatás élén fog állni, az az állami bevételeket (*vectigalia*) és a közmunkákat (*ultra tributa*) illetve bármi mást, amit azon *municipium* polgárainak közös nevében szükséges lesz bérbe adni, adja bérbe.¹⁷⁰ 2. Gondoskodjon róla, hogy azon *municipium* polgárainak közös archívumába bevezessék, hogy milyen bérbeadásokat eszközölt; milyen (bérleti)szerződéseket kötött;¹⁷¹ mit mennyiért adott bérbe; kiket fogadott el kezéseknek; milyen ingatlanokat adtak biztosítékként, zálogosítottak el és kötöttek le; valamint, hogy kiket fogadtak el az ingatlanok tanúiként (*cognitor*);¹⁷² és ezek (az adatok) az ő tisztségének egész hátralevő ideje alatt végig legyenek kihelyezve úgy, hogy a földről (nézve) megfelelően el lehessen olvasni, mégpedig azon a helyen, ahová az összeírt *decuriok* eldöntik, hogy kihelyezzék.

¹⁶⁸ Valószínű, hogy a büntetés összegét a helyreállításra fordították, l. GONZÁLEZ, 1986. 218. vö. még „A közkieltségen helyreállított épület joggal száll az államra, ha a tulajdonos nem akarja időben kifizetni a kiadásokat kamatosul.” *Dig.* 39.2.46.1

¹⁶⁹ BORDEAUX, 1897, 70. szerint hirdető-tábla, de vö. BERGER, 1991. 728. (*tabulae communes municipii*)

¹⁷⁰ Ebben az időszakban a római birodalomnak nem volt külön hivatali apparátusa az adóbehajtásra illetve az állami munkálatok elvégzésére, ezért nyilvános árveréseken adták bérbe az állami bevételek (*vectigalia*: adók, vámok, kikötői illetékek stb.) behajtásának jogát. A bérlők kifizették az államnak egy adott terület, kikötő stb. évi adóját, majd a területen ők szedték be azt, nyilvánvalóan a bérleti díjnál magasabb értékben. A különböző közmunkákat is (*ultra tributa*: építkezések; középületek pl. falak, vízvezetékek, templomok karbantartása; hadi- és egyéb szállítások; pénzverés stb.) vállalkozóknak adták ki, l. SPITZL, 1984. 83–85., MOMMSEN 1887. 424–461., magyarul l. ÚRÖGDI, 1968.

¹⁷¹ A *lex dicta* egyaránt jelenti a szerződést és a szerződés egyes rendelkezéseit, l. WEISS, 1925. 2317–2318.

¹⁷² Itt olyan személyek, akik az elzálogosítandó ingatlanra vonatkozó adatokat igazolták (pl. értéke, terhelt-e adóssággal stb.), l. BERGER, 1991. 394. „*cognitor*”. N.b. nem tévesztendő össze a 70. *caputban* szereplő *cognitorokkal*.

LXIV. rubrica: A kezések, a tanúk és az ingatlanok kötelméről (*obligatio*)¹⁷³

1. Akik *municipium Flavium Iruntanum*ban azon *municipium* közös gyonóra nézve kezesekké váltak vagy fognak válni, valamint amely ingatlanokat (biztosítékként) elfogadtak vagy el fognak fogadni,¹⁷⁴ valamint akik azoknak az ingatlanoknak a tanúivá váltak vagy fognak válni, valamint amely ingatlanok közülük kinek-kinek akkor volt vagy lesz, amikor kezessé vagy tanúvá vált vagy fog válni, és amely ingatlanok azután lesz, hogy kötelezve lett;¹⁷⁵ tehát mindezen fenti személyek közül azok, akik nem lettek vagy lesznek feloldva és mentesítve (ezen kötelezettségek alól) vagy akik rosszindulatú csalással lettek vagy lesznek (feloldva és mentesítve); valamint mindezen fenti ingatlanok közül azok, amelyek nem lettek vagy lesznek feloldva és mentesítve (ezen kötelezettségek alól) vagy amelyek rosszindulatú csalással lettek vagy lesznek (feloldva és mentesítve); (tehát mindezen személyek és ingatlanok) azon *municipium* polgárainak közgyonóra nézve ugyanúgy legyenek kötelezve, mint ahogy a római népnek lennének kötelezve, ha ők azok színe előtt váltak volna kezesekké és tanúkká és az ingatlanok (azok színe előtt) lettek volna biztosítékként adva, elzálogosítva és lekötve, akik Rómában az államkincstár (*aerarium*) élén állnak. 2. A *duumvirek*nek, akik akkor az igazságszolgáltatás élén fognak állni, mindkettejüknek vagy csak az egyiküknek, legyen joga és hatalma, hogy – az összeírt *decuriók decretuma* alapján, amely *decretum* akkor született, amikor nem kevesebb, mint 2/3 részük jelen volt –, azokat a kezéseket, ingatlanokat és tanúkat, akik és amelyek nem lettek vagy nem lesznek feloldva és mentesítve vagy rosszindulatú csalással lettek vagy lesznek (feloldva és mentesítve), – ha azok közül, amelyekkel kapcsolatban tanúk lettek, valami nem úgy lesz, (ahogy tanúsították) –, eladja és az eladási szerződésüket megkösse; feltéve hogy ezek eladásáról olyan szerződést kötnek, amilyen szerződést azoknak, akik Rómában az államkincstár élén állnak, kell megkötni az elzálogosított javak eladását illető törvény (*lex praedictoria*) alapján a kezések és ingatlanok eladására, vagy amilyen szerződést a gazdtalan dolgokkal kapcsolatban (*in vacuum*) kell kötni, ha az elzálogosított javakat illető törvénynek

¹⁷³ I. „A kötelek lényege nem abban áll, hogy a mienkké tegyen egy dolgot vagy egy szolgalmat, hanem hogy valaki mást rászorítson arra, hogy valamit adjon, valamit tegyen vagy valamiért helytálljon a számunkra.” *Dig.* 44.7.3 és „A kötelelem olyan jogi kötelék, amelynél fogva szükségszerűen valamilyen szolgáltatásra kényszerülünk államunk jogának megfelelően.” *Iustinianus, Inst.* 3.13, ford. BRÓSZ R. és PÓLAY E.

¹⁷⁴ Más értelmezéshez l. GONZÁLEZ, 1986. 190. és 219., de vö. SPITZL, 1984. 23.

¹⁷⁵ Azaz kezesekként illetve tanúkként vállalták az ezzel járó kötelezettségeket és felelősséget.

megfelelő vevőt nem találnak; és feltéve, hogy azt a szerződést úgy kötik meg, hogy a összeget *municipium Flavium Irnitatum forumán* fizessék ki, térítsék meg és szolgáltatassák be. 3. És ez a szerződés, ahogy meg lett kötve, úgy legyen jogos és érvényes.

VII. tábla C oszlop

LXV. rubrica: Hogy a kezesek és ingatlanok eladásáról kötött szerződéssel kapcsolatban¹⁷⁶ igazságot szolgáltatassanak

Amely kezeseket, ingatlanokat és tanúkat *municipium Flavium Irnitatum duumvirei* e törvény értelmében eladnak, azokkal kapcsolatban az, aki az igazságszolgáltatás élén fog állni és aki előtt az ügy a törvény elé került, úgy szolgáltatson igazságot és adjon keresetet, hogy azok, akik azokat a kezeseket, tanúkat és ingatlanokat megvásárolták, valamint azoknak a kezesei, társai és örökösei, valamint azok, akikre az ügy tartozik, ezekkel a dolgokkal kapcsolatban megfelelően perelhessenek, keresetet nyújthassanak be és követelhesenek.¹⁷⁷

LXVI. rubrica: A kiszabott bírságról (*multa*)

1. A *duumvirek*, akik az igazságszolgáltatás élén fognak állni, rendeljék el, hogy vezessék be azon *municipium* polgárainak közös archívumába azokat a bírságokat, amelyeket abban a *municipiumban* a *duumvirek* vagy a *praefectus*¹⁷⁸ szabtak ki, ugyanígy amelyeket az *aedilisek* (szabtak ki), és amelyről *duumvirek* előtt az egyik vagy mindkét *aedilis* bejelenti, hogy ők szabták ki.¹⁷⁹
2. Ha az, akire a bírságot kiszabták vagy a nevében valaki más kérni fogja, hogy a büntetés (ügyét) az összeírt *decuriók* elé terjesszék, (akkor) arról az

¹⁷⁶ Úgy gondolom, hogy a bevett értelmezés („a kezesek és ingatlanok eladásáról kötött szerződésnek [feltételeknek] megfelelően / a szerződés alapján”, FREIS, 1984. 126; SPITZL, 1984. 25.; GONZÁLEZ, 1986. 191.; D’ORS – D’ORS, 1988. 46.; LAMBERTI, 1993. 232.) helytelen, mivel a fejezet szövege nem utal arra, hogy az eladási szerződést illetve feltételeket kell figyelembe venni, csak arra, hogy ezzel illetve az eladottakkal kapcsolatban lehet perelni.

¹⁷⁷ vö. 26., G-J stb. *caputok* vége

¹⁷⁸ vö. 24. és 25. *caput*

¹⁷⁹ A törvényben sehol máshol nincs rögzítve, hogy az *aedilisek* az általuk kiszabott bírságokat jelentsék a *duumvireknek*.

összeírt *decuriók* ítéljenek.¹⁸⁰ 3. És amely büntetéseket az összeírt *decuriók* nem ítélnék jogtalanoknak, azokat a *duumvirek* hajtsák be azon *municipium* polgárainak közpénztára számára.

LXVII. rubrica: A polgárok közös pénzéről és ugyanazok elszámolásairól

1. Akihez azon *municipium* polgárainak közös pénze kerül, ő vagy az örököse vagy az, akire ez az ügy tartozik, az attól számított 30 napon belül, hogy az a pénz hozzá került, fizesse be azon *municipium* polgárainak közös pénztárába. 2. És aki azon *municipium* polgárainak közfeladatait vagy számadásait látta és végezte el, ő vagy az örököse vagy az, akire ez az ügy tartozik, az attól számított 30 napon belül, hogy azoknak a feladatoknak és számadásoknak az ellátásával és elvégzésével felhagyott, és amely napokon az összeírt *decuriók*-nak gyűlése lesz, számoljon be és számoljon el az összeírt *decuriók*nak vagy annak, akire (az elszámolások) átvételének és ellenőrzésének feladatát bízta az összeírt *decuriók decretuma* alapján, – amely *decretum* akkor született, amikor legalább 2/3 részük jelen volt. 3. Aki pedig akadályozza, hogy azt a pénzt így beszolgáltassák vagy befizessék, vagy hogy így elszámoljanak, ő vagy az örököse vagy az, akire az az ügy, amiről szó van, tartozik, amekkora értéket képvisel az az ügy, annyi pénzt és még egyszer annyit köteles büntetésképpen fizetni azon *municipium* polgárainak, és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban *municipium Flavium Irnitatum* azon polgárának, aki akarja, és aki-nek e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez (való joga) legyen.

LXVIII. rubrica: A patronusok¹⁸¹ megbízásáról, amikor elszámolások történnek

Amikor így elszámolások történnek, a *duumvir*, aki az összeírt *decuriók*

VIII. tábla A oszlop

gyűlését tartja, terjessze az összeírt *decuriók* elé azt, hogy kiket bízzanak meg annak a közfeladatnak az intézésével, és azok az összeírt *decuriók* – miután megesküdtek – szavazótablával döntsenek erről az ügyről akkor, amikor legalább 2/3 részük jelen van, úgy hogy az a három (személy) intézze ezt a közfel-

¹⁸⁰ vö. 69. *caput*

¹⁸¹ Nem azonosak a törvény más helyein előforduló *patronusok*kal, itt inkább ügyvivők, megbízottak.

adatot, akiket szavazótablával a legtöbben választottak; és akiket így megválasztottak, azok kérjenek időpontot az összeírt *decurióktól*, hogy mikor tájékozódjanak az ügyben és mikor állítsák össze a keresetüket; és addig az időpontig,¹⁸² amelyet megadtak (nekik), végezzék el (feladatukat), és úgy intézzék azt az ügyet, ahogyan helyesnek látják.

LXIX. *rubrica*: A közpénzről szóló peres eljárásról

1. Amit *municipium Flavium Irnitatum* polgárainak nevében perelnek attól, aki azon *municipium* polgára vagy betelepült lakosa, vagy ami miatt perbe fogják – amennyiben az 500 *sestertius*nál¹⁸³ nagyobb értékű és nem akkora értékű,¹⁸⁴ hogy arról, ha magánügyben folya a per, egyik fél ellenkezése esetén sem lehetne ott¹⁸⁵ per, még akkor sem ha az alperes nem akarná, hogy ott per legyen –, arról az összeírt *decurióknak* vizsgálata, ítélezése és értékbecslő eljárása (*litis aestumatio*)¹⁸⁶ legyen, mégpedig úgy, hogy, amikor erről az ügyről folyik a per, akkor az összeírt *decuriók* nem kevesebb, mint 2/3 része legyen jelen és ezekről a dolgokról szavazótablával szavazzon, és azok, akik szavazni fognak, mielőtt szavaznának, valamennyien esküdjenek meg *Iuppiterre*, *Divus Augustusra*, *Divus Claudiusra*, *Divus Vespasianus Augustusra*, *Divus Titus Augustusra* és *Imperator Domitianus Augustus geniusára* és a *Penates* istenekre, hogy úgy fognak ítélezni, ahogy méltányosnak, helyesnek és leginkább azon *municipium* közös érdekében (történőnek) látják. 2. Ahogyan nagyobb részük ítélte és a peres tárgy értékét meghatározta, úgy az az ítékezés és az az értékbecslés legyen jogos és érvényes. 3. Ami 500 *sestertius* vagy kisebb értékű, arról – miután az összeírt *decuriókat*, akik akkor jelen vannak, felváltva utasítják el úgy, hogy elsőként az, aki perel, utasít el páratlan (számából egyet), majd az, akit perbe fognak vagy akitől valamit perelnek, utasít el a páros (számából egyet), amíg csak öten maradnak –,¹⁸⁷ annak az öt összeírt *decurió*nak, akik maradtak, vizsgálata, ítélezése és értékbecslő eljárása legyen, amilyen az

¹⁸² Szó szerint: „abban az időpontban”.

¹⁸³ A *lex Malacitanában* 1.000 *sestertius*, ez alapján is feltételezhető, hogy *Irni* kisebb város volt, mint *Malaca*.

¹⁸⁴ 1.000 *sestertius*, l. 84. *caput*

¹⁸⁵ ti. *Irni*ben, vö. 84. *caput*

¹⁸⁶ Ha a felperes egy dolgot akar visszaperelni, és az alperes azt nem tudja vagy nem akarja visszaadni, akkor a bíró vizsgálata vagy a felperes esküje alapján becsülik meg azt az összeget, amit az alperesnek fizetnie kell a felperes számára, amely összeggel mintegy megvásárolja az a dolgot. FÖLDI–HAMZA, 1999. 172–173 és 351., vö. „Az értékbecslő eljárás hasonló a vásárláshoz.” *Dig.* 41.4.3

¹⁸⁷ Erről az eljárásról bővebben l. a 87–88. *caput*nál.

összeírt *decurió*knak lenne, ha 500 *sestertius*nál nagyobb lenne az az összeg, amit perelnek vagy amiről a per folyik. 4. Ahogyan nagyobb részük ítélte és a peres tárgy értékét meghatározta, úgy az az ítélkezés és az az értékbecslés legyen jogos és érvényes.

LXX. rubrica: A polgárok jogi képviselőjének (*actor*) kijelöléséről és az ő díjazásáról (*praemium*) illetve béréről (*merces*)

Hogy kit vagy kiket bízzanak meg és utasítsanak arra, hogy *municipium Flavium Irnitatum* polgárai nevében pereljenek valami miatt, vagy – ha azokat (a polgárokat) perbe fogják vagy valamit perelnek tőlük –, hogy azok nevében perbe bocsátkozzanak,¹⁸⁸ arról az összeírt *decurió*k (tartsanak) vizsgálatot és jelöljék ki (öket), mikor nem kevesebb mint 2/3 részük jelen van, feltéve, hogy olyat választanak ki, aki annak az *edictuma* alapján, aki a *provincia* élén áll, *procurator*¹⁸⁹ vagy *cognitor*¹⁹⁰ lehet, és ugyanazok (az összeírt *decurió*k) határozzák meg, hogy díjazás illetve bér címén mekkora összeget kell adni annak illetve azoknak, aki illetve akik *municipium Flavium Irnitatum* polgárai érdekében perelnek, perelni fognak vagy pereltek vagy az ő nevükben perbe bocsátkoznak, fognak bocsátkozni vagy bocsátkoztak.

LXXI. rubrica: Hogy azoknak, akik közpénzről készülnek perelni, legyen joguk tanúkat beidézni

1. Aki csak *municipium Flavium Irnitatum* polgárai nevében abban a *municipium*ban e törvény értelmében vagy az összeírt *decurió*k *decretuma* alapján perbe fog azon *municipium* polgárával vagy betelepült lakosával szemben vagy perel valamit tőlük, annak legyen joga és hatalma azon *municipium* polgárai és betelepült lakosai közül legfeljebb tizet tanúként beidézni. 2. Az igazságszolgáltatás élén álló *duumvir*, akitől ezt kérték, *edictummal* utasítsa azokat, akiket előtte megneveztek, hogy be lettek idézve,

¹⁸⁸ Tehát mind felperesként, mind alperesként képviseljék a *municipium*ot.

¹⁸⁹ GONZÁLEZ, 1986. 171. és D'ORS – D'ORS, 1988. 53. szerint *factjori*, de vö. FERNÁNDEZ – DEL AMO, 1990. 90. A fogalomhoz l. „*Procurator*ként nem kell semmiféle meghatározott szavakkal a perre kirendelni valakit helyettesként, hanem pusztán megbízással, és távollevőként is, és az ellenfél tudta nélkül is éltrejöhet. Sőt vannak olyanok, akik úgy vélik, hogy az is *procurator*nak tekintendő, akinek nincs megbízása, feltéve, hogy jóhiszeműen kapcsolódik bele az ügybe, és *cautiót* is ad, hogy az ügy ura majd jóváhagyja az eljárást.” Gaius, *Inst.* 4.84, ford. BRÓSZ R.

¹⁹⁰ Nem tévesztendő össze a 63. skk. *caputok*ban szereplő *cognitorok*kal. Az itteni *cognitor*hoz vö. „A *cognitor*t pedig meghatározott szavakkal az ellenfél jelenlétében rendeljük ki a perben való helyettesítésünkre.” Gaius, *Inst.* 4.83, ford. BRÓSZ R.

hogy megjelenjenek és kötelezze őket, hogy – miután megesküdtek – tanúskodjanak, és bírsággal valamint záloggal kényszerítse őket, feltéve hogy senki olyat nem kötelez, senki olyanra nem szab ki bírságot, és senki olyantól nem fogad el zálogot ezen ügy miatt, akit Rómában sem lenne szükséges kötelezni arra, hogy – azzal szemben, akitől perelnek vagy akit perbe fognak –, állami vizsgálat során tanúskodjon.

LXXII. rubrica: Az állami rabszolgák (*servus publicus*)¹⁹¹ felszabadításáról¹⁹²

1. Ha valamely igazságszolgáltatás élén álló *duumvir* egy állami rabszolgát vagy állami rabszolganőt fel akar szabadítani, akkor velük kapcsolatban terjessze az összeírt *decuriók* elé – amikor az összeírt *decuriók* legalább 2/3 része jelen van –, hogy jónak látják-e, hogy azt a rabszolgát vagy rabszolganőt felszabadítsák. 2. Ha azoknak, akik jelen vannak, legalább 2/3 része jónak látja, hogy felszabadítsák és ha a (rabszolga) azt az összeget, amit az összeírt *decuriók* megszavaztak, hogy tőle megkapjanak, *municipium Flavium Irnitatum* polgárainak közös pénztárába befizette, megtérítette és megadta, akkor az igazságszolgáltatás élén álló *duumvir* azt a rabszolgát ill. rabszolganőt szabadítsa fel és parancsolja meg, hogy szabad férfi illetve nő legyen. 3. Amely férfit így felszabadítottak és megparancsolták, hogy szabad legyen, az legyen szabad és latin jogú; és amely nőt így felszabadítottak és megparancsolták, hogy szabad legyen, az legyen szabad és latin jogú, és ők legyenek *municipium Flavium Irnitatum* polgárai. És senki se fogadjon el tőlük a szabadságukért több (pénzt), mint amennyit a *decuriók* megszavaztak, és senki se intezze úgy, hogy azáltal valaki amiatt az ügy miatt vagy azon a címen valamit (tisztességtelenül) szerezzen. Továbbá annak, akit így felszabadítottak, az öröksége (*hereditas*) és a *bonorum possessio*-ja iránti követeléssel,¹⁹³ a szolgálataival (*opera*), az adományaival (*donum*) és a kötelezettségeivel (*munus*) kapcsolatban *municipium Flavium Irnitatum*-nak ugyanolyan joga legyen, mint amilyen (joga) lenne, ha az a személy *Italia* valamely *municipium*-ának lenne *libertusa* vagy li-

¹⁹¹ Az állami rabszolgákról általában I. DIÓSDI GY. 1959.

¹⁹² vö. 28. *caput* a magánrabszolgák felszabadításáról

¹⁹³ A *hereditas* a civiljogi, a *bonorum possessio a praetori* öröklés, a *provinciákban* nem volt tényleges jelentősége e két fogalom elkülönítésének, vö. D'ORS – D'ORS, 1988. 54. Az örökléshez bővebben I. FÖLDI – HAMZA, 1999. 593–666.

bertája.¹⁹⁴ 4. Aki pedig ezekkel ellentétesen cselekszik szándékos és rosszindulatú csalással, az, amekkora értéket képvisel az az ügy, annyi pénzt köteles büntetésképpen fizetni *municipium Flavium Irnitum* polgárainak, és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban a *municipium* azon polgárának, aki akarja, és akinek e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez (való joga) legyen.

LXXIII. rubrica: Az írnokokról (*scriba*), esküjükéről és az illetményről (*aes apparitorium*)

1. Az írnokok, akik abban a *municipiumban* a közös archívumot, a könyveket és az elszámolásokat fogják írni és vezetni, (pontosabban) azok, akiket azon *municipium* összeírt *decuri*óinak nagyobb része jóváhagy,¹⁹⁵ álljanak a *duumvirek* rendelkezésére, és azok (az írnokok) – mielőtt a polgártársaik közös archívumával kezdenének foglalkozni vagy azokra bármit is bevezetnének –, esküdjenek meg *Iuppiterre*, *Divus Augustusra*, *Divus Claudiusra*, *Divus Vespasianus Augustusra*, *Divus Titus Augustusra*, *Imperator Caesar Domitianus Augustus geniusára* és a *Penates* istenekre, hogy polgártársaik közös archívumát becsületesen fogják vezetni, és nem fognak szándékos és rosszindulatú csalással azokra hamis dolgot írni, illetve rosszindulatú csalással nem fogják mellőzni azt, amit be kellene vezetni (az archívumba). 2. Aki nem esküszik így, az ne lehessen írnok. 3. Az összeírt *decuri*ók határozzák meg, hogy mennyi illetményt kell adni a különböző (feladatokat ellátó)¹⁹⁶ hivatalzólgáknak.¹⁹⁷ 4. Azt az (összeget), amit így meghatároztak, a *duumvirek* fizethessék ki azon *municipium* polgárainak közpénzéből és a hivatalzólgák károsodásuk nélkül (*sine fraude sua*) kaphassák meg.

¹⁹⁴ Az állami rabszolgák felszabadítása esetén a *municipium* mint a polgárok összessége jelenik meg a *patronus* szerepében, vö. „A polgároknak is teljes joga van a *libertusok* és *liberták* javaival kapcsolatban, azaz az a jog, ami a *patronus*nak is jár.” *Dig.* 38.3.1.pr. (vö. 22–23. *caput*), I. GONZÁLEZ, 1986.223.

¹⁹⁵ Az írnokokat a *decuri*ók jelölik ki, valószínű, hogy a 18–20. *caputban* említett hivatalzólgákat a *magistratusok* választották maguknak, I. GONZÁLEZ, 1986. 223.

¹⁹⁶ Itt már nem csak az írnokokról van szó.

¹⁹⁷ A *lex Ursonensis* 62-ben maga a törvény rögzíti a hivatalzólgák illetményét (pl. a *duumvir* írnokának 1200 *sestertius*, *lictor*ának 600, *haruspex*ének 500; az *aedilis* írnokának 800, *haruspex*ének 100 stb.), de egyéb tekintetben is sokkal konkrétabb (pl. létszám). N.b. a *magistratusok* nem kaptak fizetést.

LXXIV. rubrica: Az (illegális) összejövelekről (*coetus*), a társaságokról (*sodalitium*) és az egyesületekről (*collegium*)

1. Abban a *municipium*ban senki se szervezzen összejövetelt,¹⁹⁸ és e célból ne is hozzon létre társaságot vagy egyesületet, ne is esküdjön össze, hogy ilyen (erőszak útján)¹⁹⁹ létrejöjjön, és ne is tegyen olyat, ami által az említettek valamelyike létrejöhetne. 2. Aki pedig ezekkel ellentétesen cselekszik, az büntetésképpen 10.000 *sestertius*ot fizessen *municipium Flavium Irnitatum* polgárainak és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban a *municipium* azon a polgárának,

VIII. tábla C oszlop

aki akarja, és akinek e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez (való joga) legyen.

LXXV. rubrica: Semmit se vásároljanak fel és tartsanak vissza

1. Abban a *municipium*ban senki semmit se vásároljon fel vagy tartson vissza, és ne is szövetkezzen, kössön egyezséget vagy társuljon, hogy azáltal valamit drágábban adjon el vagy ne adjon el vagy kevesebbet adjon el belőle. 2. Aki pedig ezekkel ellentétesen cselekszik, az minden egyes ügy miatt büntetésképpen 10.000 *sestertius*ot fizessen *municipium Flavium Irnitatum* polgárainak és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban a *municipium* azon a polgárának, aki akarja, és akinek e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez (való joga) legyen.²⁰⁰

¹⁹⁸ A tilalom megértéséhez l. pl. Suct. *Aug.* 32. vagy Plinius minor *Ep.* 10. 33–34., ahol Traianus attól tart, hogy a tűzoltó-egyesület politikai tömörüléssé válik és zavart kelt.

¹⁹⁹ A táblán a *neve* és a *habeatur* között és fölött egy *vi* szerepel (vö. FERNÁNDEZ – DEL AMO, 1990. 92.), a kiadók általában elhagyják, kivéve LAMBERTI, 1993. 136.

²⁰⁰ vö. „A gabonaellátásról szóló *lex Iulia* büntetést állapít meg azokkal szemben, akik a gabonaellátás ellen tesznek vagy szövetkeznek, hogy azáltal a gabona drágább legyen.” *Dig.* 48.12.2

LXXVI. rubrica: A határok (*finēs*) és az állami bevételeket (biztosító területek) (*vectigalia*)²⁰¹ körbejárásáról és megvizsgálásáról. Vajon szükségesnek látszik, hogy a határokat és az állami bevételeket (biztosító területeket) körbejárják és megvizsgálják, vagy nem; és ha jónak látják azokat körbejárni és megvizsgálni, mely személyek által és milyen módon látják jónak, hogy azokat körbejárják és megvizsgálják²⁰²

1. *Municipium Flavium Irnitatum* minden egyes *duumvire* saját hivatali évében terjessze azon *municipium* összeírt *decurió* elé, amikor azok legalább 2/3 része jelen van, hogy jónak látják-e, hogy a határokat, a földeket (*ager*) és az állami bevételeket (biztosító területeket) abban az évben körbejárják és megvizsgálják,²⁰³ és gondoskodjon róla, hogy erről az ügyről az összeírt *decurió*knak e törvény alapján *decretuma* szülessen. 2. És az összeírt *decurió*k amely feladatot így kinek-kinek adnak és rábíznak, (a *duumvir*) gondoskodjon és tegyen róla, hogy az a feladat rosszindulatú csalás nélkül úgy legyen, ahogy az egyes feladatoknak az összeírt *decurió*k *decretuma* értelmében lennie kell.

LXXVII. rubrica: A szertartásokra (*sacra*), a játékokra (*ludus*) és a lakomák (*cena*) rendezésére fordítandó összegekről²⁰⁴

A *duumvirek*, akik abban a *municipiumban* az igazságszolgáltatás élén fognak állni, az első (alkalmas) időpontban terjesszék az összeírt *decurió*k elé, hogy mekkora összeget fizessenek a szertartások és játékok²⁰⁵ kiadásaira és mennyit a lakomákra, amelyeket a polgároknak vagy az összeírt *decurió*knak közösen adnak; és amennyit (az összeírt *decurió*k) nagyobb része jónak lát, annyit fizessenek ki (a *duumvirek*) úgy, ahogy helyesnek látják.

²⁰¹ vö. 63. *caput*, ill. „*Publica vectigalia* alatt értjük azokat a dolgokat, amelyekből a kincstárnak állami bevétele (*vectigal*) származik.” *Dig.* 50.16.17.1

²⁰² A *rubrica* második mondatát utólag írták a táblára apróbb betűvel a sorok közé, l. FERNÁNDEZ–DEL AMO, 1990. 94. Ebben a *caputban* több helyen is komoly filológiai problémák merülnek fel, a fordítás alapjául itt LEBEK, 1992. 299. szövege szolgált.

²⁰³ A *municipium* földjeinek számbavétele, a magán- és a bérbe adott közföldek illetve határaik felülvizsgálata az esetleges visszaélések leleplezése végett, l. LAMBERTI, 1993. 339.

²⁰⁴ A törvény ránk maradt részében nagyon kevés szó esik a *municipium* vallásos ügyeiről, ezek szabályozása a két első táblán lehetett, vö. pl. a *lex Ursonensis* 64. rendelkezik arról, hogy a *decurió*knak kell dönteni a szertartások idejéről és arról, hogy ki tartsa meg azokat; a 65. pedig arról, hogy bizonyos bevételeket (büntetések, *vectigalia*) a szertartásokra kell fordítani. stb. LAMBERTI, 1993. 339. szerint az itt szereplő *sacra* nemcsak a szertartások költségeire utal, hanem pl. a papi kollégium szükségleteinek biztosítására is.

²⁰⁵ A „játékok” nem szerepel a táblán, de a *rubricából* értelemszerűen pótolható.

LXXVIII. rubrica: Hogy a *decurió*knak kérjék ki a véleményét arról, hogy melyik állami rabszolgára milyen feladatot bizzanak

Aki csak *duumvir* lesz, az azt követő öt napon belül, hogy *municipium Flavianum Irnitanum*ban (*duumvir*) lett, terjessze az összeírt *decurió*k elé, amikor a lehető legtöbben lesznek (jelen), hogy mely állami rabszolgákat milyen feladattal bizzanak meg; és gondoskodjon róla, hogy erről az összeírt *decurió*k döntsenek, és hogy rosszindulatú csalás nélkül az legyen, amit (az összeírt *decurió*k) nagyobb része eldöntött.

LXXIX. rubrica: Mennyi összeírt *decurió*nak kell jelen lenni ahhoz, hogy eléjük lehessen terjeszteni a polgárok közös vagyonának a kifizetésének az ügyét

1. Azon *municipium* egy *duumvire* se kérje ki az összeírt *decurió*k véleményét az ügyben, és ne is terjessze eléjük, hogy azt a vagyont, amely azon *municipium* polgárainak közös (vagyona), a polgárok vagy az összeírt *decurió*k között szétosszák, elosszák vagy kiosszák; és (ezt az ügyet) azon *municipium* polgárai elé se vigye, és ne is ossza szét, ossza el vagy ossza ki az ő közös vagyonukat a lakosok (*colonus*)²⁰⁶ vagy az összeírt *decurió*k között.²⁰⁷ Ugyanígy annak a vagyonnak, amely a polgárok közös (vagyona), az elidegenítését, a csökkentését, a kifizetését, a polgárok nevében történő kölcsönadását, vagy azon (személy kötelezettségének) elengedését, akinek azon *municipium* polgárai számára valamit adni, végrehajtani vagy elintézni kell,²⁰⁸ se terjessze az összeírt *decurió*k elé – kivéve olyan ügyek miatt, amelyek ebben a törvénycikkben kivételként szerepelnek²⁰⁹ vagy amelyeket ezen törvény más részei név szerint összefoglaltak –, mikor azok kevesebben vannak jelen, mint az összeírt

²⁰⁶ GONZÁLEZ, 1986. 225. szerint itt azért szerepelnek *colonusok*, mert ez a *caput* egy *colonia* törvényének átdolgozása, és véletlenül maradt benne a *colonus* szó (a törvényben csak itt szerepel). Míg D'ORS és LAMBERTI úgy gondolja – a 83. *caput* egy kifejezése alapján („azon *municipium* polgára (*municeps*) vagy betelepült lakosa (*incola*) vagy azon *municipium* határain belül lakik vagy földet illetve földeket birtokol”) – hogy, itt olyan személyekről van szó, akik se nem polgárok (*municeps*), se nem betelepült lakosok (*incola*), l. LAMBERTI, 1993. 341.

²⁰⁷ vö. „A *decurió*k kegyhájhászó *decretum*aikat, akár mert valakinek elengedték az adósságát, akár mert pénzt osztogattak, hatályon kívül kell helyezni.” *Dig.* 50.9.4pr.

²⁰⁸ vö. „Ennél fogva, ahogy szokásos, ha (a *decurió*k) a közvagyonról úgy rendelkeznek, hogy valaki ingatlana, háza vagy bizonyos vagyona előnyben részesüljön, akkor az ilyesféle *decretum* nem érvényes.” *Dig.* 50.9.4.1

²⁰⁹ l. a 3. ponttól

decuriók összlétszámának $\frac{3}{4}$ része, és (ha ennél többen vannak jelen, akkor is csak) úgy (terjessze eléjük ezeket az ügyeket), hogy akkor ne másképpen szülessen *decretum*, mint hogy az összeírt *decuriók* szavazótláblával szavaznak és mielőtt szavaznának, megesküsznek *Iuppiterre*, *Divus Augustusra*, *Divus Claudiusra*, *Divus Vespasianus Augustusra*, *Divus Titus Augustusra*, *Imperator Domitianus Caesar Augustus geniusára* és a *Penates* istenekre, hogy úgy fognak szavazni, ahogy azt leginkább a polgárok közös ügyének érdekében levőnek látják. 2. Amit másképpen

IX. tábla A oszlop

terjesztettek elő vagy határoztak el, az ne legyen se jogos, se érvényes. 3. Semmi sincs indítványozva e törvényben,²¹⁰ ami által a következő ügyeket – ti. hogy mennyi pénz kell kifizetni²¹¹ a szertartásokra, a játékokra és a lakomákra, amelyekre az összeírt *decuriókat* vagy a polgárokat hívják meg;²¹² az illetményekre,²¹³ a követségekre,²¹⁴ azon *municipium* elvégzendő munkálataira és a helyreállításokra;²¹⁵ a szentélyek és emlékművek őrzésére és fenntartására; azok élélmére, ruházatára és megvásárlására, akik a polgárokat szolgálják; valamint azokra a dolgokra, amiket a *duumvireknek*, *aediliseknek* és a *quaestorok*nak kell biztosítani egyrészt a polgárok nevében megrendezendő szertartások miatt, másrészt azon kötelességeik elvégzése miatt, amelyeket azon tisztesség címén, amelyet ki-ki vállalt, kell ellátniuk – ne lehetne az összeírt *decuriók* elé terjeszteni, – kivéve, ha kisebb részük²¹⁶ elé terjesztik az ügyet. (Továbbá semmi sincs indítványozva ebben a törvényben, ami által) ne lehetne kifizetni azt az összeget, amit e törvény kiadása után az összeírt *decuriók* – még ha nem is esküdtek és nem is szavazótláblával szavaztak – jónak látnak, hogy ugyan ezen (fenti) ügyekre kifizessenek.²¹⁷

²¹⁰ Azaz semmi olyat nem tartalmaz ez a törvény, ami meggátolná, hogy...

²¹¹ A latin szövegben *anakoluthon* (függő kérdés *indicativusszal*).

²¹² I. 77. *caput*

²¹³ I. 73. *caput*

²¹⁴ I. G–H. *caputok*

²¹⁵ vö. *ultra tributa* a 63. *caputban*

²¹⁶ Azaz legalább a *decuriók* felének jelen kell lenni.

²¹⁷ Tehát ezekben az esetekben legalább 50%-os részvétel szükséges a döntéshez, nem kell esküt tenni a szavazás előtt valamint nem titkos szavazással kell dönteni, e rendelkezések célja a mindennapos ügyintézés felgyorsítása lehet. Csak a rendkívüli kiadások esetén kell $\frac{3}{4}$ -es többség stb.

LXXX. rubrica: A államilag kölcsönvett pénzről

Ha azon *municipium* összeírt *decuriói*, mikor legalább 3/4 részük jelen van, – miután megesküdték – szavazótáblával (szavazva) elhatározzák, hogy *municipium Flavium Irnitatum* közösségének hasznára valamekkora összeget kölcsönvesznek és azt az összeget a polgárok terhére írták (*expensa ferre*) – kivéve ha évente 50.000 *sestertius*nál többet írnak a terhükre, hacsaknem annak a hozzájárulásával, aki a *provincia* élén áll –, azzal a pénzzel *municipium Flavium Irnitatum* polgárai tartozzanak.²¹⁸

LXXXI. rubrica: A látványosságok (*spectacula*) (ülés)rendjéről (*ordo*)²¹⁹

Amely látványosságokat abban a *municipiumban* elő fognak adni, azokat a látványosságokat (az emberek egyes csoportjai) ugyanazokról a helyekről nézzék, amely helyekről az emberek egyes csoportjai e törvény (életbe lépése) előtt szokták nézni, mégpedig (úgy), ahogyan ott az összeírt *decuriók decretuma* alapján²²⁰ valamint a törvények, a néphatározatok, a *senatus* határozatai és *Divus Augustus, Tiberius Iulius Caesar Augustus, Tiberius Claudius Caesar Augustus, Imperator Galba Caesar Augustus, Imperator Vespasianus Caesar Augustus, Imperator Titus Caesar Augustus, Imperator Domitianus Caesar Augustus edictumai* és *decretumai* alapján megengedett.

LXXXII. rubrica: Az utakról, országutakról, folyókról, csatornákról és árkokról

1. Ha azon *municipium* valamely útjait, országútjait, folyóit, csatornáit vagy árkait a *duumvirek* vagy csak az egyikük létre akarja hozni vagy meg

²¹⁸ Az utolsó sorokban problémás olvasatok szerepelnek, de úgy tűnik, arról van szó, hogy ha a *decuriók* a város nevében kölcsönt vesznek fel, azért az összes polgár felel. Ezzel ellentétes szellemben pl. „Ha valami az egyesületnek jár, az nem az egyeseknek jár; amivel pedig az egyesület tartozik, azzal nem tartoznak az egyesek.” *Dig.* 3.4.7.1, ford. BRÓSZ R. és PÓLAY E., I. GONZÁLEZ, 1986. 226.

²¹⁹ A római színházakban, *amphitheatrumok*ban stb. szigorú rendje volt annak, hogy az egyes társadalmi rétegek tagjai hova ülhetnek. Vö. pl. „Azok közül (ti. akik nem lehetnek összeírt *decuriók*), senki se üljön a játékokon, mikor a gladiátorok ott harcolnak, az összeírt *decuriók senatori* helyén.” *tabula Heracleensis* 137–138.; „Azoknak a *pontifexek*nek és *augurok*nak legyen joga és hatalma arra, hogy a gladiatori játékokat a *decuriók* között nézzék.” *lex Ursonensis* 66., továbbá a 125–127. *caputok* is ezt a kérdést szabályozzák.

²²⁰ A *lex Ursonensis* 126-ban szerepel, hogy a *decuriók* döntenek arról, hogy kinek hol a helye, és aki ezzel ellentétesen cselekszik, az 5.000 *sestertius* fizet büntetésként.

akarja változtatni, akkor ezek véghezvitelére mindkét vagy csak az egyik *duumvir*nek joga és hatalma legyen, feltéve ha (a munkálatok) az összeírt *decuriók decretum*ának megfelelően, azon *municipium* határain belül és magánemberek sérelme nélkül történnek. 2. Ha pedig valamit létrehoztak vagy megváltoztattak, azok jogosan legyenek és maradjanak így.²²¹

LXXXIII. rubrica: Az építkezésekről (*munitio*)

1. Amely munkákról (*opus*) és amely építkezésekről (*munitio*) azon *municipium* összeírt *decuriói* úgy döntenek, hogy azokat szükséges elvégezni, – úgy, hogy az összeírt *decuriók* nem kevesebb, mint $\frac{3}{4}$ része jelen van, és azok közül, akik jelen vannak, nem kevesebb, mint $\frac{2}{3}$ részük egyetért, és (úgy,) hogy egy-egy évben egy-egy emberre és egy-egy fogat igásállatra, amely emberek és igásállatok azon *municipium* határain belül vannak, nem több, mint öt-öt (napi) munkát²²² bíznak²²³ és rendelnek, továbbá azzal a feltétellel, hogy ha e munkálatok vagy építkezések során valaki valami kárt szenved, azt (a kárt) becsüljék fel és a közös vagyomból (fizessék meg), és hogy akarata ellenére senkire se szabjanak vagy bízzanak munkát, aki kevesebb, mint 15 vagy több, mint 60 éves,²²⁴ – azokat a munkákat mindenki, aki csak azon *municipium* polgára vagy betelepült lakosa vagy azon *municipium* határain belül lakik vagy földet illetve földeket birtokol,²²⁵ köteles elvégezni, megcsinálni és végrehajtani. 2. Az *aedilisek*nek vagy azoknak, akik az összeírt *decuriók decretuma* alapján e munkálatok vagy építkezések élén állnak, e munkálatok kiszabására és (e munkálatokkal való) megbízásra, zálog elfogadására és bírság kiszabására, joga és hatalma legyen, ahogyan (ezt) már más törvénycikkek összefoglalták és biztosították.²²⁶

²²¹ A rendelkezés lényegében megegyezik a *lex Tarentina* 39–42-vel és a *lex Ursonensis* 77-tel, az utóbbi törvény 78–79. *caput*jai rendelkeznek a különböző utak és vízek tulajdonjogáról, a 99. pedig a vízvezetékek létesítéséről.

²²² A *lex Ursonensis* 98-ban személyenként szintén 5–5 nap, de fogatonként csak 3–3.

²²³ Szó szerint „behajtanak”.

²²⁴ A *lex Ursonensis* 98-ban 14 év az alsó korhatár, a felső szintén 60.

²²⁵ Hasonló értelmű rendelkezés a *lex Ursonensis* 98-ban is.

²²⁶ vö. 19. *caput*

LXXXIV. rubrica: Mely ügyekben és mekkora összeghatárig lehet abban a *municipiumban* igazságot szolgáltatni²²⁷

IX. tábla B oszlop

Azok, akik azon *municipium* polgárai vagy betelepült lakosai, amely ügyekben egymás között saját vagy más nevében, aki polgár vagy betelepült lakos, magánügyben azon *municipium* határain belül²²⁸ perelni (*agere, petere*) vagy követelni akarnak – amennyiben az az ügy 1.000 *sestertius* vagy kisebb értékű,²²⁹ és nem megosztott ügy (*res dividua*), hogy azáltal kijátsszák e törvényt,²³⁰ és nem szabad emberről vagy 1.000 *sestertius*nál nagyobb összegről

²²⁷ A *caput* fordítása során LEBEK, 1993. 166–167. szövegét vettem alapul. A meg lehetőségen bonyolult felépítésű *caput* lényege a következő: ha a polgárok egymás között magándologban perelnek, akkor alapesetben a *duumvir*nek csak 1.000 *sestertius* értékhatárig és csak bizonyos ügyek kivételével van joga az igazságszolgáltatásra. Ha azonban a peres felek beleegyeznek, akkor a kivételként felsorolt ügyek is a *duumvir* elé kerülhetnek, kivéve a szabad személyről szóló megállapítási pert. Ezenkívül a *duumvir*nek az összes ügygel kapcsolatban – tehát azokban is, amelyekben nem szolgáltathat igazságot – joga van az alperestől *vadimonium*ot kérni, hogy megjelenik a helytartó előtt (mivel azokban az ügyekben, amelyek nem tartoznak a *duumvir* hatáskörébe, a helytartó szolgáltat igazságot, vö. BURTON, 1996).

²²⁸ „Az igazságszolgáltatással szemben a város területén kívül büntetlenül meg lehet tagadni az engedelmisséget; ugyanez a helyzet, ha igazságszolgáltatási jogkörén felül akar igazságot szolgáltatni.” *Dig.* 2.1.21

²²⁹ vö. „Valahányszor az igazságszolgáltatásra vonatkozó összeget vizsgálják, mindig azt kell vizsgálni, hogy mennyit követelnek, nem pedig, hogy mennyivel tartoznak.” *Dig.* 2.1.19.1

²³⁰ Valószínűleg arról lehet szó, hogy a peres felek annak érdekében, hogy a pert helyben folytathassák le, az értékhatárnál nagyobb összegű pert, kisebb értékű „részszerkekre” osztották fel. vö. „Ha ugyanaz a személy ugyanazzal a személlyel szemben több perben is perel, és az egyes perek értéke az ítélkező igazságszolgáltatási (jogkörén) belül van, de a perek értékének összege meghaladja az ő igazságszolgáltatásának mértékét, ez esetben *Sabinus Cassius Proculus* véleménye szerint lehet előtte perelni. Ezt a nézetet *Imperator Antoninus* egy leiratával megerősítette.” *Dig.* 2.1.11, itt valószínűleg nem ugyanannak a pernek a felosztásáról, hanem több különböző perről van szó.

szóló megállapítási per (*praeiudicium*)²³¹ vagy *sponsio*,²³² továbbá nem olyan ügyben perelnek, amelyben erőszakkal történt valami, de nem annak a rendelkezése (*interdictum*),²³³ *decretuma* vagy parancsa (*iussus*) alapján, aki az igazságszolgáltatás élén áll;²³⁴ és nem szabadságról (*libertas*) perelnek; és nem társasági keresetről (*pro socio*)²³⁵ vagy zálogadásról (*fiducia*) vagy megbízásról (*mandatum*), amelyről azt állítják, hogy rosszindulatú csalással történt, vagy letétről (*depositum*) vagy gyámságról (*tutela*) (folyik a per) valaki ellen, akiről azt állítják, hogy azok közül valamely ügyben a saját nevében²³⁶ járt el; és nem a *lex Laetoria* alapján (perelnek);²³⁷ és nem *sponsiőról* perelnek, amiről azt állítják, hogy gaztett érdekében jött létre; és nem rosszindulatú csalásról és megtévesztésről (perelnek); és nem szabad férfi vagy nő sérelmére, vagy rab-szolga sérelmére, amennyiben az az urát vagy úrnőjét érinti, elkövetett lopásról (perelnek); és nem szabad férfi vagy nő sérelmére elkövetett jogtalanságról perelnek; vagy nem olyan ügyben (perelnek), amely ügyben szabad személyről lesz megállapítási per (*praeiudicium*) – azokban az ügyekben, valamint ha mindketten, akik között a vita folyik, akarják,²³⁸ akkor az összes többi ügyben is, amelyekben magánügyben perelnek - feltéve, hogy azokban nincs szabad

²³¹ Ha a jogvita egy jogállapotról vagy egy jogi tény létéről vagy nem létéről folyik, akkor *praeiudicium*ról beszélünk. Ha a *praeiudicium* megállapítja az adott jogi tény, akkor ez alapján lehet perelni a jogi igény érvényesítése végett, tehát a *praeiudicium* előzetes vizsgálat egy olyan kérdéstről, amitől egy per eldöntése függ, I. FÖLDI – HAMZA, 1999. 153., BERGER, 1991. 644. „*praeiudicium*”

²³² A *sponsio* meghatározott kérdéscsoportra felelet formájában zajló jogügylet (*Spondesne? Spondeo.* – Ígéred? Ígérem.), eredetileg szakrális felhanggal. Itt valószínűleg az ún. *sponsio praeiudicialis*ról (vö. *praeiudicium*) van szó, azaz tulajdonjogi kérdésekben a birtokló fél *sponsio*val ígér egy bizonyos összeget a peres ellenfelének arra az esetre, ha az bebizonyítja tulajdonjogát, „mégis ezt a *sponsio* összeget nem hajtják be. Ez ugyanis nem büntető jellegű, hanem *praeiudicialis* (előzetes kérdést eldöntő), és ennek csak annyi hatása lesz, hogy ennek folytán a dolog felől hoznak ítéletet.” Gaius, *Inst.* 4.94, ford. BRÓSZ R. vö. BERGER, 1991. 357–358. „*agere per sponsonem*”

²³³ Eredetileg *praetori* tilalom, majd háromfajta rendelkezést jelöl: „... minden *interdictum*ot vagy visszaadásra, vagy felmutatásra irányulónak, vagy tiltónak neveznek.” Gaius, *Inst.* 4.140., ford. FÖLDI – HAMZA, 1999. 191.

²³⁴ Tehát nem a *duumvir* rendelte el, hogy erőszakot alkalmazzanak.

²³⁵ A társak (*socius*) közötti jogvitákat ún. *actio pro socio*-val döntötték el, amelyet az egyik partner indított a többivel szemben, I. BERGER, 1991. 708. „*societas*”

²³⁶ Azaz rosszhiszeműen, elsősorban a saját érdekeit szem előtt tartva.

²³⁷ A *lex Laetoria* v. *Plaetoria de minoribus* (Kr. e. 192/191) jogvédelmet adott a 25 éven aluli, saját jogú serdülteknek, akiket valamilyen ügyben becsaptak, I. BERGER, 1991. 557. „*lex Plaetoria*”

²³⁸ vö. „Ebben egyetértő felek között (a megengedettnél) nagyobb (értékű) per is lefolytatható a municipális *magistratusok* előtt.” Dig. 50.1.28

személyről szóló megállapítási per –, és mindezen ügyek miatt *vadimonium*²³⁹ megígéréssel – arra a helyre, ahol az lesz, aki a *provincia* élén áll, vagy úgy tűnik, hogy ott lesz azon a napon, amelyre kérték, hogy *vadimonium*ot ígérjenek – kapcsolatban a *duumvir*nek, aki akkor az igazságszolgáltatás élén áll,²⁴⁰ az igazságszolgáltatásra, bíró, döntőbíró és esküdtbírák adására és kijelölésére²⁴¹ azok közül, akiknek (a nevei) akkor ki lesznek írva,²⁴² valamint kereset adására és odaítélésére legyen joga.²⁴³ Ugyanígy ugyanilyen feltétellel olyan ügyben, amely 1.000 *sestertius* vagy kisebb értékű,²⁴⁴ az *aedilis*nek, aki akkor (*aedilis*) lesz, az igazságszolgáltatásra, bíró, döntőbírók és esküdtbírák adására és kijelölésére ugyanabból a csoportból, valamint kereset adására és odaítélésére legyen joga.²⁴⁵

²³⁹ l. 114. jegyzet

²⁴⁰ Egyéb kizáró esetek is léteztek, vö. „Aki az igazságszolgáltatás élén áll, az nem szolgáltathat igazságot saját magának, feleségének, gyermekeinek, *libertus*ainak és másoknak sem, akik hozzá tartoznak.” *Dig.* 2.1.10

²⁴¹ vö. 89. *caput*

²⁴² ti. mint választható bíróké, vö. 86. *caput*

²⁴³ A pernek két szakasza volt, az első szakasz (*in iure*) a *magistratus* előtt zajlott, aki tisztázta a per körülményeit, kijelölte a bírókat stb., majd keresetet adott és így a pert a második szakaszba (*apud iudicem*) utalta, ahol az első szakasz folyamán kijelölt bírók (*iudex, arbiter, recuperator*) hozták meg az ítéletet. Itt az *in iure* eljárásról van szó, bővebben l. FÖLDI – HAMZA, 1999. 167–189.

²⁴⁴ vö. 24. jegyzet

²⁴⁵ vö. 19. *caput*

LXXXV. rubrica: Hogy a *magistratusok* tartsák nyilvános (helyen) annak az *albumát*,²⁴⁶ aki a *provinciát* kormányozza és annak megfelelően szolgál-tassanak igazságot

Amely *edictumokat*, ítélkezési *formulákat*,²⁴⁷ és amely *sponsiókat*,²⁴⁸ *stipulatio*kat,²⁴⁹ *satis acceptiókat*,²⁵⁰ *exceptiókat*,²⁵¹ *praescriptiókat*,²⁵² és amely rendelkezéseket (*interdictum*)²⁵³ az, aki annak a *provinciának* az élén áll, abban a *provinciában* kihelyezve fog tartani, azok közül azokat, amelyek annak a *magistratusnak* az igazságszolgáltatására vonatkoznak, aki *municipium Flavium Irnitantum*ban az igazságszolgáltatás élén áll, a (*duumvir*) abban a *municipium*-ban, tisztségének ideje alatt mindennap a nap nagyobb részében²⁵⁴ tartsa kihelyezve és kiírva úgy, hogy a földről (nézve) megfelelően el lehessen olvasni, és úgy, hogy abban *municipium*ban azoknak rendelkezéseknek,²⁵⁵ *edictumok*-nak, és azoknak a *formuláknak*, *sponsióknak*, *stipulatio*knak, *satis acceptió*-knak, *exceptióknak*, *praescriptióknak* megfelelően szolgál-tassanak igazságot, illetve adjanak és folytassanak le keresetet, és ami nem ellentétes e törvénnyel, az – úgy, ahogy e törvény alapján lehet – rosszindulatú csalás nélkül legyen.

²⁴⁶ Azaz az *albumra* (~ hirdetőtábla) írt *edictum provinciale*, amit az adott *provincia* helytartója bocsátott ki, és ami tartalmazta a pontos ügyintézési módozatokat és eljárási formákat (vö. pl. e törvénycikkekben), amiket a helytartó hivatali ideje alatt követni szándékozott, valószínűleg ezek az *edictumok* nagyfokú egyezéseket mutattak, vö. BERGER, 1991. 449–450. „*edictum provinciale*” és FÖLDI – HAMZA, 1999. 83–84.

²⁴⁷ A *magistratus* a *per in iure* szakaszának végén ún. *formulát* intézett a bírókhoz, amely tartalmazta pl. a bírók nevét, a felperes követelését, stb., vö. FÖLDI – HAMZA, 1999. 172. skk.

²⁴⁸ l. 232. jegyzet.

²⁴⁹ Szóbeli szerződés, eredetileg *sponsio* formájában.

²⁵⁰ ~ biztosíték elfogadása.

²⁵¹ ~ kifogás, „A kifogásokat azoknak a védelmére hozták létre, akiket perelnek. Gyakran ugyanis megesik, hogy valaki a civiljog szerint (ugyan) felelős, mégis méltánytalan őt ítélettel elmarasztalni.” Gaius, *Inst.* 4.116, ford. BRÓSZ R., azaz ha a követelés jogos volt, de teljesítése méltánytalan lett volna, a bíró felmenthette az alperest, l. FÖLDI – HAMZA, 1999. 174.

²⁵² A *formula* elején elhelyezkedő alkatrész, mely vagy a *demonstratio* (a felperes követelésének pontosítása) szerepét töltötte be, vagy az *exceptiót* pótolta, l. FÖLDI – HAMZA, 1999. 174–175.

²⁵³ l. 233. jegyzet.

²⁵⁴ „A nap nagyobb része a napfelkeltétől számított első hét órát jelenti, nem az utolsó hetet.” *Dig.* 50.16.2.1.

²⁵⁵ A sorrend változásának a nyelvtani nemek szerinti csoportosítás az oka, GONZÁLEZ, 1986. 231.

LXXXVI. rubrica: A bírók (*iudices*) választásáról és (neveik) kihelyezéséről

1. Akik azon *municipiumban duumvirként* az igazságszolgáltatás élén fognak állni, azok közös megegyezésük alapján vagy, ha közülük az egyik távol lesz vagy valami más megakadályozza, hogy ezt az ügyet el tudja végezni, akkor az egyikük, az azt követő öt napon belül, hogy az igazságszolgáltatás élére került, az összeírt *decuriók* közül válasszon annyi bírót, amennyit jónak lát az, aki a *provincia* élén áll, és (olyanokat válasszon) akiknek abban az évben nem kell más szolgálatot ellátni; valamint a többi polgár közül is, akik az összeírt *decuriók*on kívül még szabad születésűek, (válasszon) annyi (bíró), amennyit jónak lát az, aki a *provincia* élén áll. (És olyanokat válasszon, akik) nem fiatalabban 25 évesnél, és akiknek maguknak vagy egyesek apjának, apai nagyapjának,

IX. tábla C oszlop

apai dédapjának vagy az atyjának, akinek a hatalmában van, nem kevesebb, mint 5.000 *sestertiusnyi* vagyona van. (Valamint azokat válassza,) akiket a leginkább alkalmasnak talál, és akikkel kapcsolatban nem kevesebb, mint 10 összeírt *decurio* színe előtt megesküdött, hogy azon *municipium* polgárainak közös ügyének megfelelő az, hogy őket bíróvá válasszák²⁵⁶ – kivéve ha olyat választana, akit betegség gátol abban, hogy bírászkodással foglalkozzon abban az évben; vagy aki 65 évesnél idősebb; vagy aki *aedilis* vagy *quaestor*; vagy aki állami ügyben vagy azon *municipium* polgárainak közös ügyében távol van; vagy aki azon a vidéken nem lesz rosszindulatú család nélkül és ezen ügy miatt abban az évben nem foglalkozhat bírászkodással; vagy aki valami olyan helyzetben lesz, amelyből kifolyólag őt nem lehetne az összeírt *decuriók* testületébe választani illetve nem lehetne azon testület tagja, – kivéve ha amiatt nem lehetne (abban a testületben) és nem lehetne (abba a testületbe) választani, mert neki, az apjának, az apai nagyapjának, vagy az apai dédapjának vagy az atyjának, akinek a hatalmában van, kisebb vagyona van, mint (amennyi ahhoz szükséges,) hogy őt az összeírt *decuriók* testületébe lehessen választani és hogy ennek a testületnek tagja lehessen. 2. És őket (a *duumvir*) a lehető leg-

²⁵⁶ Ezen a helyen a kiadók értelmi-eltéréseket okozó olvasatokat közölnek, LEBEK, 1993. 173. szövege alapján fordítom, amely mind epigráfiai, mind grammatikai szempontból helyesnek tűnik. A legnagyobb eltérést D'ORS – D'ORS, 1988. 71. kiegészítése okozná: „akiket leginkább alkalmasnak talál a megválasztásra, feltéve, hogy nem kevesebb, mint 10 összeírt *decurio* színe előtt megesküdtek, hogy azon *municipium* közös ügye érdekének megfelelő bírók lesznek”, ez a kiegészítés azonban grammatikailag is problémás.

méltányosabban ossza be három *decuriába*. 3. Akiket így bíróvá választottak és beosztottak, azok abban az évben azon *municipiumban* e törvény értelmében a magándolgok bírói legyenek; és az, aki az igazságszolgáltatás élén fog állni, mindannyiuk nevét (*nomen*) és *praenomen*jét valamint atyáik *praenomen*jét és a maguk *tribusait* és *cognomen*jeit²⁵⁷ táblákra kiírva tartsa saját emelvénye (*tribunal*) mellett (hivatali) évének hátralévő ideje alatt (minden egyes) nap a nap nagyobb részében kihelyezve úgy, hogy a földről (nézve) megfelelően el lehessen olvasni. 4. És azokban az ügyekben, amelyekben nem esküdtbírákat (*recuperator*) kell adni,²⁵⁸ ezek közül a bírók közül adjon és jelöljön ki valakit – akit e törvény értelmében kell majd adni és kijelölni –, és parancsolja meg neki, hogy bíróként (*iudex*) vagy döntőbíróként (*arbiter*) ítélkezzen; és senki mást ne adjon bíróként (*iudex*) vagy döntőbíróként (*arbiter*), és ne is parancsolja meg, hogy ítélkezzen, ha azok közül, akik között a vita folyik – akár ketten, akár többen lesznek –, az egyik ellenkezik.

LXXXVII. *rubrica*: A bírók kijelöléséről és elutasításáról

1. Ha a két fél között – akik között magándologban olyan per (*lis*) vagy vita (*controversia*) lesz, amelyben e törvény értelmében bírót (*iudex*) vagy döntőbírókat (*arbiter*) kell kijelölni –,²⁵⁹ nem lesz egyetértés abban, hogy ki legyen a bírójuk vagy döntőbírójuk, akkor az, aki az igazságszolgáltatás élén áll, gondoskodjon róla, hogy – miután a *decuriák*²⁶⁰ elutasítása (*reiectio*) megtörtént, (mégpedig) úgy, hogy az, aki perel,²⁶¹ vagy ha mindketten perelnek, akkor az, aki nagyobb ügyben vagy nagyobb ügyről perel, utasít el elsőként (*decuriát*) – abból a *decuriából*, amely maradt, (a két fél) egymás között felváltva utasítsa el (a bírókat vagy döntőbírókat), úgy, hogy az, aki perel, vagy ha mindketten perelnek, akkor az, aki nagyobb ügyben vagy nagyobb ügyről perel, elsőként utasítson el páratlan számúból, és az, akivel vagy akit perelnek, vagy ha mind-

²⁵⁷ A római polgár neve három elemből állt: *praenomen* (nagyjából a mi keresztnévünknek felel meg), *nomen* vagy *nomen gentile* (nemzetségnév), *cognomen* (családnév ill. egyedi ragadványnév), egy személynek több *nomene* is lehetett (pl. örökbefogadás miatt). Hivatalos formában (feliratokon) az apa neve és az illető *tribusa* is szerepelt, pl. *Caius Iulius, Publius* fia, a *Quirina*-tribusból, vö. FITZ, 1998. 152–153. és TÓTH – SZABÓ, 1999. 116–122. Figyelemre méltó, hogy a törvény feltételezi, hogy a bírók teljes római nomenklatúrával rendelkeznek, l. GONZÁLEZ, 1986. 232.

²⁵⁸ vö. 89. *caput*, mindig egy-egy bírót (*iudex, arbiter*) vagy több (legfeljebb hét, vö. 88. *caput*) esküdtbírákat (*recuperator*) jelöltek ki.

²⁵⁹ vö. 89. *caput*.

²⁶⁰ l. 86. *caput*.

²⁶¹ azaz a felperes.

ketten perelnek, akkor az, aki kisebb ügyben vagy kisebb ügyről perel, elsőként utasítson el páros számúból, amíg közülük (ti. a bírók és döntőbírók közül) csak egy marad.²⁶² Ha pedig valamelyikük nem akarja a *decuriát* és a bírókat elutasítani, akkor akit az ő peres ellenfele akar bírónak vagy döntőbírónak a kihelyezett (nevű) bírók közül; vagy, ha valamely polgárról, akinek (a neve) nincs kihelyezve és nem *duumvir*, *aedilis* vagy *quaestor*, a (peres felek) között egyetértés születik, hogy ő legyen a bírójuk vagy döntőbírójuk – feltéve hogy őt, akiről egyetértés született, nem gátolja betegség abban, hogy bíraskodással tudjon foglalkozni, vagy – bár 65 éves vagy idősebb²⁶³ – nem utasítja vissza, hogy abban az ügyben ítélkezzen, – (akkor az, aki az igazságszolgáltatás élén áll, a fentiek alapján megállapított személyt)²⁶⁴ adja és jelölje ki közöttük és abban az ügyben bírónak vagy döntőbírónak, és parancsolja meg, hogy ítélkezzen. 2. Akit így adnak, kijelölnek és megparancsolják, hogy ítélkezzen, az ítélkezzen, illetve értékbecslő eljárást²⁶⁵ folytasson. 3. És amit ő e törvény értelmében ítél és amilyen értékbecslő eljárást lefolytat,

X. tábla A oszlop

az legyen jogos és érvényes.

LXXXVIII. *rubrica*: Az esküdtbírák kisorsolásáról, kijelöléséről és elutasításáról

1. Akik számára²⁶⁶ esküdtbírákat kell kijelölni, (azoknak) az, aki a törvénykezés élén áll, e törvény alapján (azok közül jelöljön ki esküdtbírákat), akik a bírók sorába tartoznak. Valamint miután ugyanilyen módon a bírókat elutasították ameddig csak heten maradtak közülük; vagy miután ugyanilyen módon szabad választással (az egyik peres fél választott) a döntőbírók közül hetet;

²⁶² Itt az alperes van előnyben, hiszen ha páratlan számú bíró van, akkor ugyanannyiszor kerülnek sorra, de ha páros számú, akkor az alperes eggyel többször utasít el bírót, a folyamat lényege, hogy az a bíró ítélkezzen közöttük, amely mindkettejüknek a leginkább megfelel, ugyanez az elv érvényesül az esküdtbírák esetében is.

²⁶³ A 86. *caput* alapján csak 65 évesnél fiatalabb személyek lehetnek bírók.

²⁶⁴ Tehát azt, aki utolsónak maradt az elutasítás során; vagy azt, akit az a fél választott, akinek az ellenfele nem vett rész az elutasításban; vagy azt a külső személyt, aki vállalta a bírói szerepet, és akivel kapcsolatban a peres felek is megegyeztek.

²⁶⁵ vö. 186. jegyzet.

²⁶⁶ Rendkívül bizonytalan olvasat, értelmileg és nyelvtanilag is GONZÁLEZ, 1986. 178. kiegészítését tartom a leghelyesebbnek. A szöveg és a pontos központosítás megállapítása kiadónként eltérő, ennek megfelelően – de ezen túl is – az értelmezés részletei eltérőek, de nagy vonalakban megegyeznek.

vagy ha azok között (ti. akik perelnek) egyetértés született, hogy a bírók sorából hét esküdtbírárt sorsoljanak ki;²⁶⁷ (tehát az, aki az igazságszolgáltatás élén áll,) ezen hét személy közül annyi kisorsolt esküdtbírárt jelöljön ki, amennyit abban az ügyben e törvény értelmében ki kell jelölni;²⁶⁸ és kötelezze őket, hogy tájékoztódjanak (az ügyben) és ítéelkezzenek. 2. Akiket akkor esküdtbírárnak jelöltek ki, azoknak azokban az ügyekben ítéelkezése és értéelbecslő eljárása legyen. 3. És amit ők e törvény értelmében ítéelnek és amilyen értéelbecslő eljárást lefolytatnak, az legyen jogos és értéelvényes.

LXXXIX. rubrica: Milyen ügyekben jelöljenek ki egy-egy bírót vagy döntőbírárt, valamint milyen ügyekben és mennyi esküdtbírárt jelöljenek ki

1. A *duumvirek*,²⁶⁹ akik abban a *municipiumban* az igazságszolgáltatás élén fognak állni, abban az ügyben, amely 1.000 *sestertius* vagy kisebb értéelkű – és amely ügyben nincs 1.000 *sestertius*nál nagyobb értéelkű *sponsio*; sem 1.000 *sestertius*nál nagyobb értéelkű megállapítási *per* (*praeiudicium*); és nem is megosztott, hogy azáltal e törvényt kijátsszák;²⁷⁰ és nem olyan ügy, amelyben, ha a *per* Rómában folyna, bármekkora értéelkű is lenne, esküdtbírákat kellene kijelölni –, jelöljenek ki bírót vagy döntőbírárt. 2. Abban az ügyben pedig, amelyben, ha a *per* Rómában folyna, bármekkora értéelkű is, esküdtbírákat kellene kijelölni, annyi esküdtbírárt jelöljenek ki, amennyit ki kellene jelölni, ha a *per* Rómában folyna.

LXXXX. rubrica: Az *intertium* adásáról (*dare*)²⁷¹

1. Aki csak *duumvirként* abban a *municipiumban* az igazságszolgáltatás élén fog állni, amely napokon e törvény alapján ott lehet és kell is ítéelkezni,

²⁶⁷ Mint az előző *caputban* itt is három eset merült fel: az első kettő ugyanaz, mint ott („ugyanilyen módon”), tehát addig utasítják el felváltva a bírókat, amíg csak 7 marad, illetve az egyik fél nem vesz részt ebben, így a másik fél választ hetet. A továbbiakban viszont nincs lehetőség arra, hogy a bírókon kívül válasszanak esküdtbírákat, így itt a harmadik esetben a felek megegyeznek abban, hogy véletlenszerűen sorsoljanak ki hét esküdtbírárt. Végül e hét közül sorsolják ki azokat, akik végül ítéelkeznek.

²⁶⁸ 1. 89. *caput*.

²⁶⁹ Sem az előző *caputban*, sem itt nem szerepelnek az *aedilisek*, vö. 84. *caput*.

²⁷⁰ 1. 84. *caput*.

²⁷¹ Az *intertium* egy olyan jogi fogalom, amely a *lex Irnitana* felfedezéséig ismeretlen volt, így pontos jelentése vitatott, valószínűleg az *in tertium diem* („a harmadik napra”) kifejezésből származik, és a harmadik napra való elnapolást, halasztást, beidézést, bírósági tárgyalás kitűzését stb. jelenthette.

azokra az összes napokra *intertiumot* adjon. 2. És ezt tartsa kiírva azon a helyen, ahol igazságot szolgáltat, mégpedig minden egyes olyan napon – amely napokon köteles *intertiumot* adni – a nap nagyobb részében úgy, hogy a földről (nézve) megfelelően el lehessen olvasni. 3. Valamint, ha azok között, akik között a vita folyik, és a bíró között, akinek közöttük ítélni kell, megegyezés születik, hogy közöttük valamely napra *intertiumot* adjanak, és az a nap nem lesz a császári család iránti tisztelet miatt ünnepnap, és nem tartozik ezen ok miatt a (bíráskodási) szünnapok sorába,²⁷² arra a napra (a *duumvir*) közöttük *intertiumot* adjon. 4. Aki köteles *intertiumot* adni és nem adott, vagy aki szándékos és rosszindulatú csalással nem tartotta e törvénynek megfelelően kiírva, az, minden egyes napért, amelyen köteles volt (*intertiumot* adni, de nem adott) és amelyen nem tartotta kiírva, köteles büntetésképpen 1.000 *sesertium*ot fizetni *municipium Flavianum Irnitantum* polgárainak, és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban a *municipium* azon polgárának, aki akarja, és akinek e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez (való joga) legyen.

LXXXI. rubrica: Milyen joggal jelentsenek be *intertiumot*,²⁷³ napoljanak el tárgyalást, ítélkézzenek, pereljenek a bíró büntetéséről, függeszzenek fel pert

1. Amilyen magándologban abban a *municipium*ban e törvény alapján bírókat vagy döntőbírókat adnak,²⁷⁴ jelölnek és rendelnek ki (*subdare*), azoknak a bíróknak és döntőbíróknak valamint azoknak, akik között azokat a bírókat vagy döntőbírókat e törvény alapján adják jelölni és rendelik ki, abban az ügyben arra, hogy a peres ellenfélnek, a bírónak vagy a döntőbíróknak két napon belül *intertiumot* jelentsenek be; valamint arra, hogy a tárgyalást elnapolják; valamint arra, hogy megesküdjenek, mielőtt ítélnének,²⁷⁵ valamint arra, hogy ítélkézzenek és értékbecslő eljárást folytassanak le (azokon a napokon és ott),

²⁷² vö. K. *caput*

²⁷³ Az *intertium* pontos jelentésével kapcsolatos bizonytalanság miatt fordítom így, valószínű jelentése: „a harmadik napra beidézni”.

²⁷⁴ A *caput* azokra az ügyekre nem vonatkozik, amelyekben esküdtbírák ítélnék.

²⁷⁵ A kiadók a *iurandi gerundiumot* az előtte található *dies diffisi* kifejezéshez kötik (amelyet különbözőképpen próbálnak kiegészíteni, l. LAMBERTI, 193. 363 és GONZÁLEZ, 1986. 179., komolyabb eltérésekkel D'ORS – D'ORS, 1988. 79.), valószínűbbnek tűnik azonban, hogy a *dies diffisi* kifejezést *diei diffisi*-re kell javítani és a megelőző *diem diffindendi*-hez kapcsolni (ahogyan a *rubricában* is kettős kifejezés szerepel: *dies diffindatur diffissusve sit*), a *iurandi* pedig a következő *antequam iudicent*-hez tartozik, vö. WOLF, é. n., *passim*.

amely napokon és ahol e törvény alapján lehetséges és szükséges lesz;²⁷⁶ valamint arra, hogy – ha nem történik elnapolás, és nem is születik ítélet – per legyen a bíró vagy a döntőbíró büntetéséről; valamint arra, hogy – ha azon belül az időn belül, amelyet a *lex Iulia XII.* törvénycikkében, amely törvényt nemrég hoztak a magándolgozatban való ítélezésről,²⁷⁷

X. tábla B oszlop

vagy az említett törvény azon törvénycikkére vonatkozó *senatusi* határozatokban összefoglaltak, nem születik ítélet²⁷⁸ – ne legyen tovább bíróság előtt az ügy; (tehát ezen dolgokkal kapcsolatban az említett személyeknek) ugyanaz a törvényük, joguk és helyzetük legyen, mint ami lenne, ha Róma városában a római nép *praetora* parancsolta volna meg, hogy római polgárok között abban az ügyben ítélet szülessen; és mint ami lenne, ha abban az ügyben azon törvények, rendelkezések²⁷⁹ és néphatározatok alapján, amelyek alapján Róma városában magánügyben ítéletek lesznek, kellene perelni, peres eljárásnak lenni, beidézni, tárgyalást elnapolni, ítélezni, perelni a bíró büntetéséről és a peres ügyet megszüntetni – kivéve amennyiben e törvény alapján más napokon és más helyen kell majd beidézni, az ügyben ítélezni és elnapolni. 2. Így az összes (fent említett személynek) abban az ügyben és azokon a napokon, amelyeken e törvény alapján lehet, arra, hogy abban a *municipiumban* vagy attól a *municipiumtól* számított egy római mérföldön belül²⁸⁰ vagy ott, ahol meggyeztek, valakit beidézzen; valamint arra, hogy a tárgyalást elnapolja; valamint arra, hogy annak a *municipiumnak* a *forumán* vagy ott, ahol meggyeztek, ítékezzen, feltéve, hogy az a hely a *municipium* határain belül lesz; valamint arra, hogy ugyanazon okok²⁸¹ miatt a tárgyalást elnapolják; valamint arra, hogy – ha nem történt elnapolás e törvény alapján, és nem is lesz ítélet azokon a na-

²⁷⁶ I. K. és 92. *caputok*.

²⁷⁷ Ezt a törvényt Kr. e. 18–17-ben hozták, I. CRAWFORD, 1996. 787.

²⁷⁸ vö. „És ezek (a peres eljárások) a *lex Iulia iudiciaria* folytán, hacsak másfél éven belül nem hoznak ítéletet, megszűnnek. Ez az az eset, amelyet közönségesen úgy mondanak, hogy a *lex Iulia* folytán a per másfél év alatt elhal.” Gaius, *Inst.* 4.104, ford. BRÓSZ R.

²⁷⁹ A *rogatio* szó eredetileg a törvény rendelkezést tartalmazó részét jelölte, FÖLDI – HAMZA, 1999. 79.

²⁸⁰ vö. „Törvényiek azok az eljárások, amelyek Róma városában, vagy Róma városának egy mérföldkönyi körzetén belül, csupán római polgárok között, egyetlen bíró előtt bonyolódhatnak le.” Gaius, *Inst.* 4.104, ford. BRÓSZ R.

²⁸¹ Valószínűleg a lenti Róma városi viszonyokra történő utalásra céloz a törvény, GONZÁLEZ, 1986. 236.

pokon és azon a helyen, amely napokon és ahol e törvény alapján lehetséges és szükséges lesz ítélni – per legyen a bíró vagy a döntőbíró büntetéséről; valamint arra, hogy – ha az alatt az idő alatt, ami fent össze lett foglalva, nem születik ítélet – ne legyen tovább a bíróság előtt az ügy, (tehát ezen dolgokkal kapcsolatban az említett személyeknek) ugyanaz a törvényük, joguk és helyzetük legyen, mint ami lenne ha a római nép *praetora* parancsolta volna meg, hogy római polgárok között abban az ügyben ítélet szülessen; és mint ami lenne, ha ott abban az ügyben ítéletnek kellene születnie azon törvények, rendelkezések és néphatározatok alapján, amelyek alapján Róma városában kell majd magánügyben ítéletnek születnie – kivéve amennyiben e törvény alapján más napokon és más helyen kell majd beidézni, az ügyben ítélni és elnapolni.

3. Amely ügyeket így intéznek, azok legyenek jogosak és érvényesek.

LXXXII. rubrica: Mely napokon ne ítéljenek és mely napokra ne adjanak *intertiumot*

1. Senki se engedje, aki abban a *municipiumban* az igazságszolgáltatás élén áll, hogy azokon a napokon bíró, döntőbíró vagy esküdtbírák magándologban ítéljenek, és ne is adjon azokra a napokra *intertiumot*, amely napoknak a császári család iránti tisztelet miatt ünnepnapoknak vagy a (bíráskodási) szünnapok sorába tartozónak kell lenni ill. (amelyeket annak kell) tartani; vagy amely napokon abban a *municipiumban* az összeírt *decuriók decretuma* értelmében látványosságokat adnak elő²⁸² vagy a polgárok költségén lakomát adnak és ételmezt osztanak a polgároknak vagy lakomát adnak az összeírt *decuriók*-nak;²⁸³ vagy amely napokon abban a *municipiumban* választás lesz;²⁸⁴ vagy amely napokról e törvény értelmében meghatározták, hogy azokon aratás és szüret miatt törvénytűnet legyen²⁸⁵ – kivéve ha a bíró, a döntőbíró vagy az esküdtbírák, és mindenki, akinek az ügyében a per folyik, akkor abban az ügyben perelni akar, de (ebben az esetben) sem lehet az a nap olyan, amely napnak a császári család iránti tisztelet miatt ünnepnapnak vagy a (bíráskodási) szünnapok sorába tartozónak kell lenni illetve (amelyet annak kell) tartani.

2. Továbbá semelyik bíró, döntőbíró vagy esküdtbíró se ítéljen magándologban azokon a napokon, amelyekről fentebb szó volt, és ne is folytasson értékbecslő eljárást, és azokon a napokon ítékezés végett semmivel se foglalkozzon és ítékezés miatt ne is mondjon véleményt – kivéve ha a bíró, a döntőbíró vagy az

²⁸² vö. 81. *caput*.

²⁸³ vö. 77. és 79., ahol csak a *cena* szerepel.

²⁸⁴ l. L – 60. *caput*.

²⁸⁵ l. K. *caput*.

esküdtbírák, és mindenki, akinek az ügyében a per folyik, akkor abban az ügyben perelni akar, de (ebben az esetben) sem lehet az a nap olyan, amely napnak a császári család iránti tisztelet miatt ünnepnapnak vagy a (bíráskodási) szünnapok sorába tartozónak kell lenni illetve (amelyet annak kell) tartani. 3. És ezekre a napokra senki se jelentsen be *intertiumot* peres ellenfelének, bírónak vagy döntőbíróknak két napon belül ítékezés céljából – kivéve ha a bíró, a döntőbíró vagy az esküdtbírák, és mindenki, akinek az ügyében a per folyik, akkor abban az ügyben perelni akar, de (ebben az esetben) sem lehet az a nap olyan, amely napnak a császári család iránti tisztelet miatt ünnepnapnak vagy a (bíráskodási) szünnapok sorába tartozónak kell lenni illetve (amelyet annak kell) tartani. 4. Ami ezekkel ellentétesen történik, az ne legyen érvényes.

LXXXIII. rubrica: A polgárok jogáról

1. Amely ügyekkel kapcsolatban ebben a törvényben név szerint nincs biztosítva és előírva, hogy milyen joggal pereljenek egymás között *municipium Flavium Irnitatum* polgárai, mindazon ügyekben (a polgárok) egymás között olyan joggal

X. tábla C oszlop

pereljenek, amilyen civiljoggal (*ius civile*) egymás között a római polgárok perelnek vagy perelni fognak.²⁸⁶ 2. Ami nem e törvénnyel ellentétesen történik, és amit így (ti. a törvénynek megfelelően) tettek, végeztek és foglaltak össze,²⁸⁷ az legyen jogos és érvényes.

LXXXIV. rubrica: A betelepült lakosokról

Ahogy a polgárok kötelesek engedelmessé válni ennek a törvénynek, úgy engedelmessé válnak azon *municipium* betelepült lakosai is.²⁸⁸

²⁸⁶ Ebből a rendelkezésből következik, hogy *Irni* polgárainak teljesen mértékben a római törvényeket kell követniük, és régi törvényeikből, szokásaikból legfeljebb azok maradtak meg, amelyekre valamilyen módon utal a törvény (pl. a tanács létszáma a 31. *caput*-ban, vagy a színházi ülésrend a 71-ben), l. GONZÁLEZ, 1986. 237.

²⁸⁷ l. FERNÁNDEZ – DEL AMO, 1990. 106–107.

²⁸⁸ vö. még. *Dig.* 50.1.29 (l. 6. jegyzet).

LXXXXV. *rubrica*: E törvény bronz(táblára) véséséről

Amely *duumvir* abban a *municipium*ban a törvénykezés élén fog állni, (az) gondoskodjon róla, hogy e törvényt az első (alkalmas) időpontban vésse ki bronz(táblára) és azon *municipium* legforgalmasabb helyén függesszék ki úgy, hogy a földről (nézve) megfelelően el lehessen olvasni.

LXXXXVI. *rubrica*: *Sanctio*

1. Amit kinek-kinek e törvény értelmében meg kell tenni, azt tegye meg és ne cselekedjen e törvénnyel ellentétesen szándékos és rosszindulatú csalással vagy úgy, hogy azáltal e törvényt kijátssza. 2. Ami ezzel a törvénnyel²⁸⁹ ellentétesen történik vagy úgy, hogy azáltal e törvényt kijátsszák, az ne legyen érvényes; és az, aki ezekkel ellentétesen cselekedett szándékos és rosszindulatú csalással vagy e törvényt kijátsozta, az minden egyes ügyért köteles büntetesképpen 100.000 *sestertius*²⁹⁰ fizetni *municipium Flavium Irnitatum* polgárainak, és arról a pénzről és azzal a pénzzel kapcsolatban a *municipium* azon polgárának, aki akarja, és akinek e törvény alapján lehet, annak perhez, keresethez és követeléshez (való joga) legyen.

LXXXXVII. *rubrica*: Hogy a *patronus*oknak az olyan *libertusaikkal* és *libertáikkal* szemben, akik gyermekeik vagy férjük tisztségei révén római polgárjogot nyertek, ugyanaz a joguk legyen, mint ami joguk korábban volt²⁹¹

1. Amely *libertinusok* és *libertinák* e törvény értelmében²⁹² gyermekeik vagy férjük tisztségei révén római polgárjogot fognak nyerni, velük és javaikkal szemben azoknak, akik őket felszabadították – ha ők maguk még nem is nyertek római polgárjogot –, ugyanaz a joguk legyen, mint ami akkor lenne, ha (a felszabadítottak) nem váltak volna római polgárjogú személlyé. 2. Ha a *patronusok* római polgárjoggal rendelkeznek, ugyanaz a joguk legyen *libertusaikkal* és *libertáikkal* illetve azok javaival szemben, ami akkor lenne, ha a (*libertusokat* és a *libertákat*) római polgárok szabadították volna fel.

²⁸⁹ I. D'ORS – D'ORS, 1988. 85.

²⁹⁰ A törvényben szereplő büntetési tételekhez képest kiemelkedően nagy összegű büntetés.

²⁹¹ Ez a törvénycikk tematikailag a 23. *caput* után következne, az azonban kizárható, hogy a véső mulasztásából került volna ide, hiszen a *lex Salpensanából* is hiányzik, l. pl. MOMMSEN, 1905. 268.

²⁹² l. 21. *caput*.

Tudom, hogy bizonyos házasságokat magában foglal a latin jogról szóló törvény²⁹³ és azután (azt is tudom), hogy – ahogyan aggodalmatok is jelzi – kevésbé körültekintően kötöttetek házasságot, amely (házasságoknak) a múltra nézve bocsánatot adok, a jövőre nézve azonban azt kérem, hogy emlékezzetek a törvényre, mert már kegyességem minden maradékát felhasználtátok.²⁹⁴

A levél kelt az április idusa előtti 4. napon²⁹⁵ Circeiben, felolvastatt *Domitianus* hó idusa előtti 5. napon.²⁹⁶

Manius Acilius Glabrio és *Marcus Ulpius Traianus* consulsága alatt.²⁹⁷

Készítette²⁹⁸ *Caecilius Optatus duumvir* és *Caecilius Montanus legatus*.

²⁹³ LEBEK, 1993. 161–162. szövegét követem.

²⁹⁴ MOURGUES, 1987. véleménye szerint ez az ún. „*Domitianus*-levél” egy császári leirat, amely arra a problémára reagált volna, hogy a 97. *caput*ban említett személyek *libertina* feleségei – férjük illetve fiuk rangja miatt – *de facto* mentesültek az említett *caput* rendelkezései alól, vagyis nem maradtak *patronusaik* hatalmában. A császár a törvény betartására figyelmeztet (ezért is szerepel a 97. *caput* kiragadva a szövegből, hogy a rá vonatkozó leirat közelében legyen a feliraton), de az eddigiek felett szemet huny.

²⁹⁵ április 10.

²⁹⁶ október 11.

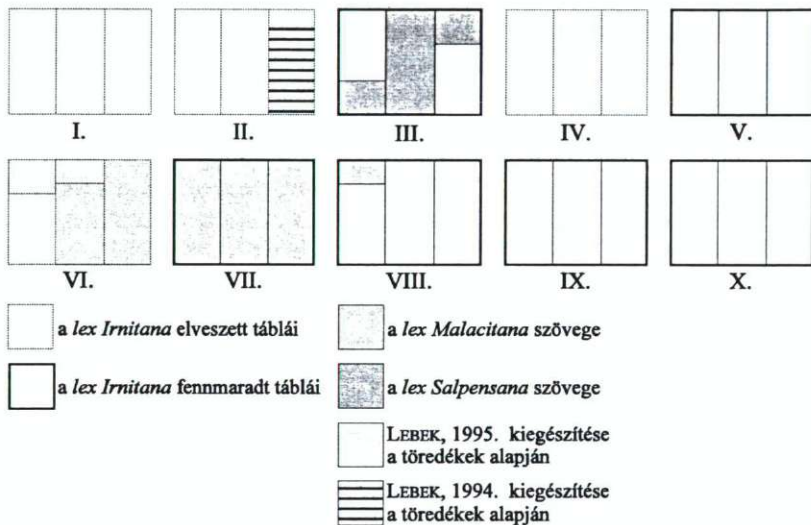
²⁹⁷ Kr. u. 91.

²⁹⁸ Azaz a törvény bronztablára véséséről gondoskodott.

Melléklet

a *lex Irnitana* táblái, egybeesések a *lex Malacitanával*
és a *lex Salpensanával*, valamint kiegészítések a *lex Malacitana*
és a töredékek alapján.

(GONZÁLEZ, 1986. XXIII. tábla felhasználásával.)

Summary

In the spring of 1981, in Spain six fragmentary bronze tablets were found, which held the major part of the municipal charter of Irni. It had contained originally ten tablets, but I., II., IV. and VI. tablets were lost. As the major part of latter tablet is covered by the *lex Malacitana* and several little fragments can be completed, that serve as a means for reconstruction. Therefore the 70 percent of the whole law is legible. This charter allows a wide overview of the Roman municipal life, in the mirror of which we can read about both well and hitherto barely known fields of public spheres such as magistracies, council, popular assembly, city finances, general issues of administration and city courts.

The text was written in the Flavian age, under the reign of Domitian, who renewed and extended his father's edict that granted latin right to Hispania. Domitian granted not only right, but also charters to municipalities of Spain. These charters were very similar, because they could be retraced to a model charter that was adapted to single municipality by changing some relevant data such as name of the municipium, number of council, jurisdictional limits. Consequently we have various kinds of little fragments of other Flavian charters, that overlap with the *lex Irnitana*. Nevertheless only the *lex Malacitana* provides us with additional parts of the charter that are not to be found in the *lex Irnitana*.

This is the first attempt to translate the complete text of the *lex Irnitana* to Hungarian with brief commentaries. As it is a legal text, the translation is literal, but I tried to apply a readable style as far as possible.

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 8 kiadványszerkesztő programmal.

Kiadja a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.
<http://www.jate.u-szeged.hu/jatepress/>

Felelős kiadó: Dr. Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 25/2007.

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája. [Homonnai Sarolta, Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásából (1787–1788). [Berkes Tímea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelet-Európából (1945–1953). [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról. [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937). [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában. [Rimaszombati Károly] (*elfogyott*)
32. Gildas: Britannia romlásáról. [Novák Veronika] (*elfogyott*)

1998

33. AZ 1904-es szerb–bolgár szerződés. [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Jójiárt Júlia, Varga Vanda Éva] (a 18. sz. utánnyomása + színes melléklet) (*elfogyott*)
35. Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. febr. 28.). [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról. [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. [Bagi Zoltán Péter, Szász Géza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain 1919. szept. 10.). [Eveli Péter, Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketervezet, 1464). [Karáth Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746). [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció. [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből. [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde. [Nótári Tamás]

2000

44. „A Népszövetség halála”. Dokumentumok az olasz–etióp konfliktus történetéből (1935–1936). [Szélinger Balázs]
45. A szudétánémet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943). [Kasza Péter]
46. Načertanije (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844). [Szajcsán Éva]
47. Juan Donoso Cortés: Értekezések. [Bán Mónika]
48. Napóleon trianoni dekrétuma az Illír Tartományok megszervezéséről. (1809. dec. 25.) [Pándi Eszter]
49. Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háborúból. [Horváth Krisztián]

2001

50. Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése. [Zámbó Ildikó]
51. Marcus Tullius Cicero Q. Ligarius érdeklében mondott beszéde. [Nótári Tamás]
52. Békeszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848). [Kökény Andrea]
53. Navigatio Sancti Brendani Abbatis * Szt. Brendan apát tengeri utazása. [Majorossy Judit]

2002

54. Az 1930-as görög–török barátsági és semlegességi szerződés. [Balogh Ádám]
55. John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov levelezése a kubai rakétaválság alatt. [Simon Ágnes, Simon Eszter]
56. Korzika 1755-ös és 1794-es alkotmánya. [Tandori Mária]
57. Jugoszlávia külpolitikai dilemmája 1940-ben. [Tóth-Szenesi Attila, Szajcsán Éva]
58. Állam – Szent Únió – Skizma. [Kovács Kálmán Árpád]

2003

59. Három középkori germán törvénykönyv. [Huszár Edit]
60. Az első világháború és a spanyol semlegesség. [Pallagi Mária]
61. Edvard Beneš: Az osztrák probléma és a cseh kérdés. [Gulyás László, Halmos Tamás]
62. Johann Martin Honigberger: Napkeleti gyümölcsök. [Buczko Zsuzsanna]

2004

63. Zsebkalauz Németországhoz. [Kovács Melinda, Szilárd Balázs]
64. Sztálin és Tito moszkvai titkos találkozása. 1948. február 10. [Vukman Péter]
65. Olasz–spanyol kapcsolatok a második világháború idején. [Katona Eszter]

2005

66. A konstantinápolyi egyezmény (1800. ápr. 1.) és Ali pasa levélváltása a Jón-szigetek kormányzójával (1807–1808). [Szász Erzsébet]
67. Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásából. [Horogszegi Zoltán, Rábai Krisztina]
68. Hydatius: Chronica (379–469). [Széll Gábor]
69. Magyar források a finn–szovjet téli háborúhoz. 1939. nov. 30.–1940. márc. 12. [Vámos Barbara]
70. A szovjet–jugoszláv konfliktus története a források tükrében (1948 február–1949 november). [Vukman Péter]
71. Az 1945-ös szovjet atomkérdés dokumentumok tükrében. [Cora Zoltán]
72. Hruscsov–Tito levélváltás 1954. [Ifj. Prohászka Géza]
73. Konrad Adenauer kancellár beszéde az első nyugatnémet kormány programjának vitájában (1949). [Mucsi András]
74. A késő Anjou-kori dalmát és magyar tengeri hajózás 1381 és 1382-ből származó oklevelek alapján. [Juhász Ágnes]
75. Németország és Nagy-Britannia diplomáciai kapcsolatai 1892–1904 között. (A Tilley-memorandum, 1905). [Rostás Róbert]
76. A Jézus Társaság feloszlata (1759–1773). [Babarczi Dóra]
77. A Lex Imitana (egy Flavius-kori municipium törvénye). [Illés Imre Áron]

Megrendelhetők (ára: 250.– Ft [a 34. szám: 500.– Ft] + postaköltség):
Pándi Lajos, SZTE BTK Történeti Intézet, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.;
(62) 544–464; pandi@hist.u-szeged.hu